

Rozwój rynku papierosów elektronicznych oraz rozwój rynku pojemników zapasowych

Raport z analizy desk research

Spis treści

Wstęp.....	3
Streszczenie ustaleń z analizy desk research.....	4
Kontekst teoretyczny rozwoju rynku e-papierosów (wraz z zapisami prawnymi jego funkcjonowania).....	10
Dyrektywa 2014/40/UE z dnia 3 kwietnia 2014 r. w sprawie zbliżenia przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich w sprawie produkcji, prezentowania i sprzedaży wyrobów tytoniowych i powiązanych wyrobów.....	10
Ustawa z dnia 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych.....	14
Przegląd badań nad uzależnieniem od produktów tytoniowych i powiązanych oraz rozwoju rynku produktów tytoniowych i e-papierosów	20
Analiza metodologii badań realizowanych w UE i w Polsce wraz z prezentacją i interpretacją wyników - uzasadnienie potrzeby badań	20
Unia Europejska: Specjalne Badanie Eurobarometru 458 - Postawy Europejczyków wobec tytoniu i papierosów elektronicznych	28
Unia Europejska: Analiza Europejskiego Stowarzyszenia Zdrowia Publicznego (EUPHA)	33
Szkocja: „To wygląda jak sklep ze słodyczami dla dorosłych”: ekspozycja na wyroby tytoniowe a świadomość marki wśród uczniów drugiej klasy szkoły średniej w Szkocji	36
Niemcy: Stosowanie tytoniu, papierosów elektronicznych oraz metody rzucania palenia w Niemczech	39
Belgia, Holandia: Różnice między “podwójnymi użytkownikami” a “przestawiaczami”, skoncentrowane wokół ich zachowań i doświadczeń związanych z paleniem e-papierosów	41
Unia Europejska: Badanie dotyczące identyfikacji potencjalnych zagrożeń dla zdrowia publicznego, związanych ze stosowaniem elektronicznych papierosów, nadających się do wielokrotnego napełniania, oraz opracowanie specyfikacji technicznych dla mechanizmów uzupełniania zapasów.	46
Unia Europejska: Charakterystyka korelacji między atrybutami papierosów elektronicznych a niepożądanymi zdarzeniami podczas używania e-papierosów w sześciu krajach UE objętych badaniami EUREST- PLUS ITC Europe	51
Wielka Brytania: Stosowanie e-papierosów wśród osób dorosłych w Wielkiej Brytanii.....	53
Wielka Brytania: Przegląd dowodów na temat e-papierosów i produktów do podgrzewania tytoniu 2018	55
Polska: Ogólnopolskie badanie ankietowe na temat postaw wobec palenia tytoniu	58
Europa: Ceny a popyt na e-papierosy: dowody z Unii Europejskiej	62
Polska: Skutki opodatkowania akcyzą płynów do e-papierosów	63
Polska: Zmiany na rynku tytoniu i wyrobów tytoniowych w Polsce w latach 2001-2016	67
Analiza internetowego rynku e-papierosów w Polsce	68
Rekomendacje dla dalszego badania.....	75
Bibliografia i netografia	76

Wstęp

Papierosy elektroniczne (tzw. e-papierosy) oraz związane z nimi akcesoria swój rozwój zawdzięczają nasilającym się od połowy XX w. doniesieniom naukowym oraz medialnym o szkodliwości użytkowania wyrobów tytoniowych dla zdrowia. Od lat '60 XX w. rozpoczęły się prace nad technologiami umożliwiającymi stworzenie e-papierosów jako „zdrowszego” zamiennika tradycyjnych papierosów. Jednak dopiero czterdzieści lat później opracowano rozwiązania - opłacalne dla producentów oraz atrakcyjne dla konsumentów - które spowodowały powstanie rynku e-papierosów. Od tego czasu datują się spory na temat ich wpływu na zdrowie - zarówno zdrowie palaczy tradycyjnych wyrobów tytoniowych, jak i osób, dla których e-papieros to pierwsze zetknięcie z nikotyną. Prowadzone są one w gronie naukowców, producentów, jak i konsumentów e-papierosów. Analizując argumenty „za” i „przeciw” e-papierosom należy zwrócić uwagę zarówno na ich treść, jak i na to, czy odnoszą się do samej praktyki używania e-papierosów, czy też do tego, jakie kryteria są właściwe dla formułowania oceny tej praktyki: dla zdrowia jednostek, społeczności, dla kondycji gospodarki itd.

Kwestia uzależnienia od palenia tak wyrobów tytoniowych, jak i papierosów elektronicznych, powinna być i jest przedmiotem działania polityki zdrowia oraz instytucji publicznych działających w jej obszarze. Istnieje w związku z tym potrzeba obiektywnego opisu i monitorowania tego zjawiska oraz powiązanych z nim, jak rozwój rynku e-papierosów. Służy temu badanie, którego częścią wstępną jest analiza *desk research* obejmująca:

- prawne czynniki wpływające na rozwój rynku e-papierosów (poziom krajowy i wspólnotowy),
- przegląd badań rynku e-papierosów oraz uzależnienia od wyrobów tytoniowych i e-papierosów: wykorzystywana metodologia, sposób prezentowania i wykorzystania wyników w różnych krajach Unii Europejskiej,
- przegląd badań rynku e-papierosów oraz uzależnienia od wyrobów tytoniowych i e-papierosów: dotychczas uzyskane wyniki oraz ich interpretacja,
- analiza internetowego rynku e-papierosów w Polsce.

Analiza *desk research* polega na doborze, analizie i interpretacji danych zastanych. W szerokim rozumieniu danymi zastanymi można nazwać każdego rodzaju materiały niewywołane przez badacza, który na nich pracuje niezależnie od tego, czy pierwotnie były wywołane w celach badawczych. Biorąc pod uwagę przedstawiony wyżej zakres badania, **głównym źródłem danych są: akty prawne (krajowe i unijne), raporty z badań dotyczących rynku e-papierosów oraz uzależnienia od wyrobów tytoniowych i e-papierosów, a także zasoby internetowe: tematyczne strony internetowe i fora dyskusyjne, platformy transakcyjne online, sklepy internetowe itd.** Materiały objęte analizą stanowią zatem zróżnicowany zbiór. Z jednej strony są to dokumenty (jak dyrektywy, ustawy) nie stworzone w celach badawczych, które jednak są przedmiotem zainteresowania badaczy; z drugiej - raporty badawcze, czyli dane opracowane w celach badawczych, jednak innych, niż te podejmowane w ramach niniejszej analizy. Dotyczy ona także danych o różnym charakterze. Głównym kryterium różnicującym jest tutaj stopień ich uporządkowania, wysoki w przypadku aktów prawnych czy wyników badań i niski w przypadku analizy internetowego rynku e-papierosów.

Streszczenie ustaleń z analizy desk research

Cel i zakres analizy

Celem analizy był opis używania wyrobów tytoniowych i powiązanych¹ (zwłaszcza tzw. e-papierosów) w Unii Europejskiej i w Polsce. Cele szczegółowe koncentrowały się wokół analizy kontekstu prawnego, analizy metodologii badań w tym zakresie, analizy rynku tych produktów (w tym ze szczególnym uwzględnieniem internetowego rynku e-papierosów w Polsce).

Analiza *desk research* objęła:

1. akty prawne (dyrektywa 2014/40/UE z dnia 3 kwietnia 2014 r. w sprawie zbliżenia przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich w sprawie produkcji, prezentowania i sprzedaży wyrobów tytoniowych i powiązanych wyrobów; ustawa z dnia 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych wraz z uzasadnieniem do jej zmiany związanej z implementacją dyrektywy 2014/40/UE oraz treścią uwag zgłoszonych w ramach konsultacji zmian; ustawa z dnia 12 grudnia 2017 r. o zmianie ustawy o podatku akcyzowym wraz z uzasadnieniem pod kątem wprowadzenia akcyzy na płyny do e-papierosów);
2. raporty i analizy z badań w obszarze używania wyrobów tytoniowych i powiązanych oraz rynku tych wyrobów;
3. artykuły prasowe dotyczące rynku e-papierosów w Polsce, zwłaszcza w kontekście zmian związanych z implementacją dyrektywy 2014/40/UE oraz przewidywanych zmian związanych z wprowadzeniem akcyzy na płyny do e-papierosów,
4. witryny internetowe zawierające ofertę produktów związanych z e-papierosami.

Analiza aktów prawnych posłużyła opisowi kontekstu prawnego używania wyrobów tytoniowych i powiązanych oraz funkcjonowania ich rynku w Unii Europejskiej i Polsce. Podstawowym wnioskiem płynącym z analizy jest, że Unia Europejska, poprzez dyrektywę 2014/40/UE, mając na uwadze dbałość o rynek wewnętrzny, a także o zdrowie i jego profilaktykę wśród społeczeństw państw członkowskich, dokonała znaczącej regulacji rynku wyrobów tytoniowych i powiązanych. Polska, implementując jej zapisy, uzupełniła obowiązkowe regulacje o dodatkowe, zastrzegające zasady funkcjonowania tego rynku w kraju (m.in. w zakresie zakazu sprzedaży e-papierosów na odległość).

Analiza dokumentów: raportów z badań i analiz, które opierały się zarówno o reaktywne, jak i niereaktywne metody i techniki badawcze, objęła 13 dokumentów. W ich wyborze kierowano się następującymi kryteriami, związanymi z celem analizy:

---

¹ Pojęcie „wyroby tytoniowe i powiązane” jest zaczerpnięte z dyrektywy 2014/40/UE z dnia 3 kwietnia 2014 r. w sprawie zbliżenia przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich w sprawie produkcji, prezentowania i sprzedaży wyrobów tytoniowych i powiązanych wyrobów. W niniejszym raporcie stosowane jest wówczas, gdy mowa jednocześnie o wyrobach tytoniowych (w tym zwłaszcza papierosach) i e-papierosach.

- przedmiot badania: uzależnienie od wyrobów tytoniowych i powiązanych, rozwój rynku tych wyrobów, w tym w kontekście zmian wywołanych dyrektywą 2014/40/UE,
- obszar badania: Unia Europejska bądź poszczególne kraje UE.

Zidentyfikowano 25 raportów przedstawiających oryginalne wyniki badań (badania reaktywne, gromadzące nowe dane) bądź analizy już dostępnych danych (badania niereaktywne, analizujące dostępne dane). Wśród nich wybrano 13, które uznano za najlepiej odzwierciedlające całość zbioru dokumentów, biorąc pod uwagę: różnorodność wykorzystywanych metod i technik badania, koncentrację na Unii Europejskiej bądź krajach członkowskich. Na wstępnym etapie badania, polegającym na kwerendzie dokumentów, ustalono, że wiele z dostępnych badań dotyczy kwestii *stricte* medycznych (związanych z wpływem palenia e-papierosów czy papierosów tradycyjnych na zdrowie: układ oddechowy, układ krwionośny, ryzyko wystąpienia nowotworów) i z uwagi na cel niniejszej analizy uznano je za nieistotne.

Analiza artykułów prasowych pełniła funkcję pomocniczą dla zobrazowania zmian związanych z wpływem regulacji prawnych na rynek e-papierosów w Polsce.

Analiza witryn internetowych służyła opisaniu internetowego rynku e-papierosów w Polsce, z uwzględnieniem, że od września 2016 r. sprzedaż e-papierosów i płynów do e-papierosów na odległość jest w Polsce zakazana. Skupiono się na ofercie tych sklepów oraz na tym, czy umożliwiają zakup produktów z dostawą, czy stosują kontrolę wieku osób odwiedzających stronę, a także, czy informują o zakazie sprzedaży oferowanych produktów na odległość. Łącznie zidentyfikowano i poddano analizie 13 stron internetowych.

Najważniejsze wnioski

Najważniejsze ustalenia dotyczące **metodologii badań** w obszarze wyrobów tytoniowych i powiązanych (ze szczególnym uwzględnieniem e-papierosów):

- Dominują ilościowe metody badań, często dążące do gromadzenia danych reprezentatywnych na poziomie całej populacji (mieszkańców UE, mieszkańców poszczególnych krajów członkowskich, populacji palaczy itd.).
- Pozyskane metodami ilościowymi dane są przedmiotem wielu dalszych analiz wtórnych, skupiających się na zjawiskach węższych, niż pierwotne badanie (np. wpływ czynników socjodemograficznych na używanie e-papierosów, wpływ zmian cen produktów tytoniowych na poziom ich konsumpcji).
- Wśród analizowanych badań są i takie, które, wykorzystując ilościowe techniki, nie zapewniają reprezentatywnych wyników - dotyczy to przede wszystkim ankiet internetowych, wypełnianych online, które zakładają samorzutny dobór próby badawczej (tj. badacz ma bardzo ograniczony wpływ na to, kto weźmie udział w badaniu). Mimo to badania tego rodzaju warto uwzględnić zwłaszcza w fazie eksploracyjnej, gdy przedmiot badania nie jest jeszcze dobrze rozpoznany, dla uzyskania informacji od tzw. osób najlepiej poinformowanych (w analizowanym przypadku - palaczy e-papierosów).

- Metody jakościowe są wykorzystywane rzadziej, zwykle w zakresie analizy sposobu postrzegania wyrobów tytoniowych i powiązanych np. przez młodzież, a także wpływu sposobów ekspozycji i reklamowania na ich postrzeganie. Rzadko są także stosowane jako jedyna metoda badawcza.
- Badania różnią się między sobą w zakresie konceptualizacji i operacjonalizacji kluczowych pojęć, jak „palacz”, „używanie e-papierosów” itd. Oznacza to, że na gruncie poszczególnych badań użytkownikiem e-papierosów może być osoba, która spróbowała ich choć raz bądź taka, która używa ich w sposób regularny (przy czym badania różnie definiują „regularność”). Oznacza to, że należy zachować dużą ostrożność i uwzględniać to zróżnicowanie, porównując wyniki różnych badań.
- Dla badania uzależnienia od nikotyny (w kontekście palenia tytoniu, w tym papierosów) często stosowany jest test Fagerstroma, zwykle jako część narzędzia badawczego diagnozującego także inne kwestie (postrzeganie szkodliwości palenia, podejmowane lub planowane próby ograniczenia/rzucenia palenia itd.). Na przykładzie analizy raportów z badań można uznać, że test ten z powodzeniem pozwala badać także uzależnienie od e-papierosów.
- Jedną z najbardziej wymagających, a zarazem najistotniejszych kwestii badawczych, wymagających stałego monitorowania i aktualizacji danych jest relacja między paleniem tradycyjnych papierosów (jako wyrobu tytoniowego najczęściej używanego przez większość Europejczyków, także Polaków) a używaniem e-papierosów (jako z jednej strony narzędzia wspomagającego ograniczenie/rzucenie palenia tytoniu, a z drugiej - potencjalnej „furtki” do używania tytoniu w przypadku osób, które nigdy go nie paliły).
- Wśród dostępnych badań brakuje zwłaszcza takich, które realizowane byłyby w oparciu o metody reaktywne zarówno ilościowe, jak i jakościowe. Dominuje model ilościowy, jeśli uwzględniane są analizy jakościowe, to polegają one zwykle na jakościowej analizie treści dokumentów (jak regulacje prawne czy wyniki innych badań).

Najważniejsze ustalenia dotyczące **wyników badań w obszarze wyrobów tytoniowych i powiązanych** (ze szczególnym uwzględnieniem e-papierosów) - w zakresie ich używania wśród Europejczyków oraz rynku tych wyrobów na poziomie Europy i krajów członkowskich:

- Jak wskazują wyniki uzyskane w 2017 r., od kilku lat obserwuje się **ogólną tendencję spadkową w konsumpcji wyrobów tytoniowych w Europie**, chociaż od 2014 r. utrzymuje się ona na stałym poziomie (26%), a wyroby tytoniowe są nadal używane przez ponad jedną czwartą Europejczyków. Od 2014 r. obserwuje się wzrost używania wyrobów tytoniowych w grupie wiekowej 15-24 lata (z 24% do 29% w 2017 r.)².

² Special Eurobarometer 458, *Attitudes of Europeans towards tobacco and electronic cigarettes*, str. 2 (<https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/79002>, dostęp: 10.11.2018 r.)

- Mieszkańcy krajów Europy Południowej częściej są palaczami, podczas gdy osobom z Europy Północnej częściej udaje się rzucić palenie³. Wyjątkiem są Niemcy, w których poziom palenia tytoniu jest zbliżony raczej do krajów południa niż północy Europy⁴.
- W Europie **dość trwale są tendencje w zakresie wpływu czynników socjodemograficznych na palenie**. Wśród mężczyzn, osób młodych, bezrobotnych, osób o niskich dochodach oraz osób o niższym poziomie wykształcenia nawyk palenia jest częstszy, niż wśród osób z innych grup społecznych. Mężczyźni (30%) palą częściej niż kobiety (22%), podobnie jak osoby w wieku od 15 do 24 lat (29%) w porównaniu z osobami w wieku 55 lat lub więcej (18%)⁵.
- Europejczycy palić w sposób regularny rozpoczynają zwykle przed ukończeniem 18 roku życia, a decyzja o zerwaniu z nałogiem podejmowana jest przez około połowę palaczy, zazwyczaj w późnym wieku średnim. **Większość osób, które próbują rzucić palenie, nie stosuje żadnych środków wspomagających** (jak np. plastry, porady lekarskie)⁶.
- W porównaniu z Europejczykami Polacy - palacze wyrobów tytoniowych: stanowią nieco większy odsetek całego społeczeństwa, nieco później zaczynają palić papierosy (Polska - 18,9 lat, średnia UE - 17,8 lat), a rzucają palenie w podobnym wieku, palą więcej papierosów dziennie (średnio 15,3 papierosa, przy średniej unijnej 13,7 papierosa)⁷.
- W porównaniu z Europejczykami Polacy - palacze e-papierosów: używają ich nieco częściej (71% codziennie, średnia UE dla codziennego palenia e-papierosów - 67%) i zaczynają je stosować z nieco innych powodów. Europejczycy sięgają po e-papierosy najczęściej w celu zmniejszenia użytkowania tytoniu (61% wskazań, w przypadku Polski była to motywacja 29% respondentów), dla Polaków równie ważnym powodem jest fakt, że ich znajomi używają e-papierosów (28% wskazań, średnia wskazań na ten powód dla UE - 11%).
- W przeciwieństwie do wyników badań ogóloeuuropejskich, polskie badania wskazują, że **także wśród Polaków e-papierosy są najczęściej używane w celu rzucenia palenia papierosów tradycyjnych** - choć należy tu uwzględnić prawdopodobny wpływ narzędzi badawczych, a konkretnie sposobu sformułowania pytań w tym zakresie, co mogło przyczynić się do uzyskania nieco innych wyników⁸.
- Dane z 2017 r. wskazują, że większość palących Polaków zaczęła palić tytoń regularnie w młodym wieku (na ogół między 15, a 19 rokiem życia) i pali dużo papierosów (60% mężczyzn i 46% kobiet co najmniej paczkę papierosów dziennie). Co istotne, większości palaczy zdarza się palić w obecności osób niepalących⁹.

³ *ibidem*,

⁴ Kotz D. i in., *The Use of Tobacco, E-Cigarettes, and Methods to Quit Smoking in Germany* [w:] Deutsches Ärzteblatt International 2018; 115: 235–42 (<https://www.aerzteblatt.de/int/archive/article?id=197397>, dostęp: 07.11.2018 r.)

⁵ Special Eurobarometer 458, *op. cit.*

⁶ *ibidem*

⁷ *ibidem*

⁸ Pytania dotyczące motywacji związanych z rozpoczęciem używania e-papierosów, zawarte w kwestionariuszach ankiety w obu badaniach mogły np. zawierać inną kafeterię odpowiedzi, uwzględniającą (bądź nie) określone motywacje.

⁹ Trząsalska A. i in., *Raport z ogólnopolskiego badania ankietowego na temat postaw wobec palenia tytoniu*, Kantar Public, październik 2017 r. (<https://gis.gov.pl/wp-content/uploads/2018/04/Postawy-Polak%C3%B3w-do-palenia-tytoniu-Raport-2017.pdf>, dostęp: 15.11.2018 r.)

- Badania realizowane wśród szkockiej młodzieży wskazują, że częstsza ekspozycja na wyroby tytoniowe i powiązane ma istotny wpływ na poziom świadomości marki tych wyrobów wśród młodych osób, co z kolei zwiększa podatność młodzieży na palenie¹⁰. Jest to przesłanka dla zwiększania ograniczeń w zakresie eksponowania oraz reklamy wyrobów tytoniowych i powiązanych nie tylko w sklepach wielkopowierzchniowych, ale również w tych mniejszych.
- Niereprezentatywne badanie internetowe, realizowane wśród użytkowników e-papierosów w Belgii i Holandii wskazuje, że zarówno osoby, które zaliczają się do grupy „podwójnych użytkowników” (stosujących jednocześnie papierosy tradycyjne i e-papierosy), jak i te z grupy „przerzucaczy” (osób, które przestały palić papierosy tytoniowe i w momencie badania używają tylko e-papierosów), mają zbliżone poglądy jeśli chodzi o szkodliwość e-papierosów. Różnice między nimi pojawiają się na poziomie zachowań oraz doświadczeń („podwójni użytkownicy” czerpią z palenia e-papierosów mniej satysfakcji i zużywają mniej płynu, niż „przerzucacze”)¹¹.
- Kompleksowa analiza wyników badań nad e-papierosami, jako czynnikiem wpływającym na ograniczenie bądź rzucenie palenia przyniosła niejednoznaczne rezultaty (wskazując zarówno na pozytywny, jak i negatywny wpływ e-papierosów w tym zakresie). Dalsze badania powinny dotyczyć zatem długotrwałych analiz trajektorii walki z uzależnieniem wśród osób, które używają e-papierosów jako metody rzucania palenia tytoniu. Praktyka działań związanych ze wspieraniem osób chcących ograniczyć bądź rzucić palenie tytoniu powinna uwzględniać wsparcie także dla tych palaczy, którzy w tym celu decydują się na używanie e-papierosów¹².
- Określone praktyki związane z używaniem e-papierosów (np. regulowanie ich mocy, samodzielne przygotowywanie płynu) zwiększają ryzyko pojawienia się niepożądanych zdarzeń, jak wycieki płynu czy nieprzyjemne doznania w trakcie palenia. Zwłaszcza e-papierosy nadające się do wielokrotnego napełniania (najpowszechniej stosowane wśród Europejczyków) niosą ryzyko zagrożeń związanych z możliwością modyfikowania i/lub mieszania płynów do wielokrotnego napełniania, co może skutkować wytwarzaniem szkodliwych związków lub umożliwiać spożywanie nielegalnych substancji¹³.
- **Rynek papierosów elektronicznych w Europie przeżywa znaczną ekspansję**, a występujące na nim tendencje wskazują, iż popularność zyskiwać będą e-papierosy do wielokrotnego napełniania, kosztem tych do wielokrotnego ładowania jednorazowymi wkładami. Jednocześnie rynek ten podlega szybkim wahaniom, które w nadchodzących latach mogą powodować znaczne zróżnicowanie między państwami członkowskimi i w obrębie tych państw. Oznacza to **konieczność ciągłego monitorowania zarówno rynku, jak i rozwoju technologicznego, któremu podlegają oferowane na nim produkty**¹⁴.

¹⁰ van der Sluijs W. i in., "It Looks Like an Adult Sweetie Shop": Point-of-Sale Tobacco Display Exposure and Brand Awareness in Scottish Secondary School Students, *Nicotine Tob Res.* 2016 Oct;18(10) (<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26883750>, dostęp: 06.11.2018 r.)

¹¹ Adriaens K., i in., *Differences between Dual Users and Switchers Center around Vaping Behavior and Its Experiences Rather than Beliefs and Attitudes*, *International Journal of Environmental Research and Public Health* 2018, 15, 12 (<https://www.mdpi.com/1660-4601/15/1/12>, dostęp: 09.11.2018 r.)

¹² McNeill A. i in., *Evidence review of e-cigarettes and heated tobacco products 2018*, (<https://www.gov.uk/government/publications/e-cigarettes-and-heated-tobacco-products-evidence-review/evidence-review-of-e-cigarettes-and-heated-tobacco-products-2018-executive-summary>, dostęp: 12.11.2018 r.)

¹³ EUREST Consortium, *Study on the identification of potential risks to public health associated with the use of refillable electronic cigarettes and development of technical specifications for refill mechanisms. Final Report* (https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/tobacco/docs/potentialrisks_specs_refillableecigarettes.pdf, dostęp: 09.11.2018 r.)

¹⁴ *ibidem*

- Wzrost cen e-papierosów wpływa na spadek popytu na nie. Istnieje także pozytywny związek między ceną papierosów tytoniowych a poziomem sprzedaży e-papierosów (wzrostowi ceny tych pierwszych towarzyszy wzrost sprzedaży tych drugich). **Podatek akcyzowy może być zatem narzędziem ograniczenia użytkowania e-papierosów.** To samo narzędzie, zastosowane w odniesieniu do papierosów tytoniowych, obniży poziom ich konsumpcji na rzecz wzrostu konsumpcji e-papierosów¹⁵. Z drugiej strony, biorąc pod uwagę uwarunkowania polskiego rynku e-papierosów, wzrost akcyzy na płyn do e-papierosów od 1 stycznia 2019 r. może przyczynić się do szeregu negatywnych zjawisk, jak rozwój szarej strefy, nie przyczyniając się jednocześnie do spodziewanych, pozytywnych zmian (jak zwiększenie wpływów do budżetu czy ograniczenie dostępności e-papierosów)¹⁶.

Najważniejsze ustalenia dotyczące **internetowego rynku e-papierosów** w Polsce:

- Przepisy regulujące sprzedaż e-papierosów przez Internet są w Polsce bardziej restrykcyjne, niż przewidywała to dyrektywa 2014/40/UE (która jednak zachęcała kraje członkowskie do określania tej i innych kwestii we własnym zakresie).
- Po wprowadzeniu zakazu sprzedaży e-papierosów przez Internet pojawiło się wiele praktyk jego obchodzenia, m.in. internetowe sklepy z papierosami elektronicznymi i płynami nikotynowymi nadające towar spoza Polski (obecnie głównie z Chin i Azji), nadawanie towaru z Azji do portu w państwie europejskim, a następnie ponowne nadanie na adres polski, skoordynowane akcje prowadzone w mediach społecznościowych polegające na instruowaniu klientów i potencjalnych klientów, w jaki sposób zakupić i odebrać przesyłkę, dostępność w Internecie składników do samodzielnego sporządzenia płynu do e-papierosów¹⁷.
- W praktyce **w Polsce możliwe jest nabywanie e-papierosów i pojemników zapasowych na odległość.** Część witryn jedynie przedstawia ofertę, nie oferując możliwości zakupu produktów poza stacjonarnymi punktami sprzedaży. Na innych zastrzega się, że zakupu mogą dokonywać jedynie firmy, przy czym trudno określić, czy i w jaki sposób sklep weryfikuje prawdziwość danych podawanych przy rejestracji konta. Jedynie w niewielu przypadkach na stronie umieszczona jest informacja, że nabywca zobowiązany jest przedstawić np. wpis do Centralnej Ewidencji Działalności Gospodarczej.
- Analiza treści umieszczonych na stronach internetowych, w tym treści regulaminów, wskazuje na stosowanie specyficznej terminologii opisującej proces sprzedaży w sposób sugerujący, że sprzedażą nie jest.

¹⁵ Stoklosa M. i in., *Prices and E-Cigarette Demand: Evidence From the European Union*, Nicotine & Tobacco Research, Volume 18, Issue 10, October 2016 (<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/27085083> dostęp: 12.11.2018 r.)

¹⁶ Żydok R., *Skutki opodatkowania akcyzą płynów do e-papierosów. Analiza w kontekście projektu ustawy o zmianie ustawy o podatku akcyzowym z dnia 14 czerwca 2017 r.*, Fundacja Republikańska, Warszawa, lipiec 2017 r. (<http://fundacjarepublikanska.org/wp-content/uploads/2016/09/Skutki-akcyzy-na-e-papierosy.pdf>, dostęp: 15.11.2018 r.)

¹⁷ *ibidem*

Kontekst teoretyczny rozwoju rynku e-papierosów (wraz z zapisami prawnymi jego funkcjonowania)

Dyrektywa 2014/40/UE z dnia 3 kwietnia 2014 r. w sprawie zbliżenia przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich w sprawie produkcji, prezentowania i sprzedaży wyrobów tytoniowych i powiązanych wyrobów

Rozwój rynku papierosów elektronicznych oraz rozwój rynku pojemników zapasowych regulowany jest w Polsce na poziomie przepisów unijnych oraz krajowych. Najistotniejsza wśród nich jest dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/40/UE z dnia 3 kwietnia 2014 r. w sprawie zbliżenia przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich w sprawie produkcji, prezentowania i sprzedaży wyrobów tytoniowych i powiązanych wyrobów oraz uchylająca dyrektywę 2001/37/WE (dalej: dyrektywa 2014/40/UE). Celem dyrektywy jest ułatwienie prawidłowego funkcjonowania rynku wewnętrznego wyrobów tytoniowych i powiązanych wyrobów, mając na celu wysoki poziom ochrony zdrowia, zwłaszcza młodych ludzi, i wypełnienie obowiązków Unii wynikających z Ramowej konwencji Światowej Organizacji Zdrowia o ograniczeniu użycia tytoniu. U podstaw przyjęcia dyrektywy leżało wiele powiązanych ze sobą czynników, wśród których należy wyróżnić:

- **czynniki związane z ochroną zdrowia i kształtowaniem decyzji konsumentów:** postęp naukowy i związane z nim rozpoznawane zagrożenia dla zdrowia; uznanie za priorytet ochrony zdrowia, w tym ograniczenie palenia wśród młodych ludzi; zwiększenie skuteczności informowania konsumentów o skutkach palenia; ograniczenie stosowania dodatków zwiększających atrakcyjność wyrobów tytoniowych i powiązanych z nimi (jak dodatki aromatyczne czy sugerujące zdrowotne właściwości wyrobów) lub ich toksyczność i właściwości uzależniające; konieczność rozwoju międzynarodowych norm i badań służących do pomiaru maksymalnych limitów wydzielanych substancji wyrobów tytoniowych;
- **czynniki związane z użytecznością regulacji prawnych:** potrzeba ujednoczenia stosowania regulacji wspólnotowych na szczeblu krajów członkowskich, w tym w zakresie etykietowania i ostrzegania o zagrożeniach; niewystarczające możliwości adaptowania istniejących regulacji wspólnotowych do zmian zachodzących na poziomie poszczególnych krajów; niekorzystne dla rynku wewnętrznego UE, zbyt duże

różnice między przepisami ustawowymi, wykonawczymi i administracyjnymi państw członkowskich w sprawie produkcji, prezentowania i sprzedaży wyrobów tytoniowych i powiązanych wyrobów, co dotyczyło również e-papierosów i pojemników zapasowych;

- **czynniki związane z gromadzeniem i wykorzystywaniem informacji na temat wyrobów tytoniowych i powiązanych wyrobów:** potrzeba kompleksowych informacji o składnikach i wydzielanych substancjach z wyrobów tytoniowych dla oceny atrakcyjności, właściwości uzależniających i toksyczności wyrobów tytoniowych oraz zagrożenia dla zdrowia związanym z używaniem takich wyrobów; związana z tym potrzeba ujednoczenia zasad dokonywania zgłoszeń składników i wydzielanych substancji wyrobów tytoniowych, sprawozdawczości producentów i importerów oraz potrzeba odpowiedniego systemu służącego producentom, importerom i dystrybutorom do monitorowania, rejestrowania oraz zgłaszania właściwym organom podejrzewanych działań niepożądanych;
- **czynniki związane z rynkiem wewnętrznym UE:** rozwój handlu transgranicznego wyrobami tytoniowymi i powiązanymi wyrobami na odległość; ryzyko ograniczenia swobodnego handlu na terenie UE poprzez niejednolite zasady stosowania dodatków do wyrobów tytoniowych w poszczególnych krajach; konieczność walki z wyrobami nielegalnymi, zagrażającymi obrotowi wyrobami zgodnymi z przepisami.

Wszystkie powyższe czynniki spowodowały, że obowiązująca wcześniej dyrektywa 2001/37/WE Parlamentu Europejskiego i Rady przestała spełniać swoje funkcje i została uchylona. **Kwestie związane z upowszechnieniem się e-papierosów stanowiły jedną z wielu przyczyn powstania nowych regulacji** - analiza uzasadnienia konieczności przyjęcia dyrektywy 2014/40/UE wskazuje jednak, że była jedną z najistotniejszych. To między innymi ona jest przykładem, w jaki sposób postęp naukowy, technologiczny oraz zmiany rynkowe sprawiły, że zapisy uchylonej dyrektywy 2001/37/WE stały się niedostosowane do wymogów ochrony zdrowia, praw konsumenckich, a także rynku wewnętrznego UE.

Papierosy elektroniczne i pojemniki zapasowe są w ramach dyrektywy przedmiotem odrębnych uzasadnień dla wprowadzenia nowych regulacji, poświęcono im także oddzielny artykuł dyrektywy. Czynniki, które uwzględniono przy jej tworzeniu, związane z e-papierosami, dotyczą przede wszystkim:

- rozbieżności przepisów i praktyk dotyczących tych wyrobów, w tym wymogów związanych z bezpieczeństwem, reklamowaniem, sponsorowaniem, między państwami członkowskimi,
- zrównania praktyki palenia e-papierosów z paleniem wyrobów tytoniowych w takim zakresie, w jakim użytkowanie e-papierosów, ze względu na styczność z nikotyną, może inicjować użytkowanie tradycyjnych papierosów, konieczności dostosowania poziomu nikotyny zawartej w płynie do e-papierosów (oraz wielkości pojemników na płyn) do dozwolonych dawek uzyskiwanych ze zwykłego papierosa, ustalenia sposobu dawkowania nikotyny przez e-papierosy,
- konieczności ustalenia sposobów ochrony dzieci przed dostępem do papierosów elektronicznych i pojemników zapasowych,

- konieczności ustalenia systemu pozyskiwania kompleksowych informacji na temat rozwoju rynku papierosów elektronicznych i pojemników zapasowych,
- ciągłego rozwoju rynku papierosów elektronicznych i związanej z tym konieczności zapewnienia, także na poziomie poszczególnych krajów członkowskich, ochrony przed nieprzewidywanym zagrożeniem dla zdrowia ludzkiego, które mogą nieść ze sobą określone, wprowadzone do obrotu e-papierosy lub pojemniki zapasowe, mimo ich zgodności z przepisami dyrektywy.

Pewne kwestie dotyczące papierosów elektronicznych dyrektywa pozostawia w **gestii państw członkowskich**, jak właśnie możliwość wprowadzenia środków tymczasowych (np. zakaz wprowadzania do obrotu określonych papierosów elektronicznych lub pojemników zapasowych) w celu przeciwdziałania nieprzewidywanym zagrożeniom, przepisy dotyczące aromatów, środowisk wolnych od dymu tytoniowego, sprzedaży lub reklamowania, rozszerzania marki, ograniczeń wiekowych w odniesieniu do papierosów elektronicznych lub pojemników zapasowych. Dokonano tutaj jednak ważnego zastrzeżenia: *W każdym razie prezentacja i reklamowanie tych wyrobów nie powinny prowadzić do propagowania spożywania tytoniu lub powodowania mylnego utożsamiania ich z wyrobami tytoniowymi.* Tym samym z jednej strony dyrektywa wyraźnie podkreśla odmienną naturę papierosów elektronicznych od wyrobów tytoniowych, a z drugiej uwzględnia ryzyko, że użytkowanie tych pierwszych może nie tylko zastępować, ale i inicjować palenie tradycyjnych papierosów.

W odniesieniu m.in. do papierosów elektronicznych dyrektywa określa, że dla zapewnienia jednolitych warunków jej wdrażania **Komisja Europejska nabywa określone uprawnienia wykonawcze**. Ustanawiać mają one wspólny wzór zgłoszenia dla papierosów elektronicznych i pojemników zapasowych oraz normy techniczne mechanizmu ponownego napełniania dla takich wyrobów. Zapisy dyrektywy, przewidując zmiany związane z postępem technologicznym i naukowym, międzynarodowym przemysłem tytoniowym, spożyciem i regulacją wyrobów tytoniowych, nadają Komisji **uprawnienia do przyjmowania aktów m.in. rozszerzających zakres środków przyjętych przez państwa członkowskie dla całej Unii**, dotyczących papierosów elektronicznych lub pojemników zapasowych bądź ich rodzajów. W tym kontekście Komisja została upoważniona do obejmowania zakazem wprowadzania do obrotu określonych papierosów elektronicznych lub pojemników zapasowych w przypadku, jeżeli co najmniej trzy państwa członkowskie w sposób należyte uzasadniony objęły te wyroby zakazem. Celem tych zapisów jest zapewnienie prawidłowego funkcjonowania rynku wewnętrznego wyrobów zgodnych z dyrektywą oraz niestanowiących zagrożenia dla zdrowia podobnego do tego, jakie stwarzają wyroby objęte zakazem.

Ponadto dyrektywa oznaczyła dwa terminy istotne z punktu widzenia wdrażania oraz monitorowania skutków regulacji, w tym w zakresie papierosów elektronicznych:

- 20 maja 2016 r. - termin, do którego Komisja powinna zgłosić potencjalne zagrożenia związane z papierosami elektronicznymi wielokrotnego napełniania;
- 21 maja 2021 r. - termin, do którego Komisja powinna złożyć sprawozdanie z monitoringu rozwoju sytuacji w zakresie wdrażania i wpływu dyrektywy. Dyrektywa wskazuje, że szczególnym obszarem monitoringu powinny być zmiany na rynku papierosów elektronicznych i pojemników zapasowych oraz w zakresie postrzegania tych wyrobów przez konsumentów.

Regulacjom dotyczącym papierosów elektronicznych i pojemników zapasowych poświęcono oddzielny artykuł dyrektywy (artykuł 20). Regulacje te określają, że produkty mogą być wprowadzane do obrotu jedynie pod warunkiem, że są zgodne z dyrektywą i innymi stosownymi przepisami unijnymi. W tym zakresie dyrektywa wprowadza szereg zadań dla producentów i importerów e-papierosów oraz dla krajów członkowskich (tabela 1).

Tabela 1. Zadania producentów i importerów papierosów elektronicznych i pojemników zapasowych oraz państw członkowskich w świetle artykułu 20 dyrektywy 2014/40/UE

ZADANIA PAŃSTW CZŁONKOWSKICH
OBLIGATORYJNE
<p>zapewnienie spełniania wymogów technicznych przez wyroby (m.in. maksymalna pojemność pojemników na płyn zawierający nikotynę (pojemniki zapasowe, których pojemność nie przekracza 10 ml, a w przypadku papierosów elektronicznych jednorazowego użytku lub kartridżach jednorazowych pojemność kartridży jednorazowych lub zbiorniczków nie przekracza 2 ml) , maksymalna zawartość nikotyny w płynie (20 mg/ml), skład płynu (jakość składników, dodatki zabronione dyrektywą, składniki dopuszczalne), jednolity sposób dawkowania nikotyny, zabezpieczenia przed dziećmi)</p>
<p>zapewnienie oznaczenia opakowań papierosów elektronicznych i pojemników zapasowych (m.in. obowiązek dołączania do opakowania jednostkowego ulotki z instrukcją dot. warunków, przeciwwskazań oraz ryzyku związanym z użytkowaniem wyrobu, informacji o wszystkich składnikach wyrobu; zakaz umieszczania informacji sugerujących pozytywny wpływ (lub zmniejszony negatywny wpływ) wyrobu na zdrowie, styl życia, środowisko naturalne czy sprawiających, że wyrób przypomina produkt spożywczy lub kosmetyczny; obowiązek umieszczenia ostrzeżenia zdrowotnego dot. uzależniających właściwości nikotyny)</p>
<p>zapewnienie obostrzeń dot. przekazów handlowych promujących papierosy elektroniczne, (m.in. zakaz przekazów handlowych w ramach usług społeczeństwa informacyjnego, w prasie i innych wydawnictwach (z wyjątkiem wydawnictw branżowych i kierowanych do państw trzecich), w radio, telewizji; zakaz publicznego lub prywatnego wsparcia działań promujących papierosy elektroniczne lub pojemniki zapasowe, które obejmowałyby kilka państw członkowskich lub odbywałyby się w kilku państwach członkowskich lub wywierał jakiegokolwiek transgraniczne skutki)</p>
<p>monitorowanie rozwoju rynku papierosów elektronicznych, a także rynku pojemników zapasowych</p>
<p>udostępnianie ogółowi społeczeństwa poprzez stronę internetową informacji o wyrobach wprowadzonych do obrotu</p>
NIEOBLIGATORYJNE
<p>ograniczenie transgranicznej sprzedaży papierosów elektronicznych i pojemników zapasowych konsumentom na odległość</p>
<p>podjęcie odpowiednich środków tymczasowych w przypadku stwierdzenia lub posiadania uzasadnionych powodów do obaw, iż określone papierosy elektroniczne lub pojemniki zapasowe, może stanowić poważne zagrożenia dla ludzkiego zdrowia (w przypadku podjęcia środków tymczasowych: obligatoryjne poinformowanie Komisji i innych państw członkowskich)</p>
ZADANIA IMPORTERÓW I PRODUCENTÓW - OBLIGATORYJNE
<p>zgłoszenie wyrobu, jaki ma być wprowadzony do obrotu, właściwym organom państw członkowskich, w formie elektronicznej, sześć miesięcy przed planowaną datą wprowadzenia do obrotu, zgodnie z zakresem informacji przedstawionych w dyrektywie (w tym m.in.: wykaz wszystkich składników i substancji wydzielanych w wyniku korzystania z wyrobu, dane toksykologiczne dotyczące składników i substancji wydzielanych w produkcie, informacje na temat dawki nikotyny i jej absorpcji podczas spożywania wyrobu)</p>

coroczna sprawozdawczość producentów i importerów, w tym w zakresie: wielkości sprzedaży, preferencji różnych grup konsumentów, kanałów sprzedaży wyrobów, streszczenia wszelkich badań rynku przeprowadzonych w wyżej wymienionym zakresie.

ustanowienie i utrzymywanie **systemu zbierania informacji** o wszystkich podejrzewanych i niepożądanych dla zdrowia ludzkiego działaniach papierosów elektronicznych i pojemników zapasowych, niezwłoczne **podejmowanie działań naprawczych** w sytuacji stwierdzenia, że posiadane papierosy elektroniczne lub pojemniki zapasowe, które mają zostać wprowadzone do obrotu lub już znajdują się w obrocie, nie są niezgodne z dyrektywą

źródło: opracowanie własne na podstawie dyrektywy 2014/40/UE

Opisane powyżej regulacje wprowadziły zmiany w zakresie funkcjonowania rynku wyrobów tytoniowych, a w przypadku rynku e-papierosów zmiany te należy określić jako znaczące, wymagające stworzenia i przyjęcia przez państwa członkowskie nowych ram prawnych. Dlatego też dyrektywa, która weszła w życie 19 maja 2014 r., dała państwom członkowskim 2 lata na wprowadzenie w życie przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych, niezbędnych do jej wykonania - tj. do dnia 20 maja 2016 .

Ustawa z dnia 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych

Postanowienia dyrektywy 2014/40/UE zostały w Polsce wdrożone poprzez zmianę ustawy z dnia 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1446). Ustawa o zmianie ustawy została notyfikowana Komisji Europejskiej w dniu 30 marca 2016 r., a przyjęta 22 lipca 2016 r.

Jak wskazano w ocenie skutków regulacji, zawartej w projekcie ustawy, zapisy dyrektywy 2014/40/UE „wymuszają wdrożenie bardzo istotnych regulacji rynku inhalatorów, zwanych potocznie e-papierosami, oraz pojemników zapasowych z płynem zawierającym nikotynę”¹⁸. Jako oczekiwany efekt projektowanych rozwiązań wskazano **zwiększoną skuteczność działań ukierunkowanych na kontrolę obrotu wyrobami tytoniowymi i wyrobami powiązanimi** (papierosy elektroniczne) oraz **ograniczenie dostępności tych wyrobów dla dzieci i młodzieży**. Podkreślano, że dotychczas obowiązujące regulacje były w tym zakresie nieskuteczne. Dodatkowo wskazano te kwestie, które dyrektywa 2014/40/UE określiła jako pozostające w gestii państw członkowskich, a zatem wymagające podjęcia decyzji na szczeblu krajowym, w tym: udzielenie zezwolenia na wprowadzanie do obrotu aromatyzowanych papierosów elektronicznych i pojemników zapasowych, określenie przepisów dotyczących środowisk wolnych od dymu tytoniowego, określenie przepisów dotyczących sprzedaży lub reklamowania e-papierosów na poziomie krajowym.

Rekomendowane przez projekt ustawy rozwiązania w zakresie rynku e-papierosów dotyczyły zatem przede wszystkim:

- w zakresie obowiązkowych zadań Polski jako państwa członkowskiego, określonych dyrektywą 2014/40/UE:

¹⁸ Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych z projektami aktów wykonawczych, Uzasadnienie, str. 34 (<http://bip.kprm.gov.pl/download/75/18253/RM-10-24-16.pdf>, dostęp: 12.11.2018 r)

- zobligowania producentów i importerów wyrobów tytoniowych oraz wyrobów powiązanych do przekazywania określonych przepisami ustawy sprawozdań, zgłoszeń, analiz, informacji itp.,
  - wprowadzenia nowych ostrzeżeń zdrowotnych na opakowaniach wyrobów tytoniowych oraz wyrobów powiązanych,
  - zobowiązania importerów i producentów wyrobów tytoniowych, papierosów elektronicznych lub pojemników zapasowych, aby co najmniej 6 miesięcy przed planowanym wprowadzeniem do obrotu ww. produktów zgłaszali zamiar ich wprowadzenia,
  - wprowadzenia wymagań technicznych dla producentów lub importerów w stosunku do papierosów elektronicznych lub pojemników zapasowych,
- w zakresie zadań nieobligatoryjnych:
- wprowadzenia zakazu sprzedaży papierosów elektronicznych młodzieży poniżej 18. roku życia,
  - wprowadzenia w miejscach sprzedaży ostrzeżeń tekstowych odnośnie do zakazu sprzedaży elektronicznych papierosów osobom poniżej 18. roku życia, tak jak w przypadku wyrobów tytoniowych,
  - ograniczenia miejsc palenia papierosów elektronicznych, tj. spożycia pary zawierającej nikotynę, wydzielanej przez papieros elektroniczny
  - wprowadzenia zakazu sprzedaży elektronicznych papierosów na odległość, w tym transgranicznej sprzedaży na odległość,
  - ograniczenia w zakresie reklamy i promocji wyrobów tytoniowych oraz wyrobów powiązanych (elektroniczne papierosy lub pojemniki zapasowe),
  - wprowadzenia odpowiedniego systemu weryfikacji wieku stosowanego przy sprzedaży elektronicznych papierosów lub pojemników zapasowych,
  - wskazania w przypadku poważnego zagrożenia dla zdrowia ludzkiego wstrzymania wytwarzania lub wprowadzania do obrotu lub nakazania wycofania z obrotu papierosów elektronicznych lub pojemników zapasowych.

Proponowane oraz ostatecznie przyjęte zapisy ustawy dostosowują zatem polski porządek prawny do wymogów dyrektywy 2014/40/UE, a zarazem wykorzystują możliwości stworzone w jej ramach do **ustalenia surowszych, niż wynika to z jej zapisów, warunków dla rozwoju rynku e-papierosów w Polsce** (jak ograniczenie wiekowe czy zakaz sprzedaży na odległość).

Projektodawcy wskazali również podmioty (instytucje, grupy osób itd.), na które regulacje ustawowe wywrą największy wpływ, a wśród nich m.in.:

- instytucje publiczne (Biuro do spraw Substancji Chemicznych, Państwowa Inspekcja Sanitarna, Policja) - oddziaływanie polegające na zwiększeniu efektywności działań w zakresie specjalistycznego nadzoru nad obrotem wyrobami tytoniowymi i powiązаныmi (papierosy elektroniczne), zwiększeniu zakresu obowiązków związanych z informacjami nt. obrotu tymi wyrobami i kontroli stosowania przepisów,
- importerzy i producenci wyrobów tytoniowych i wyrobów powiązanych (papierosy elektroniczne) - oddziaływanie polegające na konieczności dostosowania produkcji wyrobów do wymagań dotyczących

ostrzeżeń graficznych, opracowywania corocznych sprawozdań, zgłaszania nowych wyrobów oraz powiązanych wyrobów przed wprowadzeniem do obrotu,

- osoby palące wyroby tytoniowe (których liczbę oszacowano na poziomie 26% społeczeństwa, na podstawie danych z 2013 r.) - oddziaływanie polegające na zwiększeniu świadomości dotyczącej szkodliwości narażenia na dym tytoniowy, w tym możliwym zmniejszeniu liczby osób palących,
- osoby palące e-papierosy (których liczbę oszacowano na poziomie 3% społeczeństwa, na podstawie danych z 2013 r.) - oddziaływanie polegające na zwiększeniu świadomości dotyczącej szkodliwości narażenia na nikotynę oraz na zakazie sprzedaży e-papierosów osobom poniżej 18 roku życia.

Biorąc pod uwagę liczne kontrowersje związane ze zmianami ustawy (potocznie nazywanej „ustawą tytoniową”), powstające przede wszystkim w środowisku producentów, importerów oraz użytkowników e-papierosów, warto przedstawić skalę, w jakiej różnorodne osoby i podmioty włączyły się w proces legislacyjny. Projekt ustawy był poddany pre-konsultacjom z Biurem do spraw Substancji Chemicznych, a następnie przekazano go 34 podmiotom w ramach publicznych konsultacji (zarówno instytucjom publicznym, jak i podmiotom pozarządowym oraz reprezentującym środowisko przedsiębiorców i konsumentów). Opinie do projektu ustawy zgłosiło 16 z podmiotów, którym go przedstawiono, a także 22 inne podmioty, w tym nieformalne grupy użytkowników e-papierosów, skoncentrowane np. wokół stron internetowych i internetowych forów dyskusyjnych. Zainteresowanie pracami nad zmianą ustawy wyraziły też podmioty działające w trybie przepisów o działalności lobbingsowej w procesie stanowienia prawa - do Ministerstwa Zdrowia wpłynęły zgłoszenia od 10 podmiotów. Łącznie zgłoszono 760 uwag, z których zdecydowana większość (561) miała charakter ogólny. Duża ich część wyrażała zastrzeżenia wobec zapisów, konieczność zastosowania których wynika wprost z dyrektywy 2014/40/UE (jak np. termin wejścia ustawy w życie). Niektóre uwagi wykraczały poza zakres przedmiotowej ustawy (jak wezwanie do rozwijania programów antynikotynowych). Inne zostały uwzględnione (lub częściowo uwzględnione), a tym te wskazujące na konieczność doprecyzowania sposobu umieszczania ostrzeżeń na opakowaniach wyrobów tytoniowych i powiązanych, kompetencji Inspektora ds. substancji Chemicznych). Decyzja prawodawcy wobec niektórych uwag stanowiła dowód jego motywacji do wprowadzenia na poziomie krajowym przepisów surowszych, niż wymagała tego dyrektywa (jak w przypadku zakazu sprzedaży e-papierosów na odległość).

Analiza treści uwag - która nie jest przedmiotem niniejszego badania, ale stanowi dla jego celów interesujący kontekst - wskazuje na istnienie **zasadniczych różnic opinii w zakresie dopuszczalnego poziomu swobody w użytkowaniu e-papierosów między prawodawcą unijnym, krajowym a środowiskiem zwłaszcza palaczy e-papierosów**. Stanowi to ważną konsekwencję dla rozwoju rynku e-papierosów, z jednej strony regulowaną normami prawa, a z drugiej - wyborami pojedynczych konsumentów, związanymi ze stylem życia, poglądami i przekonaniem m.in. na temat wpływu palenia e-papierosów na zdrowie. Rozwój rynku e-papierosów, a także przebieg procesu legislacyjnego z nim związany, jest jednym z przykładów napięć między wolnym wyborem jednostki, jako konsumenta i użytkownika określonych substancji uznawanych za szkodliwe, a dobrem wspólnym (systemowa ochrona zdrowia społeczeństwa, w tym dążenie do ograniczenia negatywnych skutków dużej skali zachorowań związanych m.in. ze stosowaniem określonych substancji). Dodatkowym kontekstem są tu także trudne do oceny skutki palenia e-papierosów (ze względu na zbyt krótki okres, jaki upłynął od ich upowszechnienia)

czy prawo konsumenta do rzetelnej, nie stanowiącej manipulacji, informacji na temat produktów i usług, w tym tych uznawanych za szkodliwe dla zdrowia. Są to czynniki kształtujące zarówno normy prawne, jak i normy społeczne dotyczące użytkowania e-papierosów.

Znowelizowana ustawa z dnia 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych zawiera definicję podstawowych pojęć, istotnych ze względu na przedmiot niniejszej analizy, a mianowicie:

- **papieros elektroniczny** – wyrób, który może być wykorzystywany do spożycia pary zawierającej nikotynę za pomocą ustnika, lub wszystkie elementy tego wyrobu, w tym kartridże, zbiorniki i urządzenia bez kartridża lub zbiornika; papierosy elektroniczne mogą być jednorazowego użytku albo wielokrotnego napełniania za pomocą pojemnika zapasowego lub zbiornika lub do wielokrotnego ładowania za pomocą kartridżów jednorazowych,
- **palenie papierosów elektronicznych** – spożycie pary zawierającej nikotynę, wydzielanej przez papieros elektroniczny,
- **pojemnik zapasowy** – naczynie z płynem zawierającym nikotynę, który można wykorzystać do ponownego napełnienia papierosa elektronicznego.
- **transgraniczna sprzedaż na odległość** – sprzedaż konsumentom wyrobów na odległość, w przypadku której w momencie zamawiania wyrobu w punkcie detalicznym konsument znajduje się w państwie członkowskim Unii Europejskiej innym niż państwo członkowskie lub państwo trzecie, w którym znajduje się siedziba punktu detalicznego; uważa się, że siedziba punktu detalicznego znajduje się w państwie członkowskim:
  - a) w przypadku osoby fizycznej – gdy miejsce prowadzenia przez nią działalności znajduje się w tym państwie członkowskim,
  - b) w innych przypadkach – gdy punkt detaliczny ma swoją siedzibę, zarząd lub miejsce prowadzenia działalności, włączając oddział, agencję lub innego rodzaju zakład, w tym państwie członkowskim.

Jak wspomniano wyżej, w zakresie, w jakim dyrektywa 2014/40/UE pozostawiła krajom członkowskim swobodę wyboru, **w polskim ustawodawstwie przyjęto rozwiązania, które należy interpretować jako raczej ograniczające, niż sprzyjające rozwojowi rynku wyrobów tytoniowych oraz powiązanych wyrobów, jak e-papierosy**, w tym:

- **zakaz udostępniania** wyrobów tytoniowych, papierosów elektronicznych lub pojemników zapasowych **osobom do lat 18**,
- **zakaz sprzedaży na odległość**, w tym transgranicznej sprzedaży na odległość wyrobów tytoniowych, papierosów elektronicznych i pojemników zapasowych oraz ich części,
- **zakaz reklamy** wyrobów tytoniowych, papierosów elektronicznych, pojemników zapasowych lub rekwizytów tytoniowych i promocji wyrobów tytoniowych, papierosów elektronicznych, pojemników zapasowych lub rekwizytów tytoniowych oraz reklamy i promocji produktów imitujących te wyroby, lub

symboli związanych z używaniem tytoniu, wyrobów tytoniowych, papierosów elektronicznych lub pojemników zapasowych, w szczególności

1) w telewizji, radiu, kinach, podmiotach leczniczych, szkołach i placówkach oświatowo-wychowawczych, w prasie dziecięcej i młodzieżowej, na terenie obiektów sportowo-rekreacyjnych oraz w innych miejscach publicznych,

2) w prasie innej niż wymieniona w pkt 1,

3) na plakatach, w tym plakatach wielkoformatowych,

4) w środkach usług informatycznych;

■ **zakaz sponsorowania** przez firmę tytoniową, w tym producenta lub importera wyrobów tytoniowych oraz producenta lub importera powiązanych wyrobów, działalności sportowej, kulturalnej, oświatowej, zdrowotnej i społeczno-politycznej;

■ **zakaz eksponowania** w punkcie detalicznym przedmiotów imitujących opakowania wyrobów tytoniowych oraz przedmiotów imitujących opakowania papierosów elektronicznych lub pojemników zapasowych.

Zgodnie z zapisami ustawy, **papierosy elektroniczne muszą spełniać następujące wymagania:**

1) płyn zawierający nikotynę powinien być umieszczony wyłącznie w specjalnie przeznaczonych do tego pojemnikach zapasowych, których pojemność nie może przekraczać 10 ml, a w przypadku papierosów elektronicznych jednorazowego użytku lub kartridżów jednorazowych pojemność kartridżów jednorazowych lub zbiorniczków nie może przekraczać 2 ml;

2) zawartość nikotyny w płynie nie może przekraczać 20 mg/ml;

3) płyn zawierający nikotynę nie może zawierać następujących dodatków:

a) witaminy lub inne dodatki, które stwarzają wrażenie, że wyrób tytoniowy jest korzystny dla zdrowia lub wiąże się z nim zmniejszone zagrożenie dla zdrowia;

b) kofeinę lub taurynę, lub inne dodatki i związki pobudzające kojarzone z energią i witalnością;

c) dodatki mające właściwości barwiące dla wydzielanych substancji;

d) dodatki, które ułatwiają inhalację lub absorpcję nikotyny – w przypadku wyrobów tytoniowych do palenia;

e) dodatki, które w formie niespalonej mają właściwości CMR (rakotwórcze, mutagenne lub działające szkodliwie na rozrodczość człowieka);

4) do produkcji płynu zawierającego nikotynę zostały wykorzystane jedynie składniki o wysokiej czystości, a inne substancje były obecne w płynie zawierającym nikotynę w śladowych ilościach, jeżeli nie ma technicznych możliwości wyeliminowania takich śladowych ilości podczas produkcji;

5) w płynach zawierających nikotynę oprócz nikotyny zostały wykorzystane jedynie składniki, które – w postaci podgrzanej lub niepodgrzanej – nie zagrażają ludzkiemu zdrowiu;

- 6) nikotyna w papierosach elektronicznych powinna być dawkowana w jednolity sposób w normalnych warunkach użytkowania;
- 7) powinny być zabezpieczone przed dziećmi, powinny mieć zabezpieczenie uniemożliwiające ich przypadkowe otwarcie oraz zabezpieczenie przed rozbiciem i przeciekaniem oraz posiadać mechanizm zapewniający ponowne napełnianie bez wycieków.

Przywołane powyżej przepisy mają bezpośredni wpływ na asortyment, dostępność, a zatem rozwój rynku e-papierosów w Polsce. Ustawa z dnia 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych reguluje ponadto, w jakim zakresie dopuszczalne jest palenie e-papierosów w przestrzeni publicznej, jakie są obowiązki informacyjne i sprawozdawcze producentów i importerów e-papierosów, określa przebieg procesu wprowadzania produktu do obrotu czy obowiązek umieszczania ostrzeżeń zdrowotnych na opakowaniach.

Dla podsumowania kwestii prawnego kontekstu używania wyrobów tytoniowych i powiązanych, a także rozwoju rynku tych wyrobów w Polsce, warto porównać poziom uregulowania tych kwestii w różnych krajach UE. Analizy dotyczące 2017 r. wykazały, że **Polska należy do tych krajów członkowskich, w których regulacje te są relatywnie restrykcyjne - zajęła 8 miejsce wśród 28 państw, jeśli chodzi o wartość wskaźnika regulacji dotyczących e-papierosów (nanny state index)**. Wskaźnik ten opisuje kwestie dotyczące: ograniczenia dostępności produktów związanych z e-papierosami, ograniczeń reklamy, opodatkowania e-papierosów i produktów powiązanych, ograniczeń używania e-papierosów w miejscach publicznych. Wskaźnik osiąga wartości od 0 do 100, przy czym im wyższa jego wartość, tym regulacje obowiązujące w danym państwie są bardziej restrykcyjne. Na pierwszym miejscu w 2017 r. plasowała się Finlandia (59,4 punktu), Węgry (58,6) i Grecja (50,2), wartość wskaźnika dla Polski to 43,2 (przy czym należy spodziewać się jego wzrostu w związku ze zwiększeniem akcyzy na płyny do e-papierosów od stycznia 2019 r.). Kwestia używania e-papierosów najslabiej uregulowana jest w Niemczech, Irlandii czy Wielkiej Brytanii (wskaźnik osiągnął poziom 0)¹⁹.

---

¹⁹ <https://www.statista.com/statistics/540718/e-cigarettes-regulations-nanny-state-index-european-union-eu-statistic/>, dostęp: 24.11.2018 r.

Przegląd badań nad uzależnieniem od produktów tytoniowych i powiązanych oraz rozwoju rynku produktów tytoniowych i e-papierosów

Analiza metodologii badań realizowanych w UE i w Polsce wraz z prezentacją i interpretacją wyników - uzasadnienie potrzeby badań

Standardem rozwoju nowoczesnej administracji publicznej jest oparcie jej decyzji o wyniki badań naukowych, zgodnie z ideą **evidence-based policy**. W jej ramach dowodom naukowym nadaje się prymat w zakresie diagnozowania problemów społecznych oraz wytyczania kierunków przeciwdziałania i ich łagodzenia. Taki status dowodów naukowych umocowany jest w obiektywnym, niestronniczym i wiarygodnym charakterze wiedzy naukowej, których to cech nie niesie za sobą żaden inny sposób podejmowania decyzji politycznych. Wyzwanie, jakie wiąże się z realizacją idei *evidence-based policy*, dotyczy uczynienia wiedzy naukowej stosowalną dla praktyki.

Stanowi to punkt wyjścia dla **analizy metodologii stosowanych w badaniach nad uzależnieniem od wyrobów tytoniowych i powiązanych (w szczególności: papierosów elektronicznych) oraz nad rozwojem rynku tych produktów** na obszarze Unii Europejskiej. Duży wpływ na wybór określonej metodologii mają przepisy prawa, określające m.in. obowiązki Komisji Europejskiej, jak i państw członkowskich, w zakresie monitorowania kwestii związanych z używaniem i uzależnieniem Europejczyków o tytoniu i wyrobów powiązanych. Za podstawę prowadzenia badań w tym zakresie można przyjąć zapis zawarty w dyrektywie 2014/40/UE, uczulający na to, że *papierosy elektroniczne mogą doprowadzić do uzależnienia od nikotyny, a ostatecznie do tradycyjnego spożycia tytoniu, ponieważ naśladują czynność palenia papierosów i przyzwyczajają do niej*. Stąd wynika też obowiązek zawarty w art. 20 ust. 7 dyrektywy: *Państwa członkowskie monitorują rozwój rynku papierosów elektronicznych, a także rynek pojemników zapasowych, w tym wszelkie dowody wskazujące, że stosowanie przedmiotowych wyrobów staje się drogą do uzależnienia od nikotyny, a ostatecznie do tradycyjnego spożycia tytoniu*.

Dobór raportów przedstawiających metodologie oraz wyniki badań był celowy, oparty na dwóch kryteriach:

- **przedmiot badania: uzależnienie od wyrobów tytoniowych i powiązanych, rozwój rynku tych wyrobów, w tym w kontekście zmian wywołanych dyrektywą 2014/40/UE,**
- **obszar badania: Unia Europejska bądź poszczególne kraje UE.**

Przesłanki, którymi kierowano się przy wyborze konkretnych badań, dotyczyły także potrzeby zaprezentowania **możliwie szerokiego wachlarza metod i technik** możliwych do zastosowania w obszarze badań nad uzależnieniami i rozwojem rynku wyrobów tytoniowych i powiązanych. Dążono także do takiego doboru badań, aby zaprezentować procedury ich realizacji w zależności od tego, kto był ich **zleceniodawcą/fundatorem** (czy np. były to badania realizowane w ramach polityki państwowej czy unijnej, czy też badania o charakterze akademickim, czy też takie podporządkowane określonej tezie).

Wśród analizowanych raportów znajdują się zatem takie, które dotyczą problematyki uzależnień, jak i te, które skupiają się na zjawiskach dotyczących rynku e-papierosów i wyrobów tytoniowych. Badania przeprowadzone

w tych obszarach należy także podzielić ze względu na **kryteria metodologiczne**. W związku z tym można wyróżnić:

- badania reaktywne (oparte o dane wywołane przez badacza na potrzeby danego badania, pozyskiwane w ramach interakcji z osobami badanymi) i niereaktywne (oparte o dane zastane, niewywołane przez badacza, w których przedmiotem badania są dokumenty, wyniki innych badań, statystyki, archiwa itd.),
- badania oparte o metody ilościowe, jakościowe bądź mieszane.

Zbiór badań, które zostały zidentyfikowane jako spełniające wskazane wyżej przesłanki, można zatem podzielić na grupy reprezentujące różne podejścia metodologiczne:

- **badania reaktywne, ilościowe** - Specjalne Badanie Eurobarometru, badanie „Stosowanie tytoniu, papierosów elektronicznych oraz metody rzucania palenia w Niemczech”, badanie „Różnice między <<podwójnymi użytkownikami>> a <<przestawiaczami>>, skoncentrowane wokół ich zachowań i doświadczeń związanych z paleniem e-papierosów raczej niż przekonania”, badanie „Charakterystyka korelacji między atrybutami papierosów elektronicznych a niepożądanymi zdarzeniami podczas używania e-papierosów w sześciu krajach UE objętych badaniami EUREST-PLUS ITC Europe”, Ogólnopolskie badanie ankietowe na temat postaw wobec palenia tytoniu (a także nieuwzględnione w raporcie badanie „Determinanty używania elektronicznych papierosów wśród fińskich dorosłych”²⁰);
- **badania reaktywne, jakościowe** - badanie „Ekspozycja na wyroby tytoniowe a świadomość marki wśród uczniów drugiej klasy szkoły średniej w Szkocji” (a także nieuwzględnione w raporcie badanie „Wykorzystanie wywiadów poznawczych dla lepszej oceny sposobu używania e-papierosów przez młodzież”²¹);
- **badania niereaktywne, ilościowe** - analiza „Ceny a popyt na e-papierosy: dowody z Unii Europejskiej”, analiza „Zmiany na rynku tytoniu i wyrobów tytoniowych w Polsce w latach 2001-2016” (a także nieuwzględniona w niniejszym raporcie analiza „Ekonomiczne aspekty palenia tytoniu i opodatkowania wyrobów tytoniowych w Polsce”²², analiza „Dwuletnie trendy i przewidywania dotyczące stosowania e-papierosów w 27 państwach członkowskich Unii Europejskiej”²³, analiza „Związki między eksperymentowaniem z e-papierosami a wsparciem dla polityki ograniczania użycia tytoniu w Unii Europejskiej”²⁴, analiza „Cena papierosów, przystępność cenowa i rozpowszechnienie palenia w Unii

²⁰ Ruokolainen O. i in., *Determinants of electronic cigarette use among Finnish adults: Results from a population-based survey*, Nordic Studies on Alcohol and Drugs 2017, Vol. 34(6) (badanie nieuwzględnione w raporcie z uwagi na to, że przyjęta w nim metodologia jest zbliżona do tej wykorzystywanej m.in. w Specjalnym Badaniu Eurobarometru; <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1455072517736618>, dostęp: 15.11.2018 r.)

²¹ Hinds J.T. i in., *Using Cognitive Interviewing to Better Assess Young Adult E-cigarette Use*, Nicotine & Tobacco Research, 2016 (badanie nieuwzględnione w raporcie, ponieważ nie dotyczyło Unii Europejskiej, badanie miało charakter metaewaluacji, a zatem ukierunkowane było na ocenę i poprawę dotychczas stosowanych narzędzi do oceny sposobu używania e-papierosów wśród młodzieży; <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/27029822>, dostęp: 17.11.2018 r.)

²² Czart Ciecierski K. i in., *Ekonomiczne aspekty palenia tytoniu i opodatkowania wyrobów tytoniowych w Polsce*, Paryż: International Union Against Tuberculosis and Lung Disease, 2011 (raport nieuwzględniony w analizie z powodu przedawnienia danych, analiza koncentrowała się wokół modelowania statystycznego i formułowania przewidywań na temat efektów opodatkowania wyrobów tytoniowych na postawy konsumentów; https://www.tobaccofreekids.org/assets/global/pdfs/po/Poland_tobacco_taxes_report_po.pdf, dostęp: 17.11.2018 r.)

²³ Filippidis F.T. i in., *Two-year trends and predictors of e-cigarette use in 27 European Union member states*, Tob Control 2017, 26 (raport nieuwzględniony w badaniu z uwagi na czasowy zakres analizy, dotyczący sytuacji sprzed wdrożenia dyrektywy 2014/40/UE, wtórna analiza statystyczna danych ilościowych zgromadzonych w Specjalnym Badaniu Eurobarometru nt. używania tytoniu; <https://tobaccocontrol.bmj.com/content/26/1/98>, dostęp: 18.11.2018 r.)

²⁴ Lavery A.A. i in., *Associations of e-cigarette experimentation with support for tobacco control policies in the European Union, 2012-2014*, Tob. Induc. Dis. 2018, 16 (raport nieuwzględniony w badaniu z uwagi na czasowy zakres analizy, dotyczący sytuacji sprzed wdrożenia dyrektywy 2014/40/UE, wtórna analiza statystyczna danych ilościowych zgromadzonych w Specjalnym Badaniu Eurobarometru nt. używania

Europejskiej”²⁵, analiza „Zróźnicowanie socjodemograficzne w zakresie używania e-papierosów”²⁶, analiza „E-papierosy: używanie, wpływ na palenie papierosów, zagrożenia - implikacje dla polityki”²⁷;

- **badania niereaktywne, jakościowe** - analiza „Fakty i mity na temat e-papierosów”, analiza „Przegląd dowodów na temat e-papierosów i produktów do podgrzewania tytoniu 2018”, (a także nieuwzględniona w niniejszym raporcie analiza „Przyszłość „wapowania” w Unii Europejskiej”²⁸, raport „Papierosy elektroniczne jako narzędzie ograniczania palenia tytoniu”²⁹, raport przygotowany dla rządu Australii³⁰);
- **badania mieszane** (z wykorzystaniem triangulacji metod i technik badania): Badanie dotyczące identyfikacji potencjalnych zagrożeń dla zdrowia publicznego, związanych ze stosowaniem elektronicznych, badanie „Stosowanie e-papierosów wśród osób dorosłych w Wielkiej Brytanii”, analiza „Skutki opodatkowania akcyzą płynów do e-papierosów” (a także nieuwzględnione w niniejszym raporcie badanie „Wpływ dyrektywy UE w sprawie wyrobów tytoniowych na korzystanie z e-papierosów przez młodych ludzi: kent naturalny”³¹)

Jak wskazuje przedstawiona struktura dostępnych wyników badań, do analizy kwestii związanych z używaniem czy tytoniu, czy papierosów elektronicznych, **najczęściej stosowana jest metodologia ilościowa**. Fakt ten uzasadnić można potrzebami planowania i realizacji polityki publicznej, która wymaga danych przekrojowych, obrazujących tendencje rozwoju zjawisk, opisujących całą populację oraz stanowiących podstawę dla określenia mierzalnych wskaźników skuteczności określonych rozwiązań. Pod tym względem ilościowe metody badań mają niewątpliwą przewagę nad metodami jakościowymi.

Metodologia jakościowa jest jednak nieodzowna przy badaniu zjawisk nowych, dynamicznych, podlegających szybkim zmianom. Umożliwia bowiem pogłębioną analizę natury danego zjawiska bądź jego wycinka. Stanowi istotne uzupełnienie dla badań ilościowych - umożliwia lepsze ich zaprojektowanie (wspierając zwłaszcza etap

---

tytoniu; <http://www.tobaccoinduceddiseases.org/Associations-of-e-cigarette-experimentation-with-support-for-ntobacco-control-policies.84865.0.2.html>, dostęp: 16.11.2018 r.)

²⁵ Bogdanovica I. i in., *Cigarette price, affordability and smoking prevalence in the European Union*, *Addiction*, Volume 107, Issue 1, January 2012 (raport nieuwzględniony w badaniu ze względu na czasowy zakres analizy - lata 2003-2009;

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1360-0443.2011.03588.x>, dostęp: 19.11.2018 r.)

²⁶ Ooms G.I. i in., *Sociodemographic Differences in the Use of Electronic Nicotine Delivery Systems in the European Union*, *Nicotine & Tobacco Research*, Volume 18, Issue 5, 1 May 2016 (raport nieuwzględniony w badaniu ze względu na przyjętą metodologię - podobną do innych, prezentowanych w raporcie; analiza danych statystycznych z 27 krajów UE zgromadzonych w badaniu Eurobarometr 2012, dla zbadania zależności między cechami socjodemograficznymi a używaniem elektronicznych systemów dostarczania nikotyny (ENDS); <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26438649>, dostęp: 15.11.2018 r.)

²⁷ Glantz S.A. i in., *Cigarettes: Use, Effects on Smoking, Risks, and Policy Implications*, *Annual Review of Public Health* 2108 (wtórna analiza danych statystycznych na temat palenia e-papierosów oraz tytoniu, badanie nieuwzględnione w raporcie z uwagi na wykorzystanie danych prezentowanych w innych badaniach, uwzględnionych w raporcie; <https://www.acosh.org/wp-content/uploads/2018/01/annurev-publhealth-040617-013757.pdf>, dostęp: 05.11.2018 r.)

²⁸ AIDUCE (Association Independante Des Utilisateurs de Cigarette Electronique), *The future of Vaping in the European Union*, raport opracowany przez francuskie stowarzyszenie użytkowników e-papierosów (raport nieuwzględniony w analizie z powodu braku wskazania źródeł przytaczanych danych i wyników badań; analiza cen papierosów w kontekście ich dostępności dla konsumentów w różnych krajach UE, uwzględniająca m.in. poziom zarobków, poziom spożycia tytoniu; https://www.aiduce.org/AIDUCE_ENVI_EN.pdf, dostęp: 17.11.2018 r.)

²⁹ Malas M. i in., *Electronic Cigarettes for Smoking Cessation: A Systematic Review*, *Nicotine & Tobacco Research*, 2016 (raport nie uwzględniony w badaniu z uwagi na ogólnoświatowy zasięg analizy i brak możliwości wyodrębnienia wniosków na temat Unii Europejskiej, analiza uwzględniająca różne bazy artykułów i wyników badań na temat papierosów elektronicznych w kontekście ograniczania palenia tytoniu; <https://www.cochranellibrary.com/cdsr/doi/10.1002/14651858.CD010216.pub3/epdf/full>, dostęp: 16.11.2018 r.)

³⁰ Byrne S. i in., *E-cigarette, smoking and health A Literature Review Update*, (raport nieuwzględniony w badaniu z uwagi na globalny zasięg analizy i brak możliwości wyodrębnienia wniosków na temat Unii Europejskiej, analiza uwzględniająca różne bazy artykułów i wyników badań na temat papierosów elektronicznych w kontekście ich wpływu na zdrowie; <https://www.csiro.au/~media/BF/Files/E-cigarettes/E-cigarettes-Consolidated-Final-Report240618-pdf>, dostęp: 05.11.2018 r.)

³¹ Cardiff University, *Impacts of e-cigarette regulation via the EU Tobacco Products Directive on young people's use of e-cigarettes: a natural experiment* (dokument nieuwzględniony w badaniu, ponieważ zawiera jedynie opis metodologii planowanego do realizacji badania; <https://njl-admin.nihr.ac.uk/document/download/2010887>, dostęp: 20.11.2018 r.)

konceptualizacji i operacjonalizacji pojęć), a także trafniejszą interpretację ich wyników (dzięki zwiększeniu świadomości kontekstów, w jakich należy interpretować uzyskane rezultaty ilościowe).

Ograniczenia charakterystyczne dla poszczególnych technik badawczych sprawiają, że do powszechnej praktyki realizacji badań społecznych należy stosowanie procedury **triangulacji**, a zatem łączenie (...) *różnych metod, teorii, danych i/lub ujęć badaczy podczas badań dotyczących jednego zagadnienia*³². Istotą triangulacji nie jest przy tym dążenie do tego, aby dane uzyskiwane poprzez wykorzystanie różnych metod, przez różnych badaczy czy w ramach różnych podejść teoretycznych były zbieżne i wzajemnie się potwierdzały. Jest to możliwy efekt zastosowania triangulacji, lecz przede wszystkim dąży się w jej ramach do **uzyskania jak największej ilości danych dla jak najpełniejszego zobrazowania przedmiotu badania**. Jeśli dane te są rozbieżne, powinny wzbudzić refleksję nad przyczynami takiego stanu rzeczy, a tym samym inspirować do jeszcze lepszego rozpoznania badanego zjawiska. **Triangulacja wyzwala zatem potencjał eksploracyjny i eksplanacyjny badań społecznych**. Jest to zarazem narzędzie poprawiania jakości prowadzonych badań, ponieważ umożliwia zwiększanie pewności (reliability), prawomocności (validity), wiarygodności (credibility) uzyskiwanych wniosków³³. Istnieje kilka typów triangulacji, wskazanych przez N. Denzina³⁴:

- triangulacja danych – analizowanie danych uzyskanych z wielu różnych źródeł lub różnych etapów badania,
- triangulacja badacza – wprowadzenie do badań kilku dodatkowych badaczy, w sposób niezależny obserwujących bądź kontrolujących badania i wnioski,
- triangulacja teoretyczna – wykorzystanie wielu perspektyw teoretycznych przy interpretacji pojedynczego zestawu danych,
- triangulacja metodologiczna – wykorzystanie wielu metod do zbadania określonego zjawiska.

Na gruncie badań społecznych, w tym badań ewaluacyjnych (których przedmiotem jest jakość określonej polityki publicznej, programu czy konkretnego projektu - np. interweniujących w obszar używania tytoniu czy e-papierosów) istnieje konsensus co do tego, że:

- to cele i funkcje danego badania powinny jako pierwsze decydować o wyborze określonych metod badania,
- trudno przecenić możliwości, jakie stwarza łączenie metod i technik badawczych, czyli stosowanie triangulacji.

Te dwa stwierdzenia wpisują się w **pragmatyczny paradygmat realizacji badania**, który przyjmuje, że dla rozwiązywania problemów badawczych dopuszczalne jest stosowanie wszelkich możliwych działań, które cechują się praktyczną skutecznością. Badacz-pragmatyk dysponuje zatem dowolnością wyboru metod, przy czym wybór określonych metod oraz decyzja o mieszaniu danych ilościowych oraz jakościowych musi być uzasadniona tym, na jakie pytania ma zamiar odpowiedzieć i jakie cele zrealizować w toku procesu badawczego.

³² Flick U., *Jakość w badaniach jakościowych*, Warszawa 2011, Polskie Wydawnictwo Naukowe, str. 229

³³ Konecki K., *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, Warszawa 2000, Wydawnictwo Naukowe PWN, str. 95

³⁴ *ibidem*, str. 86

Typowe dla podejścia pragmatycznego są zatem **mieszane strategie badawcze**, jako wyraz stosowania w praktyce badawczej różnych typów triangulacji. Ich rozwój i coraz szersze stosowanie doprowadziło do ukształtowania różnych rodzajów tych strategii, wśród których za główne J. W. Creswell³⁵ uznaje:

- 1) **procedury sekwencyjne badania mieszanego** – zastosowanie jednej metody służy uporządkowaniu i uogólnieniu wyników uzyskanych inną metodą,
- 2) **procedury równoległe badania mieszanego** – łączenie/scalanie danych ilościowych i jakościowych w ramach wszechstronnej analizy problemu badawczego, obydwa rodzaje danych zbiera się jednocześnie i, traktując jako całość, poddaje interpretacji,
- 3) **procedury transformatywne badania mieszanego** – dla projektu obejmującego dane ilościowe i jakościowe przyjmuje się pewne nastawienie teoretyczne jako perspektywę nadrzędną. Tworzy ona strukturę ramową dla zagadnień badawczych, metod gromadzenia danych oraz przewidywanych wyników lub zmian. Procedura ta przewiduje stosowanie zarówno sekwencyjnej, jak i równoległej metody gromadzenia danych.

W trakcie projektowania badań należy podjąć decyzję, czy ze względu na problem badawczy należy łączyć metody ilościowe i jakościowe, a jeśli tak, to w jakim celu i w jaki sposób. Wśród przesłanek do stosowania mieszanych strategii badawczych wskazać można: umożliwienie potwierdzenia każdej z wykorzystanych metod poprzez triangulację, rozwinięcie i uszczegółowienie analizy, zapoczątkowanie nowych kierunków myślenia, wzajemne wspieranie się metod jakościowych i ilościowych (w zakresie tworzenia narzędzi badawczych, doboru próby badawczej, analizy wyników). **Decyzja o zintegrowaniu metod ilościowych i jakościowych wiąże się z wyborem, czy i w jakiej sekwencji będą one stosowane.** Punktem wyjścia mogą być przykładowe plany badań mieszanych przedstawione schematycznie poniżej (schemat 1).

---

³⁵ Creswell J. W., *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Kraków 2013, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, str. 40

Co istotne, owo zwielokrotnianie nie jest procesem spontanicznym, a efektem namysłu nad tym, jaka jego forma pozwoli uzyskać jak najpełniejszą analizę problemów badawczych.

Wśród zidentyfikowanych badań na temat uzależnienia od papierosów i e-papierosów, a także rynku wyrobów tytoniowych i powiązanych, badania realizowane z wykorzystaniem procedury triangulacji należały do mniejszości. Analizą objęto następujące, dostępne raporty z badań realizowanych na terenie lub w odniesieniu do krajów Unii Europejskiej, ich mieszkańców oraz rynku produktów tytoniowych i e-papierosów (tabela 2).

Tabela 2. Wykaz badań objętych analizą *desk research*

Lp.	Nazwa badania	Zleceniodawca badania/miejsce publikacji wyników	Krótki opis metodologii badania
1.	Special Eurobarometer 458. Attitudes of Europeans towards tobacco and electronic cigarettes	Komisja Europejska	Badanie oparte o metodologię Eurobarometru, ilościowe, reprezentatywne dla 28 krajów UE, prezentujące dane dot. poziomu używania tytoniu i wyrobów powiązanych oraz postaw wobec nich.
2.	Facts and fiction about e-cigs	European Public Health Association (Europejskie Stowarzyszenie Zdrowia Publicznego)	Analiza najnowszych wyników badań w obszarze wpływu e-papierosów na zdrowie oraz na używanie papierosów tradycyjnych.
3.	"It Looks Like an Adult Sweetie Shop": Point-of-Sale Tobacco Display Exposure and Brand Awareness in Scottish Secondary School Students	National Institute of Health Research / Nicotine & Tobacco Research, 2016, Vol. 18, No. 10	Badanie metodami mieszanymi: ilościowymi (samodzielnie wypełniana ankieta) i jakościowymi (zogniskowany wywiad grupowy) na temat związku między ekspozycją młodzieży z 4 szkockich szkół średnich na kontakt z wyrobami tytoniowymi a poziomem świadomości ich marek.
4.	The Use of Tobacco, E-Cigarettes, and Methods to Quit Smoking in Germany	Deutsches Ärzteblatt International 2018; 115	Badanie DEBRA: ilościowe, z wykorzystaniem techniki CAPI, reprezentatywne na poziomie Niemiec, dot. upowszechnienie używania tytoniu, e-papierosów oraz stosowanych metod rzucenia palenia.
5.	Differences between Dual Users and Switchers Center around Vaping Behavior and Its Experiences Rather than Beliefs and Attitudes	International Journal of Environmental Research and Public Health 2018, 15, 12	Badanie wśród użytkowników e-papierosów (w podziale na osoby, które wraz z rozpoczęciem stosowania e-papierosów rzuciły palenie tytoniu oraz osoby, które obok e-papierosów palą tytoń), zrealizowane za pomocą ankiety dostępnej online w środowisku osób znających język holenderski.

6.	Study on the identification of potential risks to public health associated with the use of refillable electronic cigarettes and development of technical specifications for refill mechanisms	Badanie na zlecenie Komisji Europejskiej w związku z koniecznością spełnienia obowiązków nałożonych na nią w ramach dyrektywy 2014/40/UE.	Badanie złożone z 4 komponentów: przegląd rynku e-papierosów w UE, identyfikacja i ocena zagrożeń dla zdrowia publicznego związanych ze stosowaniem e-papierosów, w tym e-papierosów nadających się do ponownego napełnienia, określenie specyfikacji technicznych dla mechanizmów uzupełniania zapasów. Badanie oparte m.in. o analizę danych statystycznych.
7.	Characteristics and correlates of electronic cigarette product attributes and undesirable events during e-cigarette use in six countries of the EUREST-PLUS ITC Europe Surveys	Badanie było częścią projektu "Badania nad regulacjami dotyczącymi tytoniu: Realizacja polityki na rzecz ograniczenia chorób płuc", finansowanego przez Komisję Europejską w ramach programu "Horyzont 2020".	Badanie dotyczące zmian zachodzących m.in. pod wpływem dyrektywy 2014/40/UE w zakresie zmian zachowań konsumentów wyrobów tytoniowych i powiązanych. Badanie ilościowe, reprezentatywne na poziomie 6 krajów biorących w nim udział.
8.	Use of e-cigarettes (vapourisers) among adults in Great Britain	Badanie sfinansowane i przeprowadzone przez brytyjską organizację pozarządową Action on Smoking and Health (ASH).	Badanie ankietowe, realizowane na tej samej próbie badawczej (byłych oraz aktywnych palaczy) raz w miesiącu przez rok, koncentrujące się na odkryciu wzorców związanych z rzucaniem palenia tytoniu, w tym przy zastosowaniu e-papierosów.
9.	Evidence review of e-cigarettes and heated tobacco products 2018 A report commissioned by Public Health England	Public Health England	Metaanaliza recenzowanych publikacji naukowych, wyników badań kwestionariuszowych, innych raportów, sprawozdań i baz danych, w następujących zakresach: polityka i regulacje dotyczące e-papierosów, nikotyna, e-papierosy wśród młodzieży i osób dorosłych, e-papierosy jako metoda ograniczania palenia tytoniu.
10.	Prices and E-Cigarette Demand: Evidence From the European Union	Nicotine & Tobacco Research Volume 18, Issue 10, October 2016	Wykorzystanie modeli statystycznych do analizy elastyczności cenowej e-papierosów, na podstawie danych z 6 krajów UE (Estonia, Irlandia, Łotwa, Litwa, Szwecja i Wielka Brytania)
11.	Skutki opodatkowania akcyzą płynów do e-papierosów. Analiza w kontekście projektu ustawy o zmianie ustawy o podatku akcyzowym z dnia 14 czerwca 2017 r.,	British American Tobacco Polska i Grupa CHIC	Analiza danych statystycznych w zakresie opodatkowania płynów do e-papierosów w wybranych krajach UE, niereprezentatywne badanie ankietowe za pomocą ankiety wśród sprzedawców e-papierosów i płynów do e-papierosów w Warszawie i Łodzi

12.	Raport z ogólnopolskiego badania ankietowego na temat postaw wobec palenia tytoniu	Główny Inspektorat Sanitarny	Badania ilościowe w formie Omnibusa na reprezentatywnej dla Polski próbie gospodarstw domowych, badające przede wszystkim kwestie związane z paleniem papierosów tytoniowych, z uwzględnieniem e-papierosów.
13.	Zmiany na rynku tytoniu i wyrobów tytoniowych w Polsce w latach 2001-2016	Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, 2017, tom XIX, zeszyt 6	Analiza danych statystycznych dotyczących uprawy tytoniu oraz rynku tytoniowego w Polsce.

Unia Europejska: Specjalne Badanie Eurobarometru 458 - Postawy Europejczyków wobec tytoniu i papierosów elektronicznych

Badanie zrealizowane zostało w maju 2017 r. przez TNS Opinion & Social Network na zlecenie Komisji Europejskiej na rzecz Dyrekcji Generalnej ds. Zdrowia i Bezpieczeństwa Żywności. Uzasadnieniem dla jego przeprowadzenia jest konieczność monitorowania postaw Europejczyków wobec wyrobów tytoniowych i powiązanych, ponieważ: *Używanie tytoniu pozostaje największym możliwym do uniknięcia zagrożeniem dla zdrowia w Unii Europejskiej i jest odpowiedzialne za 700 000 zgonów rocznie. Około 50% palaczy umiera przedwcześnie, co prowadzi do utraty średnio 14 lat życia. Ponadto palacze są również bardziej narażeni na szereg chorób z powodu używania tytoniu, w tym chorób układu krążenia i układu oddechowego*³⁶.

Autorzy raportu powołują się wprost na zapisy dyrektywy 2014/40/UE oraz na działania Komisji Europejskiej, która regularnie przeprowadza badania opinii publicznej w celu monitorowania postaw Europejczyków wobec szeregu kwestii związanych z tytoniem. Raportowane badanie jest najnowszym z serii badań przeprowadzanych od 2003 r. (ostatnie przeprowadzono w 2014 r.). Ogólnym ich celem jest ocena rozpowszechnienia używania tytoniu i narażenia na dym tytoniowy w miejscach publicznych, zbadanie motywacji do palenia oraz pomoc w określeniu środków mających na celu zmniejszenie liczby palaczy w UE. Oprócz tych tematów, w obecnym badaniu skupiono się również na kwestii e-papierosów, zwłaszcza w kontekście ich stosowania oraz reklamy. Obszarami szczegółowymi badania były:

- Częstość występowania zarówno tytoniu, jak i e-papierosów, w UE.
- Wiek Europejczyków rozpoczyna używanie tytoniu i e-papierosów, a także częstotliwość ich używania.
- Rodzaj spożywanego wyrobów tytoniowych.
- Zagadnienia związane z rozpoczęciem i zaprzestaniem palenia.
- Czynniki mające wpływ na wybór papierosów lub e-papierosów.
- Narażenie na dym tytoniowy w miejscu pracy i w miejscach publicznych.
- Ekspozycja na reklamę e-papierosów.
- Postrzeganie szkód wyrządzonych przez e-papierosy.

³⁶ Special Eurobarometer 458, Attitudes of Europeans towards tobacco and electronic cigarettes, str. 2 (<https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/79002>, dostęp: 10.11.2018 r.)

- Postawy wobec tytoniu i polityki kontroli e-papierosów.

Badanie miało charakter ilościowy, objęło 28 państw członkowskich Unii Europejskiej, w tym Polskę. Przeprowadzono łącznie 27 901 wywiadów kwestionariuszowych (w Polsce - 1008) w domach respondentów w wieku 15 lat i więcej, z różnych grup społecznych i demograficznych, w ich języku ojczystym. **Dobór próby miał charakter losowo-warstwowy.** W każdym z krajów wyznaczono pewną liczbę punktów doboru próby, tak aby próba uwzględniała cały obszar kraju (całą populację) oraz gęstość zaludnienia. Wybór punktów oparty był o jednostkę podziału administracyjnego NUTS 2 (stanowiącej element standardu Eurostatu, obejmującego całą Unię Europejską; w Polsce na poziomie NUTS 2 wyróżnia się 17 regionów, tj. województwo lub część województwa). Próba była zatem reprezentatywna dla całego terytorium badanych krajów, z uwzględnieniem podziału na obszary metropolitarne, miejskie i wiejskie. W każdym z punktów doboru próby losowo wybrano adres początkowy. Dalsze adresy zostały wybrane w drodze procedury *random route*³⁷. W każdym gospodarstwie domowym respondent został wytypowany losowo (zgodnie z "zasadą najbliższych urodzin"). Wszystkie wywiady były przeprowadzane bezpośrednio z respondentem, a w krajach, w których było to możliwe, zastosowano technikę CAPI (*Computer Assisted Personal Interview*)³⁸. W odniesieniu do każdego kraju porównano dobraną w nim próbę z całą populacją. Jej opis został zaczerpnięty z danych Eurostatu lub krajowych urzędów statystycznych. W odniesieniu do wszystkich krajów objętych badaniem przeprowadzono krajową procedurę ważenia, opartą o opis populacji w danym kraju, uwzględniająca płeć, wiek, region i wielkość miejscowości. W przypadku ważenia międzynarodowego (tj. średnich UE), zastosowano dane liczbowe dotyczące ludności dostarczone przez Eurostat lub krajowe urzędy statystyczne.

W celu porównania wyników z rezultatami badań z lat poprzednich, zastosowano metodologię badań Eurobarometru. Narzędzie badawcze stanowił kwestionariusz wywiadu, składający się z pytań zamkniętych z podaną kafeterią odpowiedzi³⁹. Respondent, w zależności o tego, czy w momencie badania był aktywnym lub byłym palaczem bądź nigdy nie palił, udzielał odpowiedzi na około 20 pytań, zwykle jednokrotnego wyboru.

Możliwość porównywania wyników badań uzyskiwanych w dłuższym okresie czasu z wykorzystaniem podobnej metodologii pozwoliła sformułować autorom badania wnioski nt. **zmian postaw Europejczyków wobec tytoniu i papierosów elektronicznych oraz tendencji w tym zakresie.** Jak wskazują wyniki uzyskane w 2017 r., od kilku lat obserwuje się ogólną tendencję spadkową w konsumpcji wyrobów tytoniowych w Europie, chociaż od 2014 r. utrzymuje się ona na stałym poziomie (26%), a wyroby tytoniowe są nadal używane przez ponad jedną czwartą Europejczyków. Od 2014 r. obserwuje się wzrost używania wyrobów tytoniowych w grupie wiekowej 15-24 lata (z 24% do 29% w 2017 r.).

W ramach badania dostrzeżono też pewne **zróżnicowanie geograficzne**: mieszkańcy krajów Europy Południowej częściej są palaczami, podczas gdy osobom z Europy Północnej częściej udaje się rzucić palenie. Wyższe

³⁷ Random route to metoda doboru próby, polegająca na tym, że ankieter otrzymuje wybrany adres (punkt startowy) i rozpoczyna realizację badania, przy czym kolejne adresy określa na podstawie ustalonej reguły, np. przeprowadzając kolejne wywiady w co 10-tym mieszkaniu, od punktu startowego poczynając.

³⁸ Wywiad CAPI to wywiad prowadzony bezpośrednio z respondentem (face to face), przeprowadzany przy użyciu laptopa. Ankieter wpisuje odpowiedzi respondenta w elektroniczny kwestionariusz, co pozwala sprawniej przeprowadzić wywiad i łatwiej zanalizować wyniki. Dodatkowo metoda ta pozwala na uwzględnienie aspektu graficznego. Integralną częścią kwestionariusza może być grafika, co daje np. możliwość badania wizerunku marki poprzez prezentowanie na ekranie laptopa logotypów itp.

³⁹ Wykorzystywany w badaniu kwestionariusz stanowi załącznik do raportu Special Eurobarometer 458, Attitudes of Europeans towards tobacco and electronic cigarettes (<https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/79002>, dostęp: 10.11.2018 r.)

wskaźniki palenia w sposób trwały związane są krajami takimi, jak Grecja (37% respondentów deklarujących, że pali), Bułgaria (36%), Francja (36%) i Chorwacja (35%). Z drugiej strony, odsetek palaczy w Szwecji wynosi 7%, a w Zjednoczonym Królestwie 17%.

Trwałe okazują się również **różnice socjodemograficzne**: wśród mężczyzn, osób młodych, bezrobotnych, osób o niskich dochodach oraz osób o niższym poziomie wykształcenia nawyk palenia jest częstszy, niż wśród osób z innych grup społecznych. Mężczyźni (30%) palą częściej niż kobiety (22%), podobnie jak osoby w wieku od 15 do 24 lat (29%) w porównaniu z osobami w wieku 55 lat lub więcej (18%).

Niepokojące są **wnioski na temat palaczy wyrobów tytoniowych**. Palenie jest dla większości z nich czynnością wykonywaną regularnie (dla ponad dziewięciu na dziesięciu palaczy - codziennie), zazwyczaj z wykorzystaniem papierosów pakowanych w pudełka (79% wskazań). Popularność papierosów w pudełkach jest jednak różna: w Bułgarii (96%) i na Litwie (95%) są one szczególnie rozpowszechnione, a rzadziej używane na Węgrzech (59%), gdzie szczególnie popularne są papierosy skręcane ręcznie. Przeciętny europejski palacz pali około 14 papierosów dziennie (przy czym dostrzegalne są wyraźne różnice między krajami UE - w Szwecji respondenci zadeklarowali palenie 10,4 papierosa, podczas gdy na Cyprze - 18,9). Palenie w sposób regularny rozpoczyna się zwykle przed ukończeniem 18 roku życia, a decyzja o zerwaniu z nałogiem podejmowana jest przez około połowę palaczy, zazwyczaj w późnym wieku średnim. Większość osób, które próbują rzucić palenie, nie stosuje żadnych środków wspomagających (jak np. plastry).

Jeśli chodzi o e-papierosy, w 2017 r. wypróbowało 15% respondentów (w 2014 r. - 12%), a jednocześnie 55% badanych zadeklarowało, że uważa je za szkodliwe dla zdrowia (w 2014 r. - 52%). **Od 2014 r. odsetek osób, które w momencie badania używały e-papierosów regularnie, nie zmienił się i wyniósł 2%**. Wśród użytkowników e-papierosów ponad sześć na dziesięć osób próbowało ograniczyć lub rzucić palenie tytoniu. Jak wskazują wyniki tego i poprzednich badań, większość respondentów stwierdziła, że e-papierosy im w tym nie pomogły, choć większość (61%) osób, które zaczęły używać e-papierosów, zrobiła to, aby ograniczyć spożycie tytoniu. Inni uczynili tak, ponieważ postrzegali e-papierosy jako zdrowsze (31%) lub ponieważ były tańsze (25%). Tylko niewielka mniejszość (14%) stwierdziła, że całkowicie zaprzestała palenia tytoniu ze względu na używanie e-papierosów, przy czym 10% badanych stwierdziło, że zaprzestało palenia, a 17%, że zmniejszyło spożycie tytoniu, ale nie zaprzestało palenia.

Istnieje duże poparcie społeczne dla rozszerzenia zakazu palenia wewnątrz budynków na e-papierosy. Popiera go prawie dwie trzecie respondentów, przy czym prawie taki sam odsetek użytkowników e-papierosów jest przeciwny temu pomysłowi. Podobne zróżnicowanie dotyczy zakazania stosowania dodatków smakowych w e-papierosach - inicjatywa ta zyskała poparcie większości badanych, z wyłączeniem użytkowników e-papierosów.

Narażenie na dym tytoniowy w przestrzeniach publicznych w Europie nadal spada. Przeciętny Europejczyk rzadko jest świadkiem palenia tytoniu w miejscach objętych zakazem palenia, takich, jak restauracje. Są jednak istotne różnice w tej kwestii między krajami UE. Na przykład znaczna większość respondentów w Grecji zgłasza przypadki palenia zarówno w barach, jak i restauracjach, pomimo faktu, że w Grecji obowiązuje częściowy zakaz palenia w barach i całkowity zakaz palenia w restauracjach. Od czasu wprowadzenia przez Rumunię zakazu palenia w lokalach publicznych w 2016 r., nastąpił znaczny spadek odsetka respondentów zgłaszających palenie

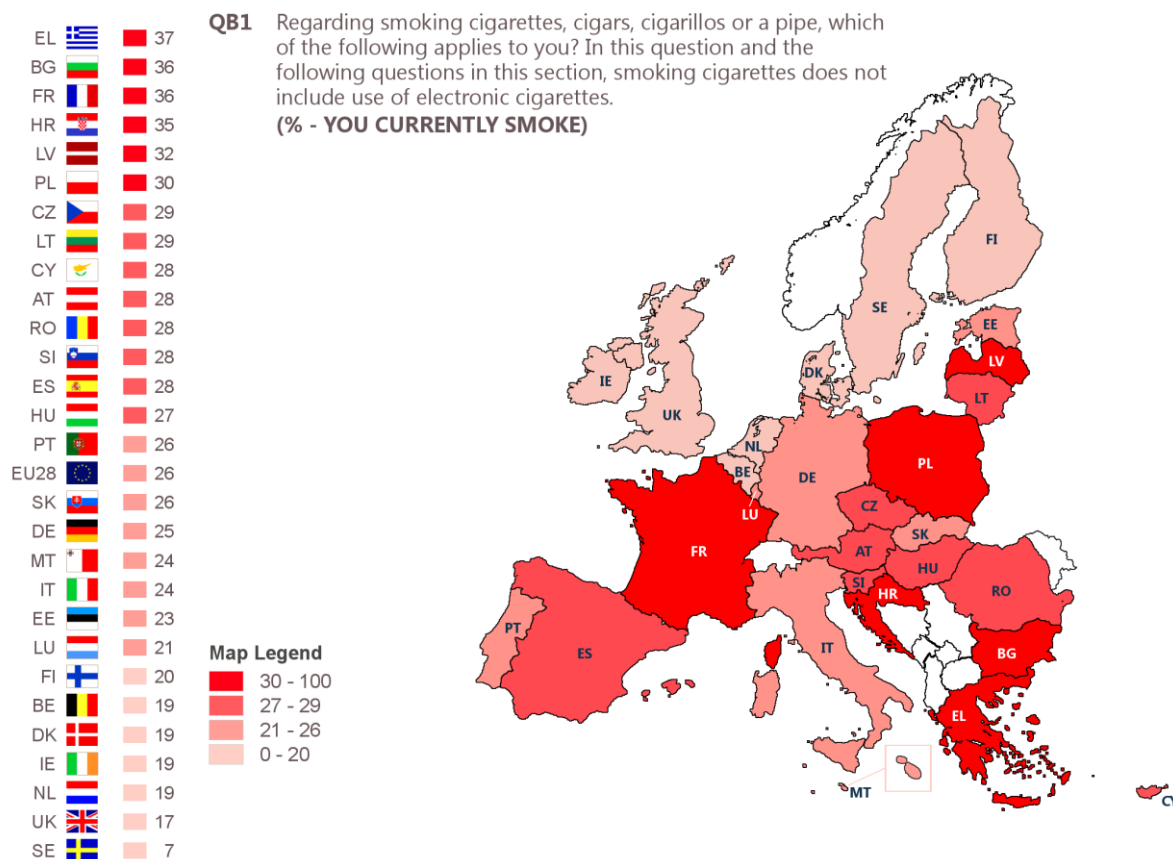

w barach lub restauracjach. Wskazuje to na znaczne asymetrie w zakresie egzekwowania przepisów antynikotynowych w poszczególnych krajach UE.

Jak podsumowują autorzy badania, jego wyniki wskazują, że *choć obywatele w niektórych krajach UE stają się mniej skłonni do rozwijania nawyków związanych z paleniem, wiele pozostaje do zrobienia w krajach i grupach społeczno-demograficznych, w których nawyk ten jest nadal wszechobecny, oraz w zakresie egzekwowania tych środków antynikotynowych, które zostały już wdrożone, zarówno na szczeblu krajowym, jak i Unii⁴⁰.*

Szczegółowe wyniki badania przedstawiono w ujęciu ogólnym (podstawą procentowania była liczba wszystkich zrealizowanych wywiadów, tj. 27 901). Różnice między krajami przedstawiano za pomocą map, na których wizualizowano wyniki dla poszczególnych państw. Pozwalało to na łatwe wnioskowanie na temat pewnych ogólnych tendencji, jak np. ta dotycząca różnic między krajami Północnej i Południowej Europy, jeśli chodzi o odsetek palaczy (rysunek 1).

Rysunek 1. Odsetek osób w poszczególnych krajach UE, które zadeklarowały, że w momencie realizacji badania są palaczami wyrobów tytoniowych.

Źródło: Special Eurobarometer 458, Attitudes of Europeans towards tobacco and electronic cigarettes, str. 8

⁴⁰ Special Eurobarometer 458, op. cit. str. 142

W aneksie do raportu zamieszczono tabele wynikowe do każdego pytania, z podziałem na wszystkie 28 krajów objętych badaniem, wraz ze średnią dla całej Unii Europejskiej. **Odnosząc wyniki uzyskane w ramach badania przeprowadzonego w Polsce do średniej unijnej**, warto zwrócić uwagę, że:

- wśród polskich respondentów był nieco wyższy odsetek aktywnych palaczy wyrobów tytoniowych (30%, średnia UE - 26%);
- średni wiek, w którym polscy respondenci zaczęli regularne palenie (min. raz w tygodniu) wyrobów tytoniowych jest nieco wyższy, niż w przypadku średniej unijnej w późniejszym wieku (Polska - 18,9 lat, średnia UE - 17,8 lat);
- średnia liczba lat palenia wyrobów tytoniowych w przypadku respondentów z Polski była zbliżona do średniej unijnej (Polska - 25,7 lat, średnia UE - 25,6 lat);
- zarówno w Polsce, jak i w przypadku średniej unijnej, palenie rzuciły najczęściej osoby w wieku od 25 do 39 lat;
- polscy respondenci - aktywni palacze, deklarowali wypalanie dziennie średnio 15,3 papierosa, przy średniej unijnej 13,7 papierosa;
- opinie na temat szkodliwości e-papierosów w przypadku polskich respondentów, jak i średniej unijnej, są podobne (e-papierosy są szkodliwe wg 56% polskich respondentów, średnia UE - 55%);
- ekspozycja na reklamy e-papierosów jest podobna w Polsce, jak i w przypadku średniej unijnej (56% polskich respondentów ani razu nie widziało reklamy w ciągu minionego roku, średnia UE - 53%);
- polscy respondenci wpisują się w średnią unijną także w zakresie odsetka osób korzystających z e-papierosów (1% korzysta z nich obecnie, 3% korzystało kiedyś, 9% spróbowało kilka razy, 85% nie próbowało nigdy);
- w porównaniu ze średnią unijną, polscy respondenci - aktywni palacze e-papierosów, używali ich nieco częściej (71% codziennie, średnia UE - 67%); w przypadku byłych użytkowników e-papierosów wyniki dla Polski i UE są jeszcze bardziej rozbieżne - respondenci z Polski, którzy rzucili e-papierosy, najczęściej palili je rzadziej niż raz w miesiącu (46%, średnia UE - 23%), podczas gdy średnia unijna wskazuje, że w grupie byłych palaczy e-papierosów zazwyczaj są osoby, które paliły je codziennie (52%, w przypadku Polski - 16%);
- polscy respondenci wyróżniają się na tle średniej unijnej także jeżeli chodzi o przyczyny rozpoczęcia palenia e-papierosów; Europejczycy sięgali po e-papierosy najczęściej w celu zmniejszenia użytkowania tytoniu (61% wskazań, w przypadku Polski była to motywacja 29% respondentów), dla Polaków równie ważnym powodem był fakt, że ich znajomi używają e-papierosów (28% wskazań, średnia wskazań na ten powód dla UE - 11%);
- skuteczność e-papierosów jako narzędzia ograniczania palenia tradycyjnych wyrobów tytoniowych w przypadku polskich respondentów była niższa, niż średnio dla całej UE. E-papierosy nie pomogły ograniczyć palenia tytoniu w przypadku 63% polskich respondentów (średnia UE - 52%), co nie dziwi, skoro tylko 5% z nich wskazało je jako narzędzie ograniczania palenia tytoniu (średnia UE - 10%);
- opinie polskich respondentów na kwestie powiązane z paleniem e-papierosów są zbliżone do średniej unijnej - 62% zgodziłoby się na zakaz palenia e-papierosów w miejscach, gdzie zakazane jest palenie wyrobów tytoniowych (średnia UE - 63%), a 43% na zakaz stosowania dodatków smakowych w e-papierosach (średnia UE - 40%).

Wyniki Specjalnego Badania Eurobarometru nt. postaw wobec tytoniu i papierosów elektronicznych sugerują zatem, że jeśli chodzi o podstawowe kwestie związane z paleniem tytoniu (jak wiek, w jakim zaczyna się regularne palenie, średnia liczba lat używania wyrobów tytoniowych) Polacy wpisują się w średnią unijną. Dotyczy to także opinii na temat szkodliwości e-papierosów. Używanie papierosów elektronicznych jest jednak czymś, co wyróżnia Polskę na tle unijnej średniej. O ile przeciętny Europejczyk sięga po e-papierosa najczęściej jako po środek zredukowania używania tytoniu, o tyle dla Polaków istotne jest, że z e-papierosów korzystają ich znajomi.

Wskazuje to na odmienne style konsumpcji e-papierosów w Polsce w porównaniu z Unią Europejską.

Warto podkreślić, że dane uzyskane w ramach Specjalnego Badania Eurobarometru, ale i innych badań Eurobarometru, były wykorzystywane także w ramach innych analiz, realizowanych w Europie czy Stanach Zjednoczonych. Badania te koncentrowały się zwykle na pewnym wycinku problematyki używania tytoniu i wyrobów powiązanych, albo w sposób szczegółowy prezentując fragment wyników Specjalnego Badania Eurobarometru, albo traktując je jako przesłankę do pozyskiwania nowych danych⁴¹.

Unia Europejska: Analiza Europejskiego Stowarzyszenia Zdrowia Publicznego (EUPHA)

Europejskie Stowarzyszenie Zdrowia Publicznego, w skrócie EUPHA, jest organizacją parasolową dla organizacji zdrowia publicznego w Europie, reprezentując około 20 000 pracowników publicznej służby zdrowia. Celem działalności EUPHA jest zwiększanie dostępności dowodów naukowych na temat zdrowia, wzmacnianie ochrony i poprawa zdrowia publicznego w regionie europejskim, poprzez budowanie potencjału wiedzy.

W przypadku e-papierosów analiza EUPHA⁴² skoncentrowała się na dostępnych wynikach badań naukowych w celu sformułowania odpowiedzi na kilka kluczowych - z punktu widzenia decydentów i konsumentów - pytań. Analiza ta miała zatem charakter badania *desk research*, przy czym wnioski z niej płynące należy odnosić:

- wprost do problematyki ochrony zdrowia,
- do zróżnicowanych postaw różnych środowisk wobec e-papierosów, w tym przypadku środowiska pracowników publicznej służby zdrowia w Europie.

Autorzy analizy jednoznacznie przyznają, iż popierają podejście przyjęte w dyrektywie 2014/40/UE, określane przez nich jako „ostrożnościowe”. Uzasadniają to obecnym brakiem możliwości udowodnienia, że e-papierosy są bezpieczniejsze niż papierosy tradycyjne. Przewidują, że niedostateczna kontrola nad rynkiem papierosów elektronicznych może przynieść dwojakie, negatywne skutki: odwrócenie uwagi palaczy od stosowania sprawdzonych strategii rzucania palenia i na rzecz e-papierosów (co, jak wskazują wyniki badań prezentowanych wcześniej, nie jest skuteczną metodą), a po drugie przeniesienie ciężaru dyskusji nad rozpowszechnieniem nikotyny na e-papierosy kosztem innych rozwiązań, którym przemysł tytoniowy jest przeciwny. W ich ocenie *e-papierosy rozszerzają rynek nikotyny, przyciągając młodzież, która w niewielkim stopniu była narażona na ryzyko*

⁴¹ zob. np. Ooms G.I. i in. *Sociodemographic Differences in the Use of Electronic Nicotine Delivery Systems in the European Union*, Nicotine & Tobacco Research, Volume 18, Issue 5, 1 May 2016 (<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26438649>, dostęp: 15.11.2018 r.) - analiza danych statystycznych z 27 krajów UE zgromadzonych w badaniu Eurobarometr 2012, dla zbadania zależności między cechami socjodemograficznymi a używaniem elektronicznych systemów dostarczania nikotyny (ENDS)

⁴² EUPHA, *Facts and fiction about e-cigs* (https://eupha.org/repository/advocacy/EUPHA_facts_and_fiction_on_e-cigs.pdf, dostęp: 05.11.2018 r.)

rozpoczęcia używania nikotyny z wykorzystaniem papierosów tytoniowych, ale wśród której wiele osób przechodzi obecnie na te papierosy⁴³.

Wyniki przeprowadzonej analizy dowodów przedstawiono w odniesieniu do pytań o to, czy e-papierosy są bezpieczne, czy pomagają ograniczyć palenie wyrobów tytoniowych, czy raczej mu sprzyjają oraz o to, jaka jest rola przemysłu tytoniowego w zakresie promowania e-papierosów.

Odpowiadając na pytanie, **czy e-papierosy są bezpieczne**, powołano się na:

- bardzo ograniczony dostęp do niezbędnych dla rzetelnej oceny, długoterminowych danych, z uwagi na niedawne upowszechnienie się e-papierosów (odniesiono się do danych uzyskanych w badaniu prowadzonym przez niezależnych ekspertów w dziedzinie tytoniu, w ramach programu brytyjskiej agencji rządowej, Public Health England, według których e-papierosy są o 95% bezpieczniejsze, niż wyroby tytoniowe⁴⁴; oceniono, że konkluzja ta jest efektem dyskusji badaczy, którzy w niektórych swoich pracach przyznają, że nie ma dostatecznych dowodów, na których można oprzeć podobne wnioski),
- wytwarzanie przez e-papierosy formaldehydu (czynnika rakotwórczego) na poziomie przekraczającym zalecane normy (na podstawie badań przeprowadzonych w Portland State University, opublikowanych w maju 2018 r.⁴⁵),
- związek między używaniem e-papierosów a chorobami płuc, czego dowodzi rosnąca liczbą badań (w tym badań laboratoryjnych), doniesień o niepożądanych skutkach oparów e-papierosów, potencjalnie związanych ze środkami aromatyzującymi, które nie występują w tradycyjnych papierosach,
- niekorzystny wpływ używania e-papierosów na układ krążenia, w tym wyniki przekrojowego badania⁴⁶ wskazujące, iż codzienne używanie e-papierosów wiąże się ze zwiększonym ryzykiem zawału serca,
- trudności w oszacowaniu poziomu nikotyny i innych składników, uwalnianych w czasie używania e-papierosów, który jest zróżnicowany w zależności od produktu, nawet przy jednakowym poziomie nikotyny w płynie uzupełniającym, ze względu na znaczne różnice pomiędzy różnymi typami i markami e-papierosów.

Kolejne pytanie dotyczyło tego, **czy e-papierosy są skutecznym wsparciem w rzucaniu palenia**, a autorzy analizy wskazywali m.in. na:

- wyniki metaanalizy 27 badań⁴⁷, które wykazały, że palacze używający e-papierosów są o 1/3 mniej skłonni rzucić palenie w porównaniu z palaczami, którzy ich nie używają (co jest spójne z wynikami Specjalnego Badania Eurobarometru 458, przedstawianymi wyżej),

⁴³ *ibidem*, str. 4

⁴⁴ Public Health England (<https://www.gov.uk/government/news/phe-publishes-independent-expert-e-cigarettes-evidence-review>, dostęp: 05.11.2018 r.)

⁴⁵ <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5954153/>, dostęp: 05.11.2018 r.)

⁴⁶ Alzahrani T. i in., *Association Between Electronic Cigarette Use and Myocardial Infarction*. (<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/30166079>, dostęp: 05.11.2018 r.)

⁴⁷ Glantz S.A., Bareham D.W., *E-Cigarettes: Use, Effects on Smoking, Risks, and Policy Implications*, Annual Review of Public Health 2018 (<https://www.acosh.org/wp-content/uploads/2018/01/annurev-publhealth-040617-013757.pdf>, dostęp: 05.11.2018 r.)

- niska jakość dotychczas realizowanych badań, dowodzących skuteczności e-papierosów w rzucaniu palenia⁴⁸,
- wyniki badania prowadzonego w Stanach Zjednoczonych przez rok na grupie osób palących wyłącznie e-papierosy oraz grupie osób palących e-papierosy oraz papierosy tradycyjne, które wskazują, że chociaż część osób z każdej z tych grup rzuciła palenie w ogóle bądź zrezygnowała z tradycyjnych papierosów na rzecz e-papierosów, to wśród „podwójnych palaczy” 44,3% nadal paliło oba wyroby, a 43,5% zrezygnowało z e-papierosów, ale nadal paliło papierosy tradycyjne⁴⁹.

Autorzy analizy skoncentrowali się także na kwestii, czy używanie e-papierosów jest furtką do rozpoczęcia używania wyrobów tytoniowych. Wskazywano, iż:

- ocena związku między używaniem e-papierosów a późniejszym paleniem jest skomplikowana ze względu na fakt, że liczba palaczy wśród młodych ludzi w wielu krajach spada, niezależnie od tego, czy e-papierosy są dostępne, czy nie,
- metaanalizy, których wyniki opublikowano w 2018 r.⁵⁰, sugerują, że młode osoby (niepełnoletnie oraz młodzi dorośli), którzy tylko spróbowali e-papierosów, są czterokrotnie bardziej narażeni na ryzyko, że zaczną palić papierosy tradycyjne, niż osoby, które nigdy nie używały e-papierosów.

Analiza EUPHA powołuje się na ustalenia z czerwca 2018 r., zawarte w raporcie opracowanym dla australijskiego rządu: *Rośnie ilość dowodów na istnienie silnego pozytywnego związku pomiędzy używaniem e-papierosów a późniejszym paleniem papierosów wśród młodzieży. Dowody, uzyskiwane w badaniach obserwacyjnych i w różnych krajach, są spójne. Rozwój uzależnienia od nikotyny prawdopodobnie sprzyja przejściu od używania e-papierosów do konwencjonalnego palenia papierosów. Obserwuje się, że stosowanie e-papierosów o wyższym stężeniu nikotyny ma silniejszy związek z późniejszym konwencjonalnym używaniem papierosów⁵¹.*

Jeśli chodzi o rolę przemysłu tytoniowego w upowszechnianiu e-papierosów, opinia EUPHA jest jednoznacznie negatywna. Jak podkreślają autorzy analizy, *przemysł tytoniowy intensywnie promuje e-papierosy (...) szczególnie w mniejszych krajach, gdzie organizacje zajmujące się kontrolą tytoniu są słabsze. Jednym z narzędzi do tego celu jest finansowana przez firmę Philip Morris Fundacja na rzecz świata wolnego od dymu tytoniowego. Zgodnie z poglądem WHO i wielu instytucji edukacyjnych z obszaru zdrowia publicznego, EUPHA uważa, że organizacje związane z publiczną służbą zdrowia nie powinny w żadnych okolicznościach przyjmować finansowania z tej fundacji⁵².*

Podsumowując, analiza wykonana przez EUPHA jest przykładem badania *desk research*, zrealizowanego w oparciu o wyniki badań dotyczących zarówno kwestii zdrowotnych i medycznych, jak i stylów konsumpcji e-papierosów i papierosów tradycyjnych. Zaletą tej analizy jest powołanie się na liczne badania, w tym realizowane

⁴⁸McRobbie H. i in., *Electronic cigarettes for smoking cessation and reduction*. (<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25515689>, dostęp: 05.11.2018 r.)

⁴⁹Coleman B. i in., *Transitions in electronic cigarette use among adults in the Population Assessment of Tobacco and Health (PATH) Study, Waves 1 and 2 (2013-2015)* (<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/29695458>, dostęp: 05.11.2018 r.)

⁵⁰National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine, *Public Health Consequences of E-Cigarettes* (<https://www.nap.edu/catalog/24952/public-health-consequences-of-e-cigarettes>, dostęp: 05.11.2018 r.)

⁵¹Byrne S. i in., *E-cigarettes, smoking and health. A Literature Review Update*, (<https://www.csiro.au/~media/BF/Files/E-cigarettes/E-cigarettes-Consolidated-Final-Report240618-pdf>, dostęp: 05.11.2018 r.)

⁵²EUPHA, *op. cit.*, str. 3

w ostatnich latach. Trudno jednak ocenić, czy i w jakim zakresie pominięte zostały wyniki badań, które mogłyby dowodzić tez innych, niż te stawiane przez autorów analizy. Niemniej jednak autorzy publikacji EUPHA formułują wyraźną ocenę wobec e-papierosów i szerzej - wobec działań sprzyjających uzależnieniu od nikotyny, co w połączeniu z ich afiliacją z instytucjami i organizacjami z obszaru publicznej służby zdrowia sprawia, że odbiorca analizy nie może mieć wątpliwości co do tego, jaki jest cel prezentowanych treści.

Podsumowując ustalenia analizy *desk research* sporządzonej przez EUPHA, warto zwrócić uwagę na główne konkluzje odnoszące się do każdego z czterech postawionych pytań:

- Zagrożenia dla zdrowia związane z e-papierosami pozostają w dużej mierze nieustalone, ale e-papierosów nie można tym samym uznać za bezpieczne. Stwierdzenie, iż są one w pewnym stopniu bezpieczniejsze niż tradycyjne papierosy, jest jak dotąd nieuzasadnione wynikami badań.
- Ogólnie rzecz biorąc, niektórym palaczom tytoniu e -papierosy mogą pomóc zerwać z nałogiem, ale w większości przypadków zmniejszają one jednak szansę na rezygnację z palenia tytoniu.
- Powszechna dostępność e-papierosów wydaje wiązać się z efektem netto w skali całej populacji, w postaci wzrostu odsetka osób używających wyłącznie e-papierosów/papierosów tytoniowych lub obu tych produktów łącznie.
- Rola przemysłu tytoniowego w upowszechnianiu e-papierosów jest istotna i polega na dwutorowych działaniach: publiczne przedstawianie e-papierosów jako sposobu na ograniczenie palenia tytoniu, przy jednoczesnej aktywnej promocji produktów tytoniowych. Działania te mogą się wydawać sprzeczne, ale w świetle ustaleń EUPHA w szerszej perspektywie mogą umacniać zarówno rynek produktów tytoniowych, jak i e-papierosów.

Szkocja: „To wygląda jak sklep ze słodyczami dla dorosłych”: ekspozycja na wyroby tytoniowe a świadomość marki wśród uczniów drugiej klasy szkoły średniej w Szkocji

Badanie⁵³ przeprowadzone zostało w ramach programu badawczego National Institute of Health Research⁵⁴ (NIHR, Narodowy Instytut Badań nad Zdrowiem), podmiotu utworzonego w 2006 r. w ramach rządowej strategii badawczej "Best Research for Best Health"⁵⁵, realizowanej przez rząd Wielkiej Brytanii i finansowanej przez brytyjskie Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej.

Założeniem badania było, iż wraz z nakładaniem ograniczeń w zakresie reklamy i promocji wyrobów tytoniowych, coraz istotniejszym czynnikiem narażenia młodzieży na sięganie po nie jest **sposób ich eksponowania w punktach sprzedaży**. Celem badania było zatem zidentyfikowanie relacji między nośnikami reklamy w punktach sprzedaży (dalej: POS - ang. *point of sale*⁵⁶) a świadomością marki wyrobów tytoniowych wśród młodzieży.

⁵³ van der Sluijs W. i in., "It Looks Like an Adult Sweetie Shop": Point-of-Sale Tobacco Display Exposure and Brand Awareness in Scottish Secondary School Students, Nicotine Tob Res. 2016 Oct;18(10) (<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26883750>, dostęp: 06.11.2018 r.)

⁵⁴ <https://www.nihr.ac.uk/>

⁵⁵ Department of Health, *Best Research for Best Health. A new national health research strategy*

(https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/568772/dh_4127152_v2.pdf, dostęp: 08.11.2018 r.)

⁵⁶ POS - materiały wspierające sprzedaż, termin ten odnosi się do różnych rodzajów nośników reklamy typu BTL (ang. *below the line*), czyli działania reklamowe skierowane do konkretnego klienta, niebędące reklamą w środkach masowego przekazu. Nośniki reklamy BTL są skierowane głównie do detalistów i konsumentów.

Badanie miało charakter mieszany, ilościowo-jakościowy. Zastosowana technika ilościowa to **ankieta przeprowadzana w szkołach**, która objęła 1406 uczniów. W części jakościowej badania wykorzystano **zogniskowane wywiady grupowe**, w których wzięło udział łącznie 86 uczniów. Badani uczniowie podzieleni byli na dwie grupy wiekowe: klasa S2 (13-14 lat) oraz klasa S4 (15-16 lat), pochodzili z czterech szkół i cechowali się różnym statusem społeczno-ekonomicznym.

W zakresie badania ankietowego, do udziału w nim wytypowano cztery szkoły z centralnej Szkocji. W przypadku każdej szkoły, w oparciu o jej kod pocztowy, oszacowano poziom deprivacji społeczności lokalnej, w której funkcjonuje. W tym celu wykorzystano dane na temat ilości wydawanych bezpłatnych posiłków szkolnych oraz dane ze szkockiego indeksu deprivacji wielokrotnej (*Scottish Index of Multiple Deprivation*). Uczniowie z klasy S2 (średni wiek 13,6 roku) oraz klasy S4 (średni wiek 15,6 roku), którzy wyrazili zgodę na udział w badaniu, wypełniali kwestionariusz w warunkach egzaminacyjnych, pod nadzorem nauczycieli. Ankieta trwała 40-50 minut i obejmowała pytania dotyczące osobistych zachowań palaczy, postaw wobec palenia, zachowań i postaw rodzinnych i rówieśniczych, dostępu do wyrobów tytoniowych, świadomości marki oraz kontaktu z reklamą wyrobów tytoniowych. Opinia rodziców co do udziału uczniów w badaniu została uzyskana wcześniej, a uczniowie mogli wycofać się z niego w dniu badania.

Zakresem głównej zmiennej zależnej, czyli **poziomu świadomości marek wyrobów tytoniowych**, była liczba znanych badanemu marek papierosów, które wskazywał na liście 16 marek. Istniała możliwość dodania do listy marki, która nie była na niej uwzględniona. Lista zawierała też fałszywe marki, a respondenci, którzy wskazywali, że je rozpoznają, byli wykluczani z dalszych analiz. Zakres zmiennej niezależnej, tj. **ekspozycji na wyroby tytoniowe**, zawierał dwie miary: częstotliwość wizyt w sklepach oraz dostrzeżenie wystawy produktów tytoniowych w ciągu ostatnich 30 dni w: dużych supermarketach oraz w małych sklepach. **Częstotliwość wizyt w sklepach** opisana była na siedmiopunktowej skali (codziennie, prawie codziennie, dwa-trzy razy w tygodniu, raz w tygodniu, rzadziej niż raz w tygodniu, nigdy, nie wiem). **Status badanego jako palacza** papierosów mógł przyjąć dwie wartości: „palił kiedykolwiek” („czy kiedykolwiek paliłeś/aś papierosa, nawet jeśli był to tylko jeden bądź dwa zaciągnięcia”), „pali obecnie”. Ponieważ tylko 5,1% respondentów określiło się jako palący obecnie, ta zmienna nie była brana pod uwagę w analizach związku z ekspozycją na wyroby tytoniowe.

W ramach ankiety zbierano również dane na temat **zmiennych pośredniczących**: rodziców, starszego rodzeństwa, partnera/partnerki oraz najlepszego przyjaciela/przyjaciółki i ich statusu jako osób palących („pali codziennie”, „pali do czasu do czasu”, „nie pali”, „nie wiem” i „nie widuję/nie mam takiej osoby”); sposobu spędzania czasu wolnego (liczba wieczorów w tygodniu spędzonych z przyjaciółmi, częstotliwość spędzania czasu pozaszkolnego na ulicy albo w parku); statusu socjoekonomicznego⁵⁷; wieku, płci i etniczności.

Badanie zrealizowano w lutym i marcu 2013 r., czyli przed wprowadzeniem w Wielkiej Brytanii zakazu ekspozowania wyrobów tytoniowych w sklepach wielkopowierzchniowych. Dla zbadania zależności między poziomem świadomości marek wyrobów tytoniowych a zmiennymi związanymi z ekspozycją na nie (tj. wizyty

⁵⁷ Oceny (niski, średni bądź wysoki status socjoekonomiczny) dokonano na podstawie skonstruowanej na potrzeby badania zachowań zdrowotnych uczniów Skali Zamożności Rodziny - ang. *Family Affluence Scale*. Bazuje ona na czterech pytaniach dotyczących warunków panujących w gospodarstwie domowym: posiadanie samochodu na własność, obłożenie sypialni liczbą osób, wyjazdy na wakacje, posiadanie komputera na własność.

w detalicznych punktach sprzedaży wyrobów tytoniowych, zauważanie wystaw wyrobów tytoniowych) zastosowano analizę opartą o negatywną regresję dwumianową⁵⁸.

W każdej z czterech szkół objętych badaniem na potrzeby realizacji jego jakościowej części utworzono cztery jednopłciowe **grupy fokusowe**, dwie złożone z uczniów z klasy S2 oraz dwie z klasy S4. Liczebność grup wynosiła od 3 do 9 osób (łącznie - 86 osób), wywiady fokusowe trwały od 30 do 50 minut. W doborze uczniów do badania pomagali nauczyciele, tak, aby w grupach fokusowych znaleźli się uczniowie palący lub tacy, w których najbliższym otoczeniu rodzinnym i towarzyskim są palacze. Celem takiego doboru próby było włączenie do badania uczniów najbardziej narażonych na ryzyko stania się palaczami w dorosłym życiu. Procedura uzyskania zgody na udział w badaniu była analogiczna do tej zastosowanej w przypadku ankiet. Uczestnicy zostali zapewnieni o anonimowości, ustalono także podstawowe zasady dotyczące ujawniania informacji. Wszystkie wywiady fokusowe prowadził ten sam moderator w okresie 1 do 2 tygodni po przeprowadzeniu badania ankietowego (aby uniknąć wpływu dyskusji w grupie fokusowej na odpowiedzi udzielane w kwestionariuszu ankiety). Za zgodą badanych były rejestrowane cyfrowo. Scenariusz wywiadu przewidywał następujące punkty: ogólna dyskusja na temat społeczności lokalnej, lokalne zwyczaje związane z paleniem, dostępność wyrobów tytoniowych, w tym bezpośrednia, pośrednia i czarny rynek, świadomość na temat widoczności i promocji wyrobów tytoniowych (w tym środków stosowanych w sklepach, opakowań i marek).

Główny wniosek płynący z badania wskazuje na to, że **zmienne związane z ekspozycją na wyroby tytoniowe mają istotny wpływ na poziom świadomości marki wyrobów tytoniowych wśród badanej młodzieży**. Częstsze odwiedzanie małych sklepików z wyrobami tytoniowymi oraz częstsze dostrzeganie wystaw wyrobów tytoniowych w małych sklepach oraz w supermarketach podnosi poziom świadomości marki. Wniosek ten potwierdzają wyniki zarówno ilościowej, jak i jakościowej części badania, w której badani określili ekspozycje wyrobów tytoniowych jako przyciągające wzrok, kolorowe i potencjalnie atrakcyjne dla młodych ludzi.

Zaobserwowana zależność utrzymała się nawet wówczas, gdy w analizie uwzględniono zmienne pośredniczące, takie, jak status ucznia jako osoby palącej bądź nie, to, czy wśród jego znajomych są palacze, sposób spędzania czasu wolnego czy zmienne demograficzne. Jak podkreślają autorzy badania, wniosek ten podkreśla **znaczenie, jakie eksponowanie wyrobów tytoniowych w punktach sprzedaży ma dla zwiększania świadomości marki, o której wiadomo, że zwiększa podatność młodzieży na palenie**. Tym samym uwidacznia się znaczenie wprowadzenia we wszystkich sklepach zakazu eksponowania wyrobów tytoniowych.

Badanie wykazało, że świadomość marki papierosów wśród nastolatków wiązała się nie tylko z ich statusem jako palaczy (bądź nie-palaczy), ale także z ich ekspozycją na czynność palenia i na marki papierosów, zarówno w najbliższym otoczeniu społecznym (szczególnie w postaci palącego rodzeństwa), jak i w szerszym środowisku, z uwzględnieniem sklepów prowadzących sprzedaż wyrobów tytoniowych. Jak podkreślają autorzy, wyniki te potwierdzają ustalenia z badań wcześniejszych, w tym te (przeprowadzone w Anglii) wskazujące na fakt, iż **to ekspozycja wyrobów tytoniowych w małych sklepach, a nie dużych supermarketach, ma największy wpływ na budowanie świadomości marki, co może negatywnie wpływać na społeczne normy dotyczące palenia wśród młodzieży**. Łącznie wyniki tej i wcześniejszych analiz sugerują, że:

⁵⁸ Jedną z metod regresji używanych w statystyce w przypadku, gdy zmienna zależna jest na skali dychotomicznej (przyjmuje tylko dwie wartości).

- Stwierdzenie wpływu zakazu eksponowania wyrobów tytoniowych na postawy, wyznawane normy oraz zachowania w zakresie palenia tytoniu młodych Brytyjczyków będzie możliwe dopiero po rozszerzeniu tego zakazu na małe sklepy.
- Podczas gdy kompleksowy zakaz ekspozycji wyrobów tytoniowych mógłby pozytywnie wpłynąć na obniżenie poziomu palenia wśród młodych ludzi, częściowe zakazy mają jedynie ograniczony wpływ na zmniejszenie narażenia na marketing wyrobów tytoniowych, szczególnie jeśli nie obejmują one sklepów, które dzieci i młodzież odwiedzają najczęściej.

Wnioski z badania można przełożyć również na inne kraje, uwrażliwiając ich decydentów na **prawny zakaz ekspozycji wyrobów tytoniowych we wszystkich rodzajach sklepów** jako metodę obniżenia ryzyka rozwijania się uzależnienia od tytoniu wśród najmłodszych pokoleń.

Niemcy: Stosowanie tytoniu, papierosów elektronicznych oraz metody rzucania palenia w Niemczech

W Niemczech prowadzony jest **stały monitoring używania tytoniu** - badanie DEBRA (Deutsche Befragung zum Rauchverhalten) dostarcza danych na temat kluczowych wskaźników zachowań związanych z paleniem oraz konsumpcji nowych produktów, takich jak e-papierosy. Badanie DEBRA jest finansowane przez Ministerstwo Kultury i Nauki Nadrenii Północnej-Westfalii w ramach "Programu Powrotu NRW" (NRWRückkehrprogramm)⁵⁹.

Badanie ma **charakter ilościowy**, a stałe pozyskiwanie i gromadzenie danych pozwala na analizę trendów i precyzyjną ocenę statystyczną. Tym samym umożliwia m.in. ustalenie reakcji pojawiających się w odpowiedzi na środki polityczne w zakresie ograniczania użycia tytoniu lub wprowadzenia nowych wyrobów tytoniowych i nikotynowych w Niemczech, co stanowi ważne źródło dowodów naukowych jako narzędzia wspierającego kształtowanie polityki państwa.

Prezentowane dalej wyniki⁶⁰ zostały opracowane na podstawie danych zebranych od łącznie 12 273 osób, w ramach 6 fal badania (w okresie od czerwca/lipca 2016 r. do kwietnia/maja 2017 r.). Dane uzyskiwane są w drodze **powtarzających się wywiadów bezpośrednich⁶¹ (z wykorzystaniem techniki CAPI)**, w odstępach dwumiesięcznych, na reprezentatywnej próbie około 2000 osób w Niemczech, w wieku 14 lat i więcej. Dane te zostały poddane procedurze ważenia tak, aby na ich podstawie można było wnioskować o poziomie upowszechnienia stosowania tytoniu w całej populacji mieszkańców Niemiec.

W okresie tym w badanej populacji tytoń używało 28,3% osób, a wśród osób poniżej 18 roku życia - 11,9%. Jest to poziom o wiele wyższy, niż w innych krajach Europy Zachodniej i Północnej (Niemcy wyłamują się zatem z tendencji zaobserwowanej w ramach Specjalnego Badania Eurobarometru). Ekstrapolując wnioski z badania na

⁵⁹ Program wspierający młodych naukowców w powracaniu z uczelni zagranicznych i rozwijaniu kariery na uczelniach na terenie Nadrenii Północnej-Westfalii (<https://www.mkw.nrw/forschung/foerderung/wissenschaftlichen-nachwuchs-foerdern/rueckkehrprogramm/>), dostęp: 07.11.2018 r.)

⁶⁰ Kotz D. i in., *The Use of Tobacco, E-Cigarettes, and Methods to Quit Smoking in Germany* [w:] Deutsches Ärzteblatt International 2018; 115: 235–42 (<https://www.aerzteblatt.de/int/archive/article?id=197397>), dostęp: 07.11.2018 r.)

⁶¹ Kwestionariusz wywiadu stanowi załącznik do raportu Kotz D. i in., *op.cit.*

całą populację mieszkańców Niemiec, autorzy wskazują, że w sumie **32,3% mężczyzn i 24,5% kobiet w Niemczech pali tytoń**. Główny wniosek, eksponowany przez autorów badania, dotyczy tego, że **poziom upowszechnienia stosowania tytoniu w Niemczech jest bardzo wysoki w porównaniu z innymi krajami Europy Zachodniej i Północnej**. W Niemczech istnieją wyraźne różnice społeczno-ekonomiczne w odniesieniu do palenia tytoniu: wyższemu poziomowi korzystania z tytoniu towarzyszą niższe wykształcenie oraz niższe dochody gospodarstwa domowego - dla porównania, pali 41,6% osób, które nie ukończyły szkoły i 20,0% osób z wyższym wykształceniem. **Co niepokojące, tylko w niewielu przypadkach osoby chcące rzucić palenie sięgają po sprawdzone i udowodnione metody, zwykle zaczynają w tym celu stosować e-papierosy**. W ramach badanej grupy, 28,1% palaczy próbowało rzucić palenie w roku poprzedzającym badanie, a najczęściej stosowaną przy tym metodą były e-papierosy (9,1%). Krótką poradę lekarską lub farmakoterapię wspomagającą rzucenia palenia wypróbowało odpowiednio 6,1% i 7,0% badanych.

Biorąc pod uwagę **powiązanie palenia tytoniu z cechami społeczno-ekonomicznymi** (co stanowi silną przesłankę dla twierdzenia, że tendencje związane z paleniem tytoniu w Niemczech są trwałe i trudno poddają się zmianom), autorzy badania podkreślają, iż *rygorystyczne wdrażanie w Niemczech środków określonych w Ramowej konwencji Światowej Organizacji Zdrowia o ograniczeniu użycia tytoniu z punktu widzenia polityki zdrowotnej powinno być traktowane priorytetowo. Trwające obecnie badanie DEBRA może służyć jako instrument monitorowania*⁶². Sytuacja w Niemczech jest w świetle wniosków z badania tym bardziej niepokojąca, gdy weźmie się pod uwagę, że szacuje się, iż palenie tytoniu odpowiada za około 25-50% nierówności zdrowotnych w populacji (autorzy powołują się tutaj na szereg badań przeprowadzanych w odniesieniu do mieszkańców Stanów Zjednoczonych, Kanady, a także Europy, w tym Anglii, Walii czy Polski).

Instrumenty prawne, ograniczające spożycie tytoniu oraz wyrobów powiązanych, są według autorów badania konieczne, jeśli sytuacja w Niemczech ma się poprawić. Tymczasem Niemcy nie tylko charakteryzują się zróżnicowaniem, jeśli chodzi o poziom wdrożenia różnych przepisów antynikotynowych w poszczególnych krajach związkowych, ale, w ocenie autorów badania, wdrażanie przepisów **antynikotynowych w całych Niemczech pozostaje na stosunkowo słabym poziomie** (na przykład palenie w samochodach, w których przebywają dzieci, zostało już zakazane we Włoszech, Irlandii i Finlandii). Wysokie spożycie tytoniu jest prawdopodobnie wynikiem między innymi nieodpowiedniego wdrożenia środków kontroli tytoniu w Niemczech: w porównaniu z 35 krajami europejskimi Niemcy zajmują pod tym względem przedostatnie miejsce na Skali Kontroli Tytoniu w Europie⁶³ (na przykład Niemcy są jedynym krajem UE, w którym reklama zewnętrzna wyrobów tytoniowych jest nadal dozwolona).

⁶² *ibidem*, str. 241

⁶³ Joossens L., Raw M., *The Tobacco Control Scale 2016 in Europe* (https://www.cancer.be/sites/default/files/tobacco_control_scale.pdf, dostęp: 08.11.2018 r.); skala TCS została stworzona w 2006 r. dla opisu aktywności 35 państw Europy w zakresie polityki kontrolowania spożycia tytoniu. Skala określa w sposób ilościowy realizację polityki ograniczania użycia tytoniu na poziomie krajowym. Opiera się o sześć polityk opisanych przez Bank Światowy, które mają priorytetowe znaczenie dla kompleksowego ograniczania użycia tytoniu, a mianowicie:

- Wzrost cen poprzez wyższe podatki od papierosów i innych wyrobów tytoniowych;
- Zakazy/ograniczenia dotyczące palenia w miejscach publicznych i miejscach pracy;
- Lepsze informowanie konsumentów, w tym publiczne kampanie informacyjne, relacje w mediach oraz upowszechnianie wyników badań na temat skutków palenia tytoniu;
- Kompleksowe zakazy reklamy i promocji wszystkich wyrobów tytoniowych, logotypów oraz nazwy marek;
- Duże, bezpośrednie ostrzeżenia zdrowotne na opakowaniach papierosów i innych wyrobów tytoniowych;
- Leczenie mające na celu pomoc palaczom w rzuceniu palenia, w tym zwiększenie dostępu do leków.

Jeśli chodzi o wyniki badania, to wskazują one **na czasową zbieżność wejścia w życie dyrektywy 2014/40/UE (maj 2017 r.) oraz określonych zmian w zakresie używania papierosów i e-papierosów w Niemczech.** W jednorocznym okresie obserwacji zaobserwowano łagodne wahania w rozpowszechnieniu konsumpcji tytoniu, przy stosunkowo gwałtownym wzroście między lutym/marcem 2017 r. (piąta fala badania) a kwietniem/maj 2017 r. (szósta fala badania). W tym samym czasie nastąpił stosunkowo gwałtowny spadek rozpowszechnienia używania e-papierosów. Autorzy badania przypuszczają (powołując się także na wyniki innych badań), że możliwe jest tutaj powiązanie: na przykład nowe przepisy mogły doprowadzić do zmniejszenia liczby palaczy tytoniu używających e-papierosów, a tym samym do rzucenia palenia przez mniejszą liczbę osób.

Badanie DEBRA wskazuje, że około **co dziesiąta osoba w Niemczech przynajmniej raz używała e-papierosa.** Zarówno DEBRA, jak i wyniki innych badań realizowanych w Niemczech, świadczą o tym, że liczba użytkowników e-papierosów na przestrzeni lat wzrosła. Wyniki badania pokazują również, że w Niemczech e-papierosy są w przeważającej mierze stosowane przez obecnych palaczy tytoniu (5,1%), w mniejszym stopniu przez byłych palaczy (1,6%), a tylko przez bardzo niewielu niepalących (0,3%). Potwierdza to sygnalizowany wcześniej wniosek, że **głównymi powodami używania e-papierosów jest chęć ograniczenia bądź rzucenia palenia wyrobów tytoniowych** - przy czym, jak wskazują dane zgromadzone m.in. przez Europejskie Stowarzyszenie Zdrowia Publicznego (EUPHA), prezentowane wyżej, dowody na skuteczność e-papierosów jako pomocy w rzuceniu palenia są bardzo niejednoznaczne. W Niemczech rzadziej, niż np. w Wielkiej Brytanii, stosuje się udowodnione metody rzucenia palenia, np. porady lekarskie, poradnictwo behawioralne czy nikotynowa terapia zastępcza. Stanowi to wyzwanie, ponieważ, jak wskazują wyniki przywoływanych przez autorów raportu badań: **tylko około 3 do 5% prób rzucenia palenia bez pomocy kończy się trwałym sukcesem, a jednocześnie każdy kolejny rok używania tytoniu kosztuje palacza średnio 3 miesiące średniej długości życia.**

Dlatego też jedną z istotniejszych rekomendacji z badania, obok bardziej rygorystycznego wdrożenia przepisów antynikotynowych we wszystkich krajach związkowych, jest nadanie większej wagi kwestii ograniczenia palenia tytoniu w codziennej praktyce medycznej w Niemczech.

Jeśli chodzi o samą **metodologię badania DEBRA**, to cechują ją **słabości** typowe dla tego rodzaju dużych badań. Jedną z nich jest fakt, że dane dotyczące palenia są zbierane na podstawie deklaracji badanych, a nie ich rzeczywistych zachowań. Do **zalet** metodologii badania DEBRA należy natomiast zaliczyć fakt, że ciągłe, szczegółowe zbieranie danych przy użyciu spójnych metod pozwala na porównywanie wyników w danym okresie czasu oraz na dogłębną analizę trendów w ewolucji zachowań związanych z paleniem. Metodologia przyjęta w ramach DEBRA umożliwia również szybkie raportowanie danych, w szczególności danych dotyczących nowych wyrobów tytoniowych i nikotynowych. Niewielki jest także poziom braków danych, powstających na etapie ich zbierania (braki danych są niwelowane dzięki technice badawczej polegającej na bezpośrednim kontakcie z respondentem). Udoskonalane metody doboru próby badawczej oraz ważenia danych pozwalają na analizy prowadzące do wniosków reprezentatywnych dla ludności całych Niemiec.

Belgia, Holandia: Różnice między “podwójnymi użytkownikami” a “przestawiaczami”, skoncentrowane wokół ich zachowań i doświadczeń związanych z paleniem e-papierosów

Punktem wyjścia badania⁶⁴, zrealizowanego przez zespół belgijskich badaczy, była obserwacja, że wielu palaczy tytoniu całkowicie przestawia się na palenie e-papierosów (ang. *switchers* - „przestawiacze”), podczas gdy inni używają e-papierosów obok papierosów tytoniowych (ang. *dual users* - podwójni użytkownicy). Autorzy badania założyli jednocześnie, że z medycznego punktu widzenia, palenie wyłącznie e-papierosów jest bardziej pożądane niż „podwójne używanie”.

Metodą wykorzystaną w badaniu był **internetowy kwestionariusz ankiety**. Za jego pomocą oceniano **behawioralne i poznawcze aspekty postaw związanych z paleniem e-papierosów wśród obecnych i byłych palaczy papierosów tytoniowych**. W ramach ankiety skoncentrowano się na kwestiach, które mogłyby okazać się przydatne dla projektowania działań skierowanych do podwójnych użytkowników, którzy w przyszłości chcą całkowicie rzucić palenie. Autorzy badania podkreślają, że kwestionariusz ankiety umożliwił przeprowadzenie bardziej kompleksowego badania, niż inne, o podobnej tematyce (których wyniki zostały przez nich krótko zreferowane), ponieważ obejmował również postrzeganie przez badanych kwestii takich, jak skuteczność e-papierosów, praktyczne problemy związane z ich stosowaniem, społeczny kontekst palenia e-papierosów oraz uzależniający wpływ palenia papierosów/w-papierosów.

Dobór próby do badania miał charakter samorzutny (respondenci sami zgłaszali chęć udziału w badaniu). Autorzy opracowali internetowy kwestionariusz ankiety, a następnie w lutym i marcu 2016 r. udostępnił link do kwestionariusza (do wypełnienia online, skierowany do respondentów posługujących się językiem holenderskim) w mediach społecznościowych (Facebook i Twitter) oraz na holenderskim forum palaczy e-papierosów (www.dampforum.nu). Kryteriami udziału w ankiecie był wiek powyżej 18 lat i obecny status albo podwójnego użytkownika (tj. osoby palącej zarówno papierosy tytoniowe, jak i e-papierosy) lub „przestawiacza” (tj. osoby, która kiedyś paliła tytoń, a obecnie używa e-papierosów). W ciągu miesiąca wypełnianie kwestionariusza rozpoczęło 252 uczestników, łącznie wypełniło go 217 osób (wypełnienie ankiety zajmowało 15-18 minut). W przypadku 14 uczestników analiza logiczna udzielonych odpowiedzi świadczyła o tym, że niektóre pytania zrozumieli oni inaczej, niż to było zamierzeniem badaczy. Z osobami tymi (z 12 z 14) przeprowadzono rozmowy telefoniczne w celu skorygowania niektórych odpowiedzi. W rezultacie w dalszych analizach uwzględniono odpowiedzi udzielone przez 215 uczestników, w tym 40 podwójnych użytkowników (19%) i 175 „przestawiaczy” (81%). Średni wiek uczestników wynosił 43 lata, przy czym najmłodszy z nich miał 18 lat, a najstarszy 73 lata. Większość uczestników ukończyła co najmniej szkołę średnią lub studia licencjackie, pracowała w pełnym wymiarze godzin, była w związku małżeńskim bądź nieformalnym.

Kwestionariusz ankiety online składał się z 5 części. Rozpoczynał się od pytań o dane demograficzne (wiek, płeć, pochodzenie etniczne, stan cywilny, stopień wykształcenia, zawód i miesięczny dochód netto). Druga część zawierała pytania o:

- zachowania związane z paleniem zwykłych papierosów tytoniowych (w tym wiek, w którym rozpoczęto palenie, rodzaj używanych produktów, częstotliwość palenia, średnia ilość papierosów wypalanych dziennie),

⁶⁴ Adriaens K., i in., *Differences between Dual Users and Switchers Center around Vaping Behavior and Its Experiences Rather than Beliefs and Attitudes*, International Journal of Environmental Research and Public Health 2018, 15, 12 (<https://www.mdpi.com/1660-4601/15/1/12>, dostęp: 09.11.2018 r.)

- obecne (tj. po rozpoczęciu palenia e-papierosów) zachowania związane z paleniem (analogicznie: rodzaj używanych produktów, częstotliwość palenia, średnia ilość papierosów wypalanych dziennie),
- próby rzucenia palenia (w tym liczba prób rzucenia palenia, produktów używanych w czasie trwania prób, najdłuższe próby rzucenia palenia),
- czas, który upłynął od momentu, kiedy ostatni wypalono ostatniego papierosa,
- aktualna motywacja do rzucenia palenia (pytanie z wcześniej zdefiniowanymi kategoriami odpowiedzi).

Trzecia część kwestionariusza dotyczyła korzystania z e-papierosów, koncentrując się wokół następujących kwestii:

- rodzaj używanego produktu,
- stężenie nikotyny (mg/ml),
- średnia ilość zużycia płynu w tygodniu (w ml),
- używane smaki (i w chwili badania i w chwili rozpoczęcia korzystania z e-papierosów; uwzględniono smak tytoniu i inne),
- czas, jaki upłynął od czasu rozpoczęcia palenia e-papierosów (w miesiącach),
- obecne korzystanie z e-papierosów (częstotliwość, liczba ptyś/dzień),
- przyszłe plany dotyczące używania e-papierosów (w tym planowany poziom nikotyny),
- zachowania w momencie rozpoczęcia używania e-papierosów (czy palono je obok zwykłych papierosów czy od razu „przerzucono” na e-papierosy),
- powody rozpoczynania i kontynuacji palenia e-papierosów.

Czwarta część zawierała kilkanaście stwierdzeń dotyczących behawioralnych i poznawczych aspektów zachowań związanych z paleniem, wobec których badani mogli wrazić poziom swojej (dez)abrobaty, przy użyciu skali Likerta (skala od 1 do 5, gdzie 1 oznacza „całkowicie się nie zgadzam”, a 5 „całkowicie się zgadzam”). Stwierdzenia te dotyczyły sposobu postrzegania przez badanych:

- ryzyka związanego z paleniem (poziom obaw związanych z długoterminowymi skutkami stosowania e-papierosów, w tym skutkami zdrowotnymi, poziom lęku związanego z chorobami układu krwionośnego, oddechowego, w tym z rakiem płuc, stopień zgody ze stwierdzeniem, że e-papierosy są równie szkodliwe, jak zwykłe papierosy),
- skuteczności e-papierosów (mniej odczuwalna potrzeba nikotyny, zwykłych papierosów, stopień, w jakim badany odczuwa mniejszą potrzebę zapalenia zwykłego papierosa po skorzystaniu z e-papierosa, faktyczne ograniczenie palenia tytoniu, stopień zgody ze stwierdzeniem, że czynność palenia e-papierosa jest porównywalna do palenia zwykłego papierosa),
- praktycznych problemów (stopień zgody ze stwierdzeniem, że kupowanie płynów do e-papierosów oraz samych e-papierosów jest trudne, bateria wyczerpuje się w niedogodnych momentach, pamiętanie i noszenie przy sobie e-papierosa i niezbędnych do niego elementów jest niewygodne, e-papierosy się psują),
- odbioru społecznego używania e-papierosów (stopień zgody ze stwierdzeniem, że: otoczenie społeczne zmusza badanego do używania e-papierosów na zewnątrz, w tym razem z osobami palącymi zwykłe papierosy, otoczenie społeczne nadal postrzega badanego jako osobę uzależnioną, uważa, że „przerzucenie” się na e-papierosy nie jest niczym dobrym, inne osoby uważają, że e-papierosy są równie szkodliwe, jak zwykłe papierosy),

- negatywnych konsekwencji związanych z używaniem e-papierosów (stopień zgody z tym, że występują następujące zjawiska: więcej problemów technicznych, suchość w ustach i gardle, wzrost wagi, kaszel, nieprzyjemny posmak w ustach w trakcie palenia, ból gardła, martwienie się o zdrowie, nieprzyjemne uczucie w gardle, złe samopoczucie, problemy ze snem, ból głowy, podniesione tętno bądź palpacja serca, nieprzyjemny zapach w trakcie palenia, niedobry smak, problemy z brzydkim oddechem),
- pozytywnych konsekwencji związanych z używaniem e-papierosów (stopień zgody z tym, że występują następujące zjawiska: mniejsza chęć zapalenia zwykłego papierosa, możliwość ograniczenia/rzucenia palenia tytoniu, smak/zapach papierosów tytoniowych wydaje się mniej przyjemny, świeższy oddech, większa przyjemność odczuwana przy paleniu e-papierosów w porównaniu ze zwykłymi papierosami, poprawa kondycji i zdrowia, rzadszy kaszel, lepszy oddech, poprawa zmysłu węchu i smaku, mniej niedogodności dla innych osób, częstsze dobre samopoczucie, poprawa jakości snu, możliwość palenia e-papierosów w różnych miejscach, poprawa apetytu),
- uzależnienia od zwykłych papierosów/e-papierosów (stopień zgody z następującymi stwierdzeniami: nie mogę powstrzymać się od czynności palenia, w tej chwili jestem uzależniony/a od papierosów, uważam, że może uzależnienie od papierosów stanowi problem),
- uzależnienia od nikotyny (stopień zgody z następującymi stwierdzeniami: od kiedy palę e-papierosy, jestem bardziej uzależniony/a od nikotyny, czuję się uzależniony/a od nikotyny)

Piąta część kwestionariusza przeznaczona była wyłącznie dla podwójnych użytkowników. Zawierała opisy różnych sytuacji z prośbą o wskazanie, czy osoba badana wolałaby w ich trakcie palić zwykłego papierosa czy e-papierosa. Ponownie zastosowano skalę Likerta (od 1 do 5, gdzie 1 oznaczało „na pewno papierosa tytoniowego”, a 5 „na pewno e-papierosa”).

W szóstej, ostatniej części kwestionariusza posłużono się testem uzależnienia od nikotyny Fagerströma⁶⁵ (w przypadku badania uzależnienia od e-papierosów pytania testu zostały odpowiednio dostosowane).

Uzyskane dane zostały poddane analizom statystycznym (proste rozkłady odpowiedzi, obliczenie średnich wartości, odchylenia standardowego), zarówno na poziomie całej próby, jak i dla podwójnych użytkowników oraz „przerzucaczy” oddzielnie. W celu porównania tych dwóch grup wykorzystano szereg testów statystycznych, aby ustalić, na ile obserwowane między nimi różnice są istotne statystycznie i powiązane ze stylem użytkowania e-papierosów.

Przed rozpoczęciem korzystania z e-papierosów osoby z oby grup paliły średnio 22 papierosy dziennie. Po rozpoczęciu korzystania z e-papierosów podwójni użytkownicy zmniejszyli konsumpcję tytoniu o 82%, a ich uzależnienie od papierosów można określić jako niskie do umiarkowanego. Obie grupy korzystały z e-papierosów średnio przez 22 miesiące, były uzależnione od nich w stopniu wysokim, stosowały najnowocześniejsze e-papierosy, o stężeniu nikotyny na poziomie 4-8 mg/ml. To, co odróżnia obie grupy, to fakt, że podwójni użytkownicy tygodniowo stosowali znacznie mniej płynu do e-papierosów niż „przestawiacze”, uważali e-papierosy za mniej skuteczne, doświadczali więcej praktycznych problemów związanych ich używaniem oraz więcej negatywnych i mniej pozytywnych skutków ich palenia. Dla podwójnych użytkowników ograniczenie (ale nie

⁶⁵ Kwestionariusz Fagerströma- kwestionariusz zawierający test złożony z 6 pytań, pozwalający ocenić stopień uzależnienia od nikotyny (zob. http://www.sccs.pl/new/upload/File/test-uzalezniienia-od-nikotyny-wg-fagerstroma-test_1.pdf, dostęp: 09.11.2018 r.)

rzucenie) palenia tytoniu było ważniejszym powodem sięgnięcia po e-papierosy niż dla „przestawiaczy”. Obie grupy były do siebie podobne, jeśli chodzi o postrzeganie ryzyka związanego z paleniem e-papierosów (uznawane za niskie) oraz doświadczanie stygmatyzacji związanej z ich paleniem (niewielka). Podwójni użytkownicy woleli papierosy tytoniowe w sytuacjach stresowych i wówczas, gdy wymagane jest szybkie wchłanianie nikotyny. Preferowano używanie e-papierosów tam, gdzie palenie wyrobów tytoniowych jest zabronione, oraz w celu zmniejszenia narażenia innych osób na bierne palenie.

Podstawowym wnioskiem z badań jest, iż **różnice między podwójnymi użytkownikami a „przestawiaczami” koncentrują się wokół zmiennych dotyczących zachowań związanych z paleniem e-papierosów oraz doświadczanych w związku z tym skutków** raczej niż zmiennych dotyczących ogólnych przekonań i postaw związanych z e-papierosami. Badanych z oby grup różni zatem ilość zużywanego płynu do e-papierosów, postrzeganie ich jako skutecznej pomocy przy rzucaniu/ograniczeniu palenia, stopień, w jakim doświadczają praktycznych problemów związanych z używaniem e-papierosów, a także doświadczane skutki używania e-papierosów (podwójni użytkownicy doświadczają mniej pozytywnych, a więcej negatywnych skutków niż „przestawiacze”). Nie różnią się natomiast znacząco pod kątem ogólnych przekonań i postaw wobec e-papierosów (np. postrzeganie szkodliwości ich palenia, odczuwana stygmatyzacja społeczna), a także cech społeczno-demograficznych czy przeszłych (przed rozpoczęciem używania e-papierosów) zachowań jako osób palących.

Niektóre z różnic zaobserwowanych między podwójnymi użytkownikami a „przestawiaczami” wskazują na elementy, które można by uwzględnić w interwencjach mających na celu pomoc podwójnym użytkownikom, którzy chcą całkowicie rzucić palenie tytoniu. Należą do nich przede wszystkim:

- ilość używanego płynu do papierosów elektronicznych,
- zgłaszane problemy praktyczne,
- doświadczana mniejsza skuteczność e-papierosów jako pomocy w rzucaniu palenia.

Autorzy badania twierdzą, że szczególnie pomocne dla tych osób może być uświadamianie im zalet korzystania z bardziej skutecznych, najnowocześniejszych e-papierosów, w bardziej efektywnych sposób, informowanie, w jaki sposób zminimalizować problemy praktyczne (np. poprzez używanie baterii o dużej pojemności i wystarczająco dużego zbiornika), a także, w jaki sposób dostosować zużycie płynów i stężenie nikotyny do własnych potrzeb, zwłaszcza w sytuacjach, w których podwójni użytkownicy sięgają po papierosy tytoniowe (np. używanie większej ilości płynów do e-papierosa wciągu doby, o wyższym stężeniu nikotyny i powolne obniżanie jej stężenia).

Niemniej jednak w badanej grupie tylko co trzeci podwójny użytkownik deklarował wyraźny zamiar rzucenia palenia tytoniu w ciągu następnego miesiąca. Niektórzy palacze wskazywali, że e-papierosom brakuje specyficznych, cenionych przez nich cech papierosów tradycyjnych, jak zapach i smak palonego tytoniu, natomiast mają cechy, których za którymi badani nie przepadają (np. bardziej "sztuczne" doświadczenia związane z paleniem e-papierosów, złożona technologia, "chemiczna natura" płynów). Rozważając funkcjonalność e-papierosów jako narzędzia wspierającego ograniczanie stosowania tytoniu, należy wziąć pod uwagę wskazane preferencje palaczy.

Przytoczone wyniki badań i płynące z nich konkluzje wyróżniają się na tle innych, prezentowanych wyżej. Autorzy badania wychodzą z założenia, że jeśli chodzi o używanie produktów nikotynowych, to lepiej, aby były to

e-papierosy niż papierosy tytoniowe. Jest to stwierdzenie, z którym polemizowaliby autorzy innych z analizowanych badań. Należy jednak podkreślić, że intencją badania było określenie realnych możliwości wspierania palaczy tytoniu w ograniczaniu bądź rezygnacji z jego palenia, przy wykorzystaniu e-papierosów. Co istotne, wyniki badania sugerują, że działania, które należałoby w tym kierunku podjąć, nie dotyczą kwestii z trudem poddających się zmianom (jak przekonania na temat wpływu e-papierosów na zdrowie), a raczej tych technicznych, które łatwo podjąć na poziomie niewielkich zmian zachowania podwójnych użytkowników. Może być to wskazówka, w jakim kierunku mogłaby się rozwijać technologia związana z e-paleniem tak, aby zwiększyć skuteczność e-papierosów jako narzędzia ograniczania palenia tytoniu - abstrahując od roli, jaką e-papierosy mogą wywierać jako pierwszy krok na drodze do uzależnienia od nikotyny oraz (potencjalnie) od wyrobów tytoniowych. Badanie wyraźnie koncentruje się bowiem na osobach, które rozpoczynając używanie e-papierosów, były już palaczami tytoniu. **Do słabych jego stron należy przy tym mała liczebność przebadanej grupy, w tym niewielka liczba (40) osób, wokół których koncentrowało się badanie (tj. podwójni użytkownicy). Dlatego też wyniki tego badania można potraktować jedynie jako próbę eksploracji zagadnienia (co stanowi dobrą podstawę do dalszych badań), a nie jego wyczerpującą analizę.**

Także metodologia omawianego badania odróżnia je od wcześniej analizowanych. **Stosowanie kwestionariuszy ankiet online jest obecnie bardzo powszechną praktyką, jednak ma swoje ograniczenia.** Sposób doboru próby przez belgijskich badaczy miał z jednej strony charakter celowy (ankietę udostępniono m.in. użytkownikom forum nt. e-papierosów), a z drugiej - samorzutny (umieszczenie linku do ankiety w mediach społecznościowych spowodowało, że dostęp do niej miał każdy). Autorzy nie przedstawiają, w jaki sposób zadbano, aby w ankiecie wzięły udział wyłącznie osoby spełniające odpowiednie kryteria. Jako **zaletę tego rodzaju badań** można wskazać ich relatywnie niższy koszt, prosty sposób prowadzenia (w tym gromadzenia danych), możliwość dotarcia do wielu badanych w tym samym czasie oraz możliwość samodzielnego wypełniania ankiety przez badanego.

Minusem badań internetowych jest z kolei niski poziom zwrotów ankiety przez internautów (który w tym badaniu został zniwelowany przez oferowanie w zamian za jej wypełnienie bonu na zakupy o wartości 25 euro), brak kontroli badacza nad czynnikami zewnętrznymi, które towarzyszą badaniu i mogą wpływać na jego przebieg, ryzyko fałszowania danych przez uczestników badania, a także skłonność do prezentowania w sieci innych zachowań niż te, które mają miejsce w świecie realnym. Biorąc jednak pod uwagę pewien poziom stygmatyzacji społecznej związanej z uzależnieniem od nikotyny, być może badanie realizowane w sposób niebezpośredni skłoniło jego uczestników do udzielania rzetelnych informacji. Można także mieć nadzieję, że w najbliższych latach rozwój technologii umożliwiającej realizowanie badań online będzie postępował, także w zakresie niwelowania wskazanych ograniczeń.

Unia Europejska: Badanie dotyczące identyfikacji potencjalnych zagrożeń dla zdrowia publicznego, związanych ze stosowaniem elektronicznych papierosów, nadających się do wielokrotnego napełniania, oraz opracowanie specyfikacji technicznych dla mechanizmów uzupełniania zapasów.

Badanie⁶⁶, którego wyniki opublikowano w maju 2016 r., zrealizowane zostało w ramach projektu PRECISE (od ang. *Potential Risks from Electronic Cigarettes & their technical Specifications in Europe* - Potencjalne zagrożenia związane z papierosami elektronicznymi i ich specyfikacjami technicznymi w Europie), przez konsorcjum EUREST (tj. Fundację Badań Biomedycznych Akademii Ateńskiej - BRFAA, we współpracy z Europejską Siecią Zapobiegania Paleniu i Paleniu Tytoniu - ENSP).

Celem projektu było dostarczenie Komisji Europejskiej (zgodnie z zapisami dyrektywy 2014/40/UE⁶⁷):

- przeglądu potencjalnych zagrożeń dla zdrowia publicznego związanych ze stosowaniem papierosów elektronicznych nadających się do wielokrotnego napełniania,
- przeglądu informacji na temat specyfikacji technicznych mechanizmów uzupełniania zapasów.

Aby osiągnąć ten cel, opracowano cztery tzw. pakiety robocze (ang. *work package* - WP) o następujących celach szczegółowych:

- WP 1 - przedstawienie przeglądu rynku e-papierosów w UE, ze szczególnym uwzględnieniem e-papierosów nadających się do wielokrotnego napełniania, na podstawie próbki państw członkowskich UE (9 krajów); dla każdego rynku państw członkowskich objętego próbą przeprowadzono kompleksową ocenę popularnych produktów i zakupiono pewną liczbę próbek do dalszej oceny;
- WP 2 i 3 - identyfikacja i ocena zagrożeń dla zdrowia publicznego związanych ze stosowaniem e-papierosów (WP 2), w tym e-papierosów nadających się do ponownego napełnienia (WP 3); zebrano dowody z trzech źródeł (czyli zastosowano procedurę triangulacji źródeł, dzięki czemu stworzono wykaz potencjalnych zagrożeń i przedstawiono naukowe uzasadnienie każdego z nich):
  - przegląd i ocena zdarzeń niepożądanych dla zdrowia ludzkiego, związanych z e-papierosami w latach 2009-2014 w UE,
  - ilościowa i jakościowa ocena chemiczną wybranych próbek produktów,
  - systematyczny przegląd opublikowanej literatury;
- WP 4 - określenie specyfikacji technicznych dla mechanizmów uzupełniania zapasów, w oparciu o wyżej wymienione zagrożenia, informacje zwrotne od zainteresowanych stron, już istniejące normy europejskie oraz ocenę zakupionych próbek; zidentyfikowano cechy konstrukcyjne, które mogą ograniczać ryzyko związane z procesami uzupełniania zapasów, a także mogą zapewnić, aby e-papierosy nie przeciekały i były zabezpieczone przed dziećmi i innymi niepowołanymi osobami.

Ze względu na cele analizowanego badania, **zastosowano w nim zróżnicowane metody badawcze i źródła danych**, w tym takie, które jako jedne z niewielu są w stanie dostarczyć pewnych specyficznych informacji (jak ocena chemiczna czy konstrukcyjna próbek produktów w celu określenia poziomu ich bezpieczeństwa).

---

⁶⁶ EUREST Consortium, *Study on the identification of potential risks to public health associated with the use of refillable electronic cigarettes and development of technical specifications for refill mechanisms. Final Report*

(https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/tobacco/docs/potentialrisks_specs_refillableecigarettes.pdf, dostęp: 09.11.2018 r.)

⁶⁷ W zakresie harmonizacji specyfikacji bezpieczeństwa i jakości elektronicznych papierosów (e-papierosów), co wymagało między innymi opracowania norm technicznych dotyczących mechanizmu napełniania e-papierosów oraz przygotowania sprawozdania dla Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie potencjalnych zagrożeń dla zdrowia publicznego związanych ze stosowaniem e-papierosów nadających się do ponownego napełnienia.

Wśród głównych ustaleń badania warto wskazać następujące:

- Jeśli chodzi o zagrożenia dla zdrowia publicznego związane ze stosowaniem e-papierosów oraz e-papierosów nadających się do wielokrotnego napełniania (w tym pojemników do wielokrotnego napełniania), to dzięki zastosowaniu triangulacji źródeł danych autorzy badania mogli stwierdzić, że **e-papierosy mogą stanowić zagrożenie dla zdrowia publicznego w Europie**. Chociaż konieczne są dalsze badania w celu określenia wielkości i wagi każdego zidentyfikowanego ryzyka, raport przedstawiony Komisji Europejskiej przedstawia aktualny stan, na podstawie obecnego materiału dowodowego. Do najważniejszych ustaleń należą:
  - Istnienie zagrożenia związanego z wadami projektowymi i produkcyjnymi e-papierosów nadających się do ponownego napełnienia, takimi jak wyciek i rozlanie.
  - Istnienie wielu dowodów na powiązanie e-papierosów, a w szczególności e-papierosów nadających się do wielokrotnego napełniania, z przypadkowym narażeniem na kontakt z płynem do wielokrotnego napełniania, zwłaszcza wśród dzieci. Najczęściej zgłaszanymi objawami z tym związanymi były wymioty, zawroty głowy i nudności.
  - Istnienie zagrożeń związanych z nieodpowiednimi lub wprowadzającymi w błąd informacjami, dotyczącymi składników produktu czy rzekomych korzyści zdrowotnych (w tym w zakresie rzucania palenia).
- **E-papierosy nadające się do wielokrotnego napełniania w szczególności niosą ryzyko zagrożeń** związanych z możliwością modyfikowania i/lub mieszania płynów do wielokrotnego napełniania, co może skutkować wytwarzaniem szkodliwych związków lub umożliwiać spożywanie nielegalnych substancji.
- **Nadal nie ma pewności co do długoterminowych skutków e-papierosów dla zdrowia publicznego**, ale istnieją dowody na to, że e-papierosy mogą być związane z ograniczeniem prób rzucenia palenia, z praktyką podwójnego stosowania produktów (tj. najczęściej paleniem papierosów tytoniowych i e-papierosów) lub uzależnieniem od nikotyny. Potencjalnym zagrożeniem jest również eksperymentowanie z e-papierosami przez osoby niepalące, ponieważ możliwe jest, że e-papierosy mogą pełnić rolę produktów inicjujących stosowanie wyrobów tytoniowych.

W efekcie realizacji badania zidentyfikowano pewne **cechy konstrukcyjne e-papierosów, których wprowadzenie może ograniczyć ryzyko związane z procesami napełniania i wyciekami płynu**: przyjęcie międzynarodowych norm dotyczących opakowań odpornych na manipulacje z udziałem dzieci; odpowiednia konstrukcja i szybkość przepływu w fiolce do napełniania; zastosowanie wyjmowanej plastikowej uszczelki; istnienie silikonowego pierścienia w miejscach zamykania; zmniejszenie liczby etapów niezbędnych do wykonania ponownego napełniania oraz stosowanie ostrzeżeń/ulotek w celu zwiększenia ostrożności konsumentów podczas ponownego napełniania. Jak jednak podkreślają autorzy raportu, *należy podkreślić, że zgodnie z naszą najlepszą wiedzą, nie ma możliwości całkowicie wyeliminować ryzyka związanego z procesem uzupełniania zapasów, ponieważ jest on nieodłączną funkcją e-papierosów nadających się do ponownego napełnienia. Jednakże cechy konstrukcyjne mogą ograniczyć ryzyko związane z przeciekami, procesami uzupełniania zapasów czy z*

potencjalnym narażeniem dzieci na kontakt z e-papierosami i akcesoriami do nich, chroniąc w ten sposób zarówno użytkowników, jak i osoby nieużywające e-papierosów, zwłaszcza dzieci⁶⁸.

Analizowane badanie miało zatem charakter aplikacyjny, tj. podporządkowane było realizacji celów praktycznych, wynikających bezpośrednio z potrzeb związanych z zaprojektowaniem określonych rozwiązań polityki unijnej wobec e-papierosów.

Dla potrzeb niniejszej analizy skoncentrowano się na pakiecie WP1 omawianego badania - **przedstawienie przeglądu rynku e-papierosów w UE**, ze szczególnym uwzględnieniem e-papierosów nadających się do wielokrotnego napełniania, na podstawie próby państw członkowskich UE (9 krajów). Badanie zrealizowano na przełomie 2014 i 2015 r., wykorzystując informacje z dwóch źródeł: płatne dane firmy Nielsen, monitorującej rynek, oraz dane z ECigIntelligence⁶⁹, będące w posiadaniu i udostępnione przez Dyрекcję Generalną Zdrowia i Bezpieczeństwa Żywności UE. Realizatorzy badania wyszli od hipotezy, że dzięki weryfikacji powyższych danych będą w stanie zidentyfikować najpopularniejsze marki e-papierosów (w tym e-papierosów nadających się do wielokrotnego napełniania) na wybranych rynkach państw członkowskich UE. Dobór krajów do badania odbył się na podstawie danych geograficznych, dostępnych danych rynkowych oraz danych Eurobarometru z 2012 r., dotyczących rozpowszechnienia e-papierosów, a w efekcie, jako przykładowe rynki, wybrano następujące państwa członkowskie UE:

- Europa Zachodnia: Niemcy, Francja, Holandia,
- Europa Północna: Dania, Łotwa, Zjednoczone Królestwo,
- Europa Wschodnia: Polska,
- Europa Południowa: Włochy, Hiszpania.

W każdym z dobranych do badania państw zidentyfikowano działające na ich terenie 2-3 wiodące firmy sprzedające e-papierosy. Sporządzono pełną listę wszystkich produktów oferowanych przez każdą z nich. Opracowano charakterystykę każdego z tych produktów (uwzględniając: typ produktu, cechy związane z bezpieczeństwem, składniki, proporcje ilości substancji utrzymujących wilgotność, oświadczenia na temat produktów na stronie internetowej firmy i inne informacje, które zostały uznane za istotne). Z listy najpopularniejszych marek dobrano próbkę produktów (łącznie 50 produktów), w celu późniejszego dokonania oceny struktury produktu (w pakiecie WP1), analizy chemicznej (w pakietach WP2 i WP3) oraz w celu ułatwienia identyfikacji potencjalnych cech konstrukcyjnych produktów wysokiego i niskiego ryzyka (w pakiecie WP4) poprzez ocenę ich konstrukcji i parametrów bezpieczeństwa.

Ocena rynku e-papierosów w UE (w tym w Polsce) wskazała, że:

- Brakuje systematycznego monitoringu sprzedaży e-papierosów w całej UE, a informacje w tym zakresie są fragmentaryczne i wymagają zestawienia różnych źródeł danych.

⁶⁸ EUREST, *op. cit.*, str. 9

⁶⁹ Firma zajmująca się dostarczaniem analiz rynku globalnego i sfery regulacyjnej sektora m.in. e-papierosów. (<https://ecigintelligence.com/about-ecigintelligence/>, dostęp 18.11.2018 r.)

- Od 2008 r. rynek e-papierosów w Europie stale się rozwija, a w 2014 r. jego wartość oszacowano na około 2,16 mld euro. Największymi rynkami UE są Wielka Brytania, Włochy, Polska i Francja. Największy wzrost (+100%) wartości rynku odnotowano w Wielkiej Brytanii w latach 2013-2014.
- Udział poszczególnych marek w rynku e-papierosów w UE waha się znacząco w poszczególnych latach, w zależności od rodzaju produktów lub firm, które mają największy udział w rynku.
- W momencie przeprowadzania badań, większość firm o najwyższej widoczności wprowadziła na rynek e-papierosy nadające się do wielokrotnego napełniania i/lub płyny do wielokrotnego napełniania, które mogą być modyfikowane.
- Dwa najpopularniejsze typy e-papierosów to: e-papierosy do wielokrotnego ładowania (jednorazowymi wkładami) oraz e-papierosy do wielokrotnego napełniania. W Wielkiej Brytanii, gdzie dostępne były dane formy Nielsen z punktów sprzedaży, największy udział w rynku miały e-papierosy wielokrotnego ładowania. W innych krajach, w których wykorzystano dane dotyczące popularności e-papierosów w Internecie (na podstawie najczęściej odwiedzanych stron), najbardziej popularne były e-papierosy wielokrotnego napełniania. Analiza raportów producentów e-papierosów wskazuje, że istniała tendencja do przechodzenia na e-papierosy wielokrotnego napełniania kosztem produktów jednorazowych i wielokrotnego ładowania.
- Przegląd najpopularniejszych branżowych stron internetowych wykazał, że na rynku UE dostępne są setki marek i submarek, a dostępne płyny do e-papierosów mają różne stężenia nikotyny. Prawie wszystkie analizowane strony internetowe zawierały ostrzeżenia związane z ryzykiem przypadkowego narażenia na działanie płynu przez skórę i/lub oczy, a także ostrzeżenia mające na celu uniemożliwienie dostępu do produktu osobom małoletnim. Często wskazywano również środki ostrożności, takie jak używanie rękawic i mycie rąk. Bardzo niewiele firm dostarczyło natomiast informacji na temat kontroli jakości i badań chemicznych.
- Na niektórych stronach internetowych poszczególnych firm zamieszczano (nieuzasadnione) informacje zdrowotne, dotyczące na przykład wpływu ich produktów na rzucenie palenia lub pozytywnych skutków zdrowotnych ich stosowania.

Jeśli chodzi o **rynek w Polsce**, to dane zebrane przez ECigIntelligence wskazują, że pod koniec 2014 r. był to głównie rynek zbiorników na płyny oraz płynów nadających się do wielokrotnego napełniania (ok. 80-90% sprzedaży ogółem). Polscy konsumenci cechowali się także niskim poziomem lojalności wobec marki - 72% respondentów ankiety przeprowadzonej przez Polską Krajową Federację Rzeczników Konsumentów⁷⁰ stwierdziło, że nie pamiętają, jaką markę kupiło ostatnio, a 7% używa różnych marek w tym samym czasie. Według tego samego źródła, sklepy z e-papierosami i markowe punkty sprzedaży detalicznej (np. w centrach handlowych) stanowią miejsca większości zakupów (do 40% sprzedaży zachodzi w sklepach markowych, 20% w sklepach niezależnych), ale **polscy konsumenci korzystają z Internetu do zakupu e-papierosów częściej**

---

⁷⁰ Uwaga: w toku analizy i przeszukiwania źródeł internetowych nie udało się zidentyfikować organizacji, którą w raporcie określa się jako *Polish National Consumer Advocates Federation*.

niż na innych rynkach państw członkowskich UE (30% konsumentów). Najbardziej popularni polscy sprzedawcy detaliczni e-papierosów online w sierpniu 2014 r. zostali zidentyfikowani na podstawie rankingów z Alexa.com (tabela nr 3).

Tabela 3 Najbardziej popularni polscy sprzedawcy detaliczni e-papierosów online (sierpień 2014 r., na podstawie rankingu Alexa.com)

Lp.	Nazwa sklepu	strona internetowa
1.	iSmook	http://ismook.pl/
2.	NiePalPapierosow	nie znaleziono strony
3.	eCigar	zabezpieczenia nie pozwoliły odwiedzić strony
4.	CasablancaCig	http://casablancacig.pl
5.	DPV9	http://www.dpv9.pl
6.	eDym	https://www.e-dym.pl/
7.	ePapierosy24	http://www.epapierosy24.com/

Źródło: EUREST, *Study on the identification of potential risks to public health associated with the use of refillable electronic cigarettes and development of technical specifications for refill mechanisms, Annex A, str. 18*

Podsumowując analizę wyników badania w części dotyczącej rozwoju rynku e-papierosów w UE, autorzy podkreślają, że **rynek ten przeżywa znaczną ekspansję**, a występujące na nim tendencje wskazują, iż popularność zyskiwać będą e-papierosy do wielokrotnego napełniania, kosztem tych do wielokrotnego ładowania jednorazowymi wkładami. Jednocześnie rynek ten podlega szybkim wahaniom, które w nadchodzących latach mogą powodować znaczne zróżnicowanie między państwami członkowskimi i w obrębie tych państw. Oznacza to konieczność ciągłego monitorowania zarówno rynku, jak i rozwoju technologicznego, któremu podlegają oferowane na nim produkty. Jest to szczególnie ważne w obszarze zapewnienia jakości płynów elektronicznych i ich składników, z uwagi na przytoczone wyżej wyniki badania oraz wymogi dyrektywy 2014/40/UE.

Unia Europejska: Charakterystyka korelacji między atrybutami papierosów elektronicznych a niepożądanymi zdarzeniami podczas używania e-papierosów w sześciu krajach UE objętych badaniami EUREST- PLUS ITC Europe

W 2016 r., jeszcze przed pełnym wdrożeniem artykułu 20 dyrektywy 2014/40/UE, dotyczącego papierosów elektronicznych, zrealizowano ilościowe badanie⁷¹ dorosłych palaczy e-papierosów w sześciu państwach członkowskich UE (Niemcy, Grecja, Węgry, Polska, Rumunia i Hiszpania). Jego przedmiotem było określenie, jaki wpływ określone atrybuty e-papierosów mogą mieć na występowanie niepożądanych zdarzeń podczas ich palenia.

⁷¹ EUREST-PLUS Consortium, *Characteristics and correlates of electronic cigarette product attributes and undesirable events during e-cigarette use in six countries of the EUREST-PLUS ITC Europe Surveys*, EUREST-PLUS 2/2018 vol. 16, (<http://www.tobaccoinduceddiseases.org/Issue-2-2018,6218>, dostęp: 13.11.2018 r.)

Badanie było częścią projektu "Badania nad regulacjami dotyczącymi tytoniu: Realizacja polityki na rzecz ograniczenia chorób płuc", finansowanego przez Komisję Europejską w ramach programu "Horyzont 2020", Ogólnym celem projektu jest monitorowanie i ocena wpływu polityki ograniczania użycia tytoniu na poziomie europejskim, w kontekście dyrektywy 2014/40/EU i Ramowej Konwencji Światowej Organizacji Zdrowia o ograniczeniu użycia tytoniu. Głównym celem konsorcjum realizującego badania była **ocena psychospołecznych i behawioralnych skutków wdrożenia tych dwóch regulacji**, poprzez realizację badania kohortowego dorosłych palaczy w sześciu państwach członkowskich UE. Metodologia badania oparta była o metodologię projektu Międzynarodowej Oceny Polityki Ograniczania Użycia Tytoniu⁷², która zapewniła ramy teoretyczne i metody oceny wpływu kluczowych przepisów regulacji UE i WHO.

Zaplanowano, że badanie przeprowadzone zostanie w dwóch momentach czasowych: przed i po wdrożeniu zapisów dyrektywy 2014/40/UE. Pierwszą fazę badania zrealizowano w okresie od czerwca do września 2016 r., na reprezentatywnej na poziomie krajowym próbie (łącznie 6011 osób) dorosłych palaczy papierosów (tj. w wieku co najmniej 18 lat). Uczestników z każdego z 6 krajów dobrano z wykorzystaniem warstwowego doboru próby (warstwy stanowiły jednostki administracyjne na poziomie NUTS, z uwzględnieniem stopnia urbanizacji: obszar miejski, miejsko-wiejski, wiejski), w każdym kraju wyodrębniając 100 klastrow, z około 10 dorosłymi palaczami w każdym klastrze. Badanie przeprowadzano w domu respondenta, adresy mieszkań ustalano z wykorzystaniem procedury *random route*. Z każdego gospodarstwa domowego do wypełnienia wywiadu losowo wybrano jednego palacza i jedną palaczkę. Wywiady były przeprowadzane w bezpośrednim kontakcie z respondentem, przy użyciu techniki CAPI i miały charakter ilościowy, dane pozyskane w ten sposób poddano analizom statystycznym.

Zmienne uwzględnione w badaniu to m.in. **używanie e-papierosów** (przy czym w pojęciu „używanie” mieściło się także jednorazowe skorzystanie z e-papierosa), **częstotliwość palenia** (średnie obecne używanie e-papierosa - odpowiedź "mniej niż codziennie, ale co najmniej raz w tygodniu" zaklasyfikowano jako cotygodniowe użycie, a odpowiedź "mniej niż raz w tygodniu, ale co najmniej raz w miesiącu" jako miesięczne użycie, osoby, które zadeklarowały, że używają e-papierosy co najmniej raz w tygodniu, zaklasyfikowano jako obecnych użytkowników e-papierosów).

Kwestionariusz wywiadu zawierał również pytania dotyczące **atrybutów e-papierosów używanych przez respondentów**, w tym: rodzaj używanego e-papierosa (jednorazowe/nienapełnialne; z wymiennymi wkładami, z napełnialnym kartridżem), rodzaj płynu (z nikotyną lub bez, z aromatami lub bez). Osoby używające e-papierosów zawierających nikotynę odpowiadały także na pytanie dotyczące poziomu nikotyny w ostatnio używanym e-papierosie/kartridżu/płynie (0,1-0,8%; 0,9-2,0%; ≥2,5%; nie wiem). W przypadku osób, które zadeklarowały używanie w ciągu ostatnich 30 dni e-papierosów aromatyzowanych, kolejne pytania dotyczyły kwestii aromatów (takich, jak mentol, tytoń, owoce i czekolada/cukierki). Dodatkowe pytania dotyczyły pewnych **konkretnych zachowań respondentów**: mieszania różnych płynów do e-papierosów, mieszania płynów z innymi substancjami (jak np. marihuana), używania rękawiczek podczas napełniania e-papierosa płynem, regulowania napięcia lub temperatury w e-papierosie

---

⁷²International Tobacco Control Policy Evaluation Project (ITC Project) - międzynarodowy program badawczy mający na celu systematyczną ocenę kluczowych polityk Ramowej Konwencji Światowej Organizacji Zdrowia o ograniczeniu użycia tytoniu na poziomie populacji. Projekt ITC prowadzi badania kohort wzdłużnych w 29 krajach. <https://www.itcproject.org/>, dostęp: 13.11.2018 r.

Respondentów pytano także o **dostrzeganie ostrzeżeń zdrowotnych** na opakowaniach e-papierosów i ulotkach wewnątrz opakowania. Stopień ich dostrzegania oceniano na podstawie odpowiedzi na pytanie, czy respondent w ciągu ostatnich 30 dni zauważył ostrzeżenia zdrowotne na opakowaniach e-papierosów, kartridży, butelek lub pojemników z płynami oraz czy, według jego wiedzy, czy informacje na temat zdrowia i bezpieczeństwa znajdują się na ulotkach wewnątrz opakowań. Osoby, które zadeklarowały, że widziały ostrzeżenia zdrowotne lub informacje na ulotkach zapytano, czy w ciągu ostatnich 30 dni przeczytali którekolwiek z nich i czy kiedykolwiek czytali tego rodzaju informacje.

Występowanie **niepożądanych zdarzenia związane z użyciem e-papierosów** zostało zmierzone za pomocą pytań o doświadczenia respondentów w ciągu ostatnich 6 miesięcy następujących sytuacji: „suche zaciągnięcie”, przypalony smak e-papierosa, złamanie lub upuszczenie produktu tak, że już nie działa, przegrzanie baterii, eksplozowanie baterii, rozlanie płynu w trakcie uzupełniania e-papierosa/kartridża. Oceniano także funkcjonalność zakrętek pojemników z płynami do e-papierosów ze względu na zabezpieczenie dzieci przed dostępem do płynu (czy dziecku łatwo czy trudno byłoby odkręcić zakrętkę).

Wyniki badania potwierdziły ustalenia analizy zrealizowanej na potrzeby Komisji Europejskiej (prezentowanej wyżej) - **najczęściej stosowanymi rodzajami e-papierosów wśród badanych były produkty do wielokrotnego napełniania oraz płyny do e-papierosów** (zawierające nikotynę i aromatyzowane). Wśród potencjalnych czynników wystąpienia niepożądanych wydarzeń związanych z użytkowaniem e-papierosów zidentyfikowano:

- Mieszanie płynów do e-papierosów, praktyka popularna wśród respondentów, która była skorelowana z rozlaniem płynu podczas napełniania i wyciekami podczas użytkowania.
- Obsługa e-papierosów w fiolkach z nakrętkami (określanymi jako łatwe do otwarcia przez dziecko), również wiązała się z większym ryzykiem rozlania płynu podczas uzupełniania.
- Regulowanie (okazjonalne bądź regularne) mocy lub temperatury e-papierosów wiązało się z odczuwaniem "suchego zaciągnięcia" lub spalonego smaku.

Jak podkreślają autorzy badania, ich wnioski stanowią kompleksową ocenę sytuacji wyjściowej. Jednak **dla lepszego rozpoznania, w jaki sposób doprecyzowanie parametrów e-papierosów w ramach art. 20 dyrektywy 2014/40/UE wpływa na występowanie niepożądanych zdarzeń w trakcie ich użytkowania, wymagane są badania dynamiczne, podłużne** (tj. np. badania panelowe tych samych osób - użytkowników e-papierosów - w dłuższym okresie czasu). Dzięki temu możliwe byłoby ustalenie stopnia, w jakim regulacje prawne mogą wpływać na zwiększenie bezpieczeństwa konsumentów e-papierosów, a w jakim stopniu (i jakie) wpływ wywierają tutaj inne czynniki.

Wielka Brytania: Stosowanie e-papierosów wśród osób dorosłych w Wielkiej Brytanii

Badaniem kwestii związanych z używaniem tytoniu w Wielkiej Brytanii zajmuje się m.in. wyspecjalizowana w tym zakresie organizacja pozarządowa, Action on Smoking and Health (ASH)⁷³. Działa ona na rzecz zdrowia

⁷³ <http://ash.org.uk/about/> (dostęp: 14.11.2018 r.)

publicznego, w tym na rzecz eliminacji szkód powodowanych przez tytoń. Została założona w 1971 r. przez Royal College of Physicians.

Jednym z priorytetów działalności badawczej ASH jest **odkrycie wzorców związanych z rzucaniem palenia**. Od października 2006 r. ASH prowadzi w tym celu badanie *Smoking Toolkit Study*. Polega ono na **comiesięcznym zbieraniu danych za pomocą ankiety⁷⁴ na temat palenia i jego rzucania wśród Brytyjczyków**. Osoba, która bierze udział w badaniu, co miesiąc wypełnia tę samą ankietę, co daje 12 ankiet rocznie. Zakłada się, że w każdej ankiecie weźmie udział 2000 dorosłych, z których szacunkowo 570 to osoby, które paliły w minionym roku, a 500 to osoby palące obecnie. Realizatorzy badania oczekują, że około 25% osób z każdej próby wyrazi zgodę na kontynuację udziału w badaniu, polegającą na dwukrotnym wypełnieniu kwestionariuszy nadsyłanych pocztą (w zamian za bony o wartości 5 funtów) - w okresie 3 i 6 miesięcy od zakończenia wypełniania comiesięcznej ankiety. Przy okazji odsyłania kwestionariuszy, połowa z tych osób jest proszona również o pobranie i odesłanie próbki śliny (badacze udostępniają 125 zestawów do pobrania próbek śliny, do analizy pod kątem zawartości kotyniny, czyli związku, który powstaje w wyniku rozkładu nikotyny w organizmie człowieka). Zgodnie z założeniami badawczymi, roczna próba badawcza wynosi zatem od 2200 do 6600 uczestników, z których od 1000 do 3000 jest monitorowanych, a od 500 do 1500 dostarcza próbek do analizy śliny i kotyniny. Kryteriami włączenia do próby badawczej jest posiadanie minimum 16 lat i wyrażenie zgody na wzięcie udziału w badaniu gospodarstw domowych realizowanych przez firmę badawczą TNS BMRB (w celu obniżenia kosztów realizacji ankiety, pytania Smoking Toolkit Study dołączane są do omnibusa realizowanego przez tę firmę).

W ramach ankiety poruszane są kwestie dotyczące:

- liczby zadeklarowanych poważnych prób rzucenia nałogu, podjętych w ciągu ostatnich trzech miesięcy,
- w odniesieniu do każdej podjętej w ciągu ostatnich 3 miesięcy próby rzucenia nałogu: kiedy zaczęła się próba, jak długo trwała, czy korzystano w jej trakcie z jakiejś pomocy, co ją wywołało, czy polegała na stopniowym ograniczaniu palenia, czy była wcześniej zaplanowana,
- obecnych zachowań związanych z paleniem (lub zachowań związanych z paleniem w przeszłości u osób, które niedawno rzuciły palenie),
- uzależnienia (obecnego lub przeszłego) od nikotyny, przy wykorzystaniu testu Fagerstroma,
- cech demograficznych (płeć, wiek, grupa społeczno-ekonomiczna, stan cywilny, status zatrudnienia, region);
- podejmowanych obecnie prób ograniczenia palenia,
- używania środków wspomagających rzucenie nałogu (jak gumy do żucia, plastry, spreje),
- w przypadku osób, które rzuciły palenie: stanu psychicznego związanego z zerwaniem z nałogiem oraz postrzeganie swojej podatności na powrót do niego.

W ramach kwestionariusza przesyłanego pocztą po 3 i po 6 miesiącach od wypełnienia ankiety powyższe pytania częściowo się powielają (w celu zaktualizowania danych, ale i w celu dokonania ponownej oceny wiarygodności badania). Dodatkowo uwzględniany jest czas trwania wszystkich prób rzucenia palenia, które badany podejmował w trakcie trwania badania, a także poziom stężenia kotyniny w ślinie.

⁷⁴ Formularz ankiety dostępny jest na stronie <http://www.smokinginengland.info/sts-documents/> (dostęp: 14.11.2018 r.)

Jako kluczowe określono następujące **wskaźniki dotyczące rzucania palenia tytoniu**, opracowane na podstawie uzyskanych danych:

- roczny wskaźnik prób rzucenia nałogu, oszacowany na podstawie danych z prób rzucenia nałogu deklarowanych w ciągu ostatniego tygodnia w każdej comiesięcznej ankiecie,
- udział prób rzucenia nałogu metodą stopniowego ograniczania palenia w ogólnej liczbie prób,
- udział prób rzucenia palenia zaplanowanych wcześniej w ogólnej liczbie prób,
- udział prób rzucenia palenia z wykorzystaniem różnego rodzaju pomocy w ogólnej liczbie prób,
- udział prób rzucenia palenia trwających 1 dzień, 1 tydzień, 1 miesiąc, 3 miesiące i 6 miesięcy w ogólnej liczbie prób.

Gdy od 2014 r. w ramach *Smoking Toolkit Study* rozpoczęto zbieranie **danych także w zakresie używania e-papierosów**, okazało się, że: wśród osób, które w momencie badania były palaczami tytoniu, poziom używania e-papierosów był stały, natomiast rósł wśród byłych palaczy tytoniu, zwłaszcza wśród tych, którzy deklarowali, że wykorzystywali e-papierosy jako wsparcie w rzucaniu tradycyjnych papierosów (co stanowi zarazem najczęstszy motyw sięgania po e-papierosy - 62% wskazań). Wśród osób, które nigdy nie paliły tytoniu, tylko 0,5% stale używa e-papierosów (przy czym autorzy badania przypuszczają, że nie są to precyzyjne dane, ponieważ część z tych osób w odpowiedzi na pytanie o główny powód rozpoczęcia palenia e-papierosów podała, że chciała w ten sposób ograniczyć bądź rzucić palenie tytoniu).

Specyficzną cechą tego badania, odróżniającą je od prezentowanych wcześniej jest fakt **częstotliwości i długiego okresu czasu, w jakim respondenci biorą w nim udział**. Taka metodologia odpowiada jednak celowi badania, jakim jest jak najbardziej precyzyjne określenie wzorców rzucania palenia. Comiesięczne wypełnianie ankiety służy, po pierwsze, pozyskiwaniu rzetelnych danych na temat nawet najmniejszych prób rzucenia palenia (które zwykle są dość szybko zapominane), a po drugie uwzględnieniu różnorodnych metod rzucania palenia (ponieważ dany respondent może stosować różne metody przy poszczególnych próbach rzucenia bądź ograniczenia nałogu).

Wielka Brytania: Przegląd dowodów na temat e-papierosów i produktów do podgrzewania tytoniu 2018

Raport „Przegląd dowodów na temat e-papierosów 2018”⁷⁵ przygotowany został na zlecenie brytyjskiej agencji rządowej Public Health England. Jest to przykład metaanalizy, badania służącego instytucjom publicznym do efektywnego gromadzenia i analizy danych w danym przedmiocie polityki - w tym przypadku polityki w zakresie ochrony zdrowia w Wielkiej Brytanii.

Dowody, jakie uwzględniono przygotowując raport, pochodzą z trzech źródeł:

⁷⁵ McNeill A. i in., *Evidence review of e-cigarettes and heated tobacco products 2018*, (<https://www.gov.uk/government/publications/e-cigarettes-and-heated-tobacco-products-evidence-review/evidence-review-of-e-cigarettes-and-heated-tobacco-products-2018-executive-summary>, dostęp: 12.11.2018 r).

- recenzowane publikacje naukowe (dokonano systematycznego przeglądu literatury opublikowanej od 1 stycznia 2015 r. do 18 sierpnia 2017 r.),
- wyniki badań kwestionariuszowych, dotyczących zarówno młodzieży, jak i osób dorosłych (w tym m.in. uwzględnione w niniejszej analizie Specjalne Badanie Eurobarometru czy Smoking Toolkit Study),
- inne pozyskane raporty, sprawozdania oraz bazy danych, udostępnione Public Health England i jej organizacjom partnerskim (w tym dane z baz publicznych w zakresie informacji o zatruciach, pożarach i innych niepożądanych zdarzeniach związanych z używaniem e-papierosów czy produktów do podgrzewania tytoniu, a także dane dotyczące średniej ceny różnych kategorii e-papierosów).

Metaanalizę powyższych danych przeprowadzono w odniesieniu do kilku głównych obszarów, takich, jak polityka i regulacje, nikotyna, e-papierosy wśród młodzieży i osób dorosłych, e-papierosy jako metoda ograniczania palenia tytoniu. W zakresie każdego z nich **przedstawiono także implikacje dla dalszych badań oraz dla działań praktycznych i politycznych.**

W obszarze **polityki i regulacji w zakresie e-papierosów** ustalono, że stan prawny na terenie Wielkiej Brytanii w pełni odpowiada z dyrektywie 2014/40/UE, a dowody na to, że istnieją sposoby unikania prawa (na przykład w odniesieniu do wielkości butelek), są ograniczone. W zakresie dalszych badań sugeruje się zatem dalsze badania nad wpływem przepisów na wskaźniki i wzorce palenia tytoniu, korzystania z e-papierosów przez dorosłych i młodzież, a także na projektowanie i jakość wyrobów tytoniowych i powiązanych. W szczególności należy skupić się na kwestiach związanych z wprowadzaniem na rynek nowych produktów związanych z e-papierosami oraz ze zmianami w zakresie sposobów użytkowania e-papierosów (ze względu na innowacyjność tych produktów). Działania praktyczne powinny natomiast koncentrować się wokół tego, aby przepisy równoważyły tak korzyści, jak i ryzyko związane z e-papierosami, czyli z jednej strony nie ograniczały ich potencjalnie pozytywnego wpływu na ograniczanie palenia tytoniu, ale też ograniczały palenie e-papierosów przez osoby nie używające tytoni. W zakresie ewentualnych zmian przepisów zawartych w dyrektywie 2014/40/UE, autorzy raportu sugerują rozważenie sformułowania ostrzeżenia zdrowotnego dotyczącego bezpośrednio nikotyny (aby zniwelować błędne przekonanie opinii publicznej na temat „mniejszej szkodliwości” e-papierosów w stosunku do papierosów tytoniowych).

W odniesieniu do kwestii **nikotyny**, przegląd dowodów z badań wskazuje, że **uzależnienie od niej zależy od sposobu, w jaki jest wprowadzana do organizmu** i należy uwzględnić tutaj inne związki, które temu towarzyszą (np. ustalono, że możliwe jest, iż uzależniający wpływ papierosów tytoniowych może być wzmocniony przez inne związki w dymie papierosowym, niż nikotyna). E-papierosy są coraz bardziej skuteczne w dostarczaniu nikotyny, co w kontekście poprzedniego zdania może mieć dwojakie konsekwencje: potencjał uzależnieniowy e-papierosów może tym samym rosnąć, a zarazem e-papierosy mogą stanowić coraz bardziej atrakcyjny zamiennik dla osób palących tytoń. Konsekwencje te są tym bardziej niejednoznaczne, że nie jest jeszcze znany długoterminowy wpływ nikotyny z e-papierosów na tkankę płucną. Implikacje dla badań są zatem jasne: istnieje potrzeba większej ilości danych na temat wpływu nikotyny z e-papierosów w porównaniu z nikotyną z papierosów tytoniowych na zdrowie, podobnie jak potrzebne są dalsze badania porównujące uzależnienie od e-papierosów i od papierosów tradycyjnych. Działania praktyczne powinny się natomiast

skoncentrować wokół dostarczania opinii publicznej rzetelnych informacji na temat zagrożeń związanych z nikotyną i tytoniem, ponieważ bardzo rozpowszechnione są różnego rodzaju błędne wyobrażenia w tym zakresie.

Raport koncentrował się także na **stosowaniu e-papierosów wśród młodych ludzi**. Ustalono, że przyciągają one bardzo niewielu młodych ludzi, którzy nigdy nie palili regularnie tytoniu i tym samym nie zakłócają długotrwałej tendencji spadku liczby palaczy wśród młodych osób. Ponadto eksperymentowanie z e-papierosami nie przyczyniało się do wcześniejszego rozpoczęcia palenia tytoniu w porównaniu z osobami, które nigdy nie próbowali e-papierosów. Badania powinny zatem skupiać się na monitorowaniu tendencji związanych z używaniem e-papierosów i tytoniu wśród młodzieży, w tym w zakresie poziomu nikotyny stosowanej w e-papierosach. Zaleca się ściśle monitorowanie sposobów, w jaki młodzież kupuje e-papierosy (w tym sprzedaży internetowej) oraz badanie trajektorii palenia wśród młodych osób, nie tylko od e-papierosów do papierosów tytoniowych, ale i w drugą stronę.

Jeśli chodzi o **stosowanie e-papierosów wśród osób dorosłych**, to także w ich przypadku używanie e-papierosów przez osoby w ogóle nie palące jest bardzo rzadkie (poniżej 1%), a e-papierosy pali około 6% populacji. Grupą, w której rośnie wykorzystanie e-papierosów, są byli palacze. Tym samym na znaczeniu tracą czynniki socjoekonomiczne, które wpływają na stosowanie e-papierosów. Najczęstszym powodem używania e-papierosów nadal jest chęć zaprzestania palenia, a palacze tytoniu, którzy używają e-papierosów, mają przeciętnie większą motywację do zaprzestania palenia niż inni palacze. W ramach dalszych badań nadal powinno się monitorować tendencje w zakresie używania e-papierosów wśród osób dorosłych, w tym w szczególności przez byłych palaczy (w celu ustalenia, na ile stosowanie e-papierosów może zmniejszać bądź zwiększać ryzyko powrotu do palenia tytoniu). Warto także skupić się nad różnymi wzorcami używania e-papierosów podczas palenia tytoniu i ich wpływem na możliwości jego ograniczania bądź rzucenia. Badania powinny dotyczyć również wpływu e-papierosów na zdrowie w kontekście nierówności społeczno-ekonomicznych, w tym zwłaszcza w odniesieniu do grup defaworyzowanych, wśród których występuje szczególnie wysoki poziom zachorowalności i śmiertelności związanej z dużym natężeniem palenia tytoniu. Działania praktyczne powinny być zatem ukierunkowane na poprawę dostępności do e-papierosów dla osób z tych właśnie grup, a w szerszej perspektywie: na wspieranie całkowitego zaprzestania palenia tytoniu, w tym wśród osób, które jednocześnie używają tytoniu i e-papierosów.

Wpływowi używania e-papierosów na rzucenie i ograniczenie palenia tytoniu poświęcono oddzielną część raportu. Ustalono, iż w pierwszej połowie 2017 r. w Wielkiej Brytanii wskaźniki sukcesu w rzuceniu palenia były na najwyższym z dotychczas obserwowanych poziomie. Po raz pierwszy zauważono także, że efekt ten dotyczy różnych grup społeczno-ekonomicznych, do czego prawdopodobnie mogło przyczynić się właśnie upowszechnienie e-papierosów. Ostrożna analiza dostępnych danych wskazują, że mogło mieć to wpływ na rzucenie palenia przez dziesiątki tysięcy osób. Z drugiej strony analiza wyników badań nad e-papierosami jako czynnikiem wpływającym na ograniczenie bądź rzucenie palenia przyniosła niejednoznaczne rezultaty (wskazując zarówno na pozytywny, jak i negatywny wpływ e-papierosów w tym zakresie). Dlatego też podstawową rekomendacją dla dalszych badań jest oparcie ich o długotrwałą analizę trajektorii walki z uzależnieniem wśród osób, które używają e-papierosów jako metody rzucania palenia tytoniu, której wyniki powinny być porównane z tymi dotyczącymi skuteczności innych metod leczenia uzależnienia od tytoniu. Rekomendacja dla praktyki działań dotyczy tego, że władze lokalne nadal powinny finansować i świadczyć usługi

na rzecz rzucenia palenia, oparte o dotychczasową bazę dowodową. Jednak pracownicy służby zdrowia i inni specjaliści, zajmujący się wspieraniem walki z uzależnieniem od tytoniu, powinni wspierać tych palaczy tytoniu, którzy zdecydują się na korzystanie z e-papierosów w celu minimalizowania skutków nałogu i powinno się im umożliwić profesjonalne przygotowanie w zakresie kwestii e-papierosów jako narzędzia prób ograniczenia lub rzucenia tytoniu.

Metaanaliza dotyczyła również **postrzegania szkodliwości nikotyny, e-papierosów i tytoniu**. Według jej ustaleń, w Wielkiej Brytanii mniej niż połowa dorosłych uważa, że e-papierosy są mniej szkodliwe niż palenie, a tylko nieco ponad połowa zgadza się z tym, że zastępcza terapia nikotyną jest mniej szkodliwa. Oznacza to, że dorośli palacze tytoniu są słabo poinformowani o względnych zagrożeniach związanych z różnymi produktami. Akceptacja wobec tych stwierdzeń jest jeszcze mniejsza wśród osób palących - zebrane dane sugerują, że większość palaczy i byłych palaczy tytoniu wątpi, że całkowite zastąpienie papierosów e-papierosami przyniosłoby znaczne korzyści zdrowotne. Błędne wyobrażenia Brytyjczyków dotyczą zwłaszcza postrzegania wpływu nikotyny na zdrowie - przypisują jej znacznie większą szkodliwość, niż wynika to z badań naukowych, w tym w zakresie ryzyka związanego z nowotworami. Przyszłe analizy powinny zatem służyć ocenie przyczyn i skutków zniekształconego postrzegania szkodliwości nikotyny (a zatem i e-papierosów oraz nikotynowej terapii zastępczej), a działania praktyczne powinny służyć podnoszeniu poziomu wiedzy, zwłaszcza wśród palaczy tytoniu. To oni mogliby powiem najbardziej skorzystać na zmianie sposobu postrzegania terapii zastępczej nikotyną czy e-papierosów, chętniej sięgając po nie jako metody ograniczenia palenia tytoniu.

Podobna metaanaliza prowadzona była już w 2015 r., co pozwala na stałe monitorowanie, w jakim zakresie proponowane rekomendacje są wdrażane w praktykę i jakie wywołują skutki. Jest to zatem podstawowe narzędzie prowadzenia polityki w oparciu o dowody naukowe, a zarazem ważne źródło wiedzy o tym, w jakich obszarach potrzebne jest dalsze gromadzenie informacji. Tego rodzaju analizy mogą zatem wspierać instytucje publiczne w podejmowaniu decyzji, także w tych obszarach, które są jeszcze słabo rozpoznane i/lub podlegają znacznym zmianom.

Polska: Ogólnopolskie badanie ankietowe na temat postaw wobec palenia tytoniu

Badanie⁷⁶ zrealizowane zostało przez Kantar Public na zlecenie Głównego Inspektoratu Sanitarnego, w ramach badania wielotematycznego Omnibus w dniach 29 września - 4 października 2017 roku. Omnibus to badanie o charakterze ilościowym, przeprowadzane na reprezentatywnej, ogólnopolskiej próbie 1063 osób w wieku 15+, techniką CAPI.

Dobór próby jest losowo-kwotowy, próba (adresy) dobierana jest z operatu adresowego TERYT, z uwzględnieniem warstw dotyczących wielkości miejscowości, rozmieszczenia terytorialnego w ramach województw, płci i wieku dobieranych do próby osób. Procedura doboru próby rozpoczyna się od warstwowania populacji mieszkańców Polski ze względu na województwo oraz wielkość miejscowości. Z miejscowości dobranych na podstawie tego warstwowania losuje się odpowiednią liczbę adresów, metodą losowania systematycznego z

⁷⁶Trząsańska A. i in., *Raport z ogólnopolskiego badania ankietowego na temat postaw wobec palenia tytoniu*, Kantar Public, październik 2017 r. (<https://gis.gov.pl/wp-content/uploads/2018/04/Postawy-Polak%C3%B3w-do-palenia-tytoniu-Raport-2017.pdf>, dostęp: 15.11.2018 r.)

operatu TERYT. W trzeciej fazie doboru próby do uprzednio wylosowanych adresów dopasowywany jest podział próby ze względu na płeć i grupy wiekowe. Taka procedura umożliwiła odzwierciedlenie struktury populacji w strukturze próby badawczej. **Wyniki badania są zatem reprezentatywne dla ogółu ludności Polski.**

Badanie dotyczyło **palenia tytoniu**, w tym codziennego palenia z uwzględnieniem czynników społeczno-demograficznych (wiek, miejsce zamieszkania, wykształcenie, status zawodowy, sytuacja materialna, w tym bezrobocie). W ramach badanej grupy wyodrębniono do oddzielnej analizy także palaczy okazjonalnych, byłych palaczy oraz osoby nigdy niepalące. Kolejną kwestią podejmowaną w Omnibusie było **bierność narażenie na dym tytoniowy**. Uwzględniono występowanie tego zjawiska w domu i poza domem (w miejscu pracy, lokalach gastronomicznych, dyskotekach, centach handlowych, obiektach sportowych, rekreacyjno-wypoczynkowych, kulturalnych, placówkach edukacyjnych, służby zdrowia, w instytucjach i urzędach, a także w środkach komunikacji publicznej). Przeanalizowano także **zachowania związane z paleniem przy innych osobach**, w tym dzieciach, kobietach w ciąży, osobach przewlekle chorych, osobach niepalących. Na podstawie wyników badania stworzono **charakterystykę osób palących tytoń regularnie**, opisano **alternatywne formy używania tytoniu**, poziom przestrzegania **zakazu palenia w miejscach publicznych** i opinie na jego temat, a także zagadnienia związane z **promocją papierosów i kampaniami zachęcającymi do rzucenia palenia**.

Rozszerzając wyniki badania na całą populację mieszkańców Polski, w zakresie **postaw wobec palenia** ustalono, że:

- Nadal znacząca część Polaków w wieku 15 i więcej lat (24%) – pali tytoń regularnie (tj. codziennie).
- Mimo to odsetek regularnych palaczy maleje. Od 2011 do 2015 roku zauważalna jest tendencja spadkowa – z 31% w 2011 r. do 24% w 2015 r. W 2017 r. odsetek ten nie uległ zmianie.
- W 2017 r. zauważanie maleje też odsetek osób, które próbowały rzucić palenie - 23% wobec 29% w 2015 r.
- W 2017 roku na niższym poziomie, niż w poprzednich latach, utrzymuje się odsetek dorosłych Polaków, którym udało się zaprzestać palenia w ostatnim roku (6% ogółu, 6% mężczyzn i 6% kobiet).
- W 2017 roku w populacji mężczyzn odsetek nigdy niepalących (52%) nieznacznie przewyższył odsetek kiedykolwiek palących (48%).
- Wśród kobiet odsetek nigdy niepalących jest natomiast jeszcze wyższy niż w poprzednich latach od odsetka kiedykolwiek palących (71% wobec 29%).
- Wśród nałogowych palaczy 12% zaczęło palić tytoń w ciągu ostatnich 12 miesięcy (a 17% rzuciło palenie w ostatnim roku). Wśród mężczyzn odsetek ten wynosi 11%, natomiast wśród kobiet 13%.

Podobnie, jak w innych państwach UE, także w Polsce **palenie tytoniu to zjawisko zróżnicowane**, jeśli uwzględnić kryteria społeczne, ekonomiczne, a także płeć. Wśród mężczyzn częściej palą 40-latkowie (40% osób w wieku 40-49 lat), osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym (40%) oraz ci, którzy źle oceniają swoją sytuację materialną (37% z nich). Wśród kobiet osobami częściej palącymi tytoń są 30-latki (31%), gospodynie domowe (39%) oraz osiągające niskie dochody (41%). Czynnikiem nadal silnie determinującym zachowania związane z paleniem jest **sytuacja materialna i na rynku pracy**. Zdecydowanie najwyższe odsetki palących notuje się wśród bezrobotnych (47% ogółu) oraz wśród osób źle oceniających swój status materialny (30% ogółu), a najmniej wśród osób z wyższym wykształceniem (17% z nich pali) oraz dobrze lub średnio oceniających swoją sytuację ekonomiczną (24% z nich pali). Warto zauważyć, że ocena własnej sytuacji materialnej nie ma obecnie

tak dużego wpływu, jak w poprzednich latach, na stopień palenia papierosów – jest to być może uwarunkowane otrzymywaniem dodatkowych świadczeń (program 500+) przez osoby gorzej sytuowane.

Wśród polskich palaczy najbardziej popularne są tradycyjne, produkowane fabrycznie papierosy (pali 78% palaczy). Na dalekim drugim miejscu jest tytoń do samodzielnego skręcania (19%), papierosy typu slim (6%) oraz papierosy mentolowe (3%). Inne wyroby, w tym e-papierosy, palone są w marginalnej skali. **Część palących e-papierosy pali także papierosy tradycyjne. E-papierosy są najczęściej palone w celu rzucenia palenia papierosów tradycyjnych.** Deklarację o przynajmniej jednokrotnym zapaleniu e-papierosa złożyło 3% Polaków.

Co niepokojące, **większość palących Polaków zaczęła palić tytoń regularnie w młodym wieku** (na ogół między 15 a 19 rokiem życia) i **pali dużo papierosów** (60% mężczyzn i 46% kobiet co najmniej paczkę papierosów dziennie). Niespełna jedna czwarta regularnie palących (24%) podjęła w ciągu ostatniego roku próbę zaprzestania palenia, a nieco więcej palaczy (27%) planuje rzucić palenie w najbliższym czasie.

Innym niepokojącym wynikiem badania jest że **większości palaczy nadal zdarza się palić w obecności osób niepalących**. Niemal co piąty palący Polak przyznaje, że czasem pali w obecności dzieci (17% mężczyzn i 20% kobiet), natomiast w obecności kobiet ciężarnych zdarza się zapalić 5% palącym mężczyznom i 9% palącym kobietom. Tytoń pali się w domach 40% Polaków, choć najczęściej na zewnątrz lub w wyznaczonych specjalnie miejscach, a ponadto całkowity zakaz palenia w domu (60%) jest zdecydowanie częstszym zjawiskiem niż nieograniczona swoboda palenia (12%). **W miejscach publicznych Polacy najczęściej narażeni są na bierne palenie na przystankach i w obiektach komunikacji** (23%), w parkach i na plażach (14%), w barach i pubach (12%) oraz dyskotekach i klubach muzycznych (9%) a także w zakładach pracy (8%).

Polacy są podzieleni, jeśli chodzi o **opinię na temat przestrzegania zakazu palenia w miejscach publicznych** - 49% jest przekonanych, że jest on przestrzegany, a 44% ma przeciwne zdanie. Wielu, zwłaszcza palących Polaków, natknęło się na jakąś formę promowania papierosów (najczęściej w postaci reklamy papierosów w punktach sprzedaży - 31% palących oraz sprzedaży w promocyjnej cenie - 23% palących). Informacje na temat możliwości rzucenia palenia docierają do Polaków najczęściej poprzez opakowania wyrobów tytoniowych (37% palących), kampanie społeczne (24%), a także lekarza podstawowej opieki zdrowotnej (22%).

Wśród najskuteczniejszych metod ograniczających palenie Polacy wskazywali: podniesienie cen papierosów (65% wskazań), wprowadzenie zakazów palenia w miejscach publicznych (50%) a także prowadzenie kampanii społecznych i medialnych oraz programów prozdrowotnych (48%).

Podsumowując wyniki badania, jego autorzy formułują tezę o **pozytywnym wpływie ustawy antynikotynowej**. Z drugiej strony wskazywane są także **zjawiska, które należy oceniać negatywnie**: zahamowanie tendencji spadkowej, a nawet nieznaczny wzrost odsetka osób narażonych na bierne palenie w różnych miejscach publicznych, zatrzymanie się w 2017 r. spadkowej tendencji dotyczącej palenia tytoniu (w 2013 roku nastąpił spadek o 4 punkty procentowe w stosunku do roku 2011 odsetka osób palących, w 2015 – o 3 punkty w porównaniu z 2013, a w 2017 roku wynik pozostał na tym samym poziomie). **Za szczególnie istotne i warte podejmowania w zakresie ograniczania palenia tytoniu uznano działania:**

- prowadzące do ograniczenia palenia tytoniu (w tym działania edukacyjno-informacyjne: kampanie społeczne, akcje prozdrowotne),
- edukacyjne wśród dzieci i młodzieży, co niesie ze sobą szczególnie duży potencjał ograniczenia zjawiska palenia tytoniu w Polsce (ponieważ nałogowi palacze najczęściej zaczynają palić codziennie w wieku 15-19 lat, a co szósty uczeń jest narażony w szkole na bierne palenie),
- skierowane do osób w średnim wieku, słabiej wykształconych, które zamieszkują małe i średnie miasta oraz w szczególności do osób bezrobotnych.,
- w zakresie zmiany postaw palaczy i potencjalnych palaczy (np. wzmacnianie motywacji do rzucenia palenia, tworzenie, szczególnie w najmłodszych grupach wiekowych, mody na niepalenie),
- prowadzone w obrębie przystanków komunikacji publicznej (jako miejscach, gdzie mimo zakazu palenia, występuje największe narażenia na bierne palenie, a zarazem miejscach, które mogą tym samym stanowić dobrą przestrzeń do komunikacji konsekwencji palenia papierosów),
- zwiększające skuteczność przestrzegania zakazu palenia w miejscach publicznych i zakładach pracy (w tym m.in. nałożenie odpowiedzialności za przestrzeganie zakazu na właściciela lub zarządcę danego obiektu),
- zwracające uwagę na skutki biernego palenia, w tym w szczególności dla osób niepalących i z grup szczególnego ryzyka,
- bezpośrednio wpływające na życie osób palących i ich najbliższych, w tym te związane ze wzrostem cen papierosów,
- zwiększające świadomość Polaków na temat e-papierosów (biorąc pod uwagę, że choć wciąż brakuje naukowych badań na temat ich szkodliwości oraz skuteczności jako środka pomagającego rzucić palenie, 13% Polaków jest przekonanych, że e-papierosy mogą pomóc w zerwaniu z nałogiem).

Badania ankietowe typu Omnibus są cennym narzędziem gromadzenia informacji na poziomie całej populacji. Ich zaletą jest możliwość porównywania danych zbieranych za pomocą tego samego narzędzia na reprezentatywnej próbie w długich okresach czasu. Wykorzystywana technika CAPI zwiększa efektywność realizacji badania, a także eliminuje błędy związane np. z kodowaniem czy tworzeniem baz danych. Minusy są typowe dla realizacji badań ankietowych, a mianowicie opieranie wniosków na deklarowanych, a nie obserwowanych zachowaniach respondentów, a także możliwość wystąpienia tzw. efektu ankietarskiego. Polega on np. na tym, że respondent dąży do zaprezentowania się przed ankierem w lepszym świetle, co może wpłynąć na udzielane odpowiedzi. Jest to kwestia wymagająca szczególnej uwagi zwłaszcza przy badaniu zjawisk stygmatyzowanych społecznie, do których częściowo należy palenie tytoniu (zwłaszcza, że sami badani przyznają, że kampanie medialne i społeczne stanowią jedną ze skutecznych metod ograniczania palenia, co polega m.in. na negatywnym etykietowaniu palenia).

Europa: Ceny a popyt na e-papierosy: dowody z Unii Europejskiej

Badacze ze Stanów Zjednoczonych przeprowadzili analizę⁷⁷ o charakterze wstępnego rozpoznania zagadnień związanych z **opodatkowaniem e-papierosów w Europie**. Skoncentrowano się na kwestii, czy opodatkowanie e-papierosów, wpływające na ich cenę, pozwoliłoby zmniejszyć popyt na te wyroby. Dostrzeżono, że brakuje dowodów ekonomicznych, które uzasadniałyby taką politykę finansową państwa - której celem byłoby z jednej strony zwiększenie wpływów do budżetu, a z drugiej, zmniejszenie poziomu użytkowania e-papierosów oraz papierosów tytoniowych.

Przedmiotem badania były zmiany zachodzące na sześciu europejskich rynkach e-papierosów (Estonia, Irlandia, Litwa, Łotwa, Szwecja i Wielka Brytania). Dane poddane analizie dotyczyły sprzedaży e-papierosów oraz cen e-papierosów i papierosów i pochodziły z lat 2011-2014. Do ich analizy wykorzystano statyczne i dynamiczne modele z efektami stałymi *fixed effect*, czyli narzędzie ekonometryczne służące modelowaniu danych panelowych (tj. danych opisujące pewną zbiorowość w więcej niż jednym okresie czasu). Jednym z najważniejszych zastosowań danych panelowych jest m.in. analiza zachowań klientów. Celem badania było określenie wpływu zmian cen e-papierosów (i snusu w przypadku Szwecji) na poziom ich sprzedaży.

Wyniki wskazują, że zmiany poziomu cen e-papierosów ma wpływ na ich sprzedaż:

- analiza w oparciu o modele statyczne wykazała, że wzrost cen e-papierosów o każde 10% wiąże się ze spadkiem sprzedaży o około 8,2%,
- analiza w oparciu o modele dynamiczne wykazała, iż spadek ten wynosi 2,7% w krótkim okresie i 11,5% w długim okresie.

Wzrost cen e-papierosów wpływa zatem na spadek popytu na nie. Analizy ujawniły także pozytywny związek między ceną papierosów tytoniowych a poziomem sprzedaży e-papierosów (wzrostowi ceny tych pierwszych towarzyszy wzrost sprzedaży tych drugich; w Szwecji analogiczna korelacja dotyczy cen snusu i sprzedaży e-papierosów).

Z badania płyną dwa istotne wnioski, które mogą wspierać kształtowanie polityki państwa w zakresie kształtowania cen wyrobów tytoniowych i wyrobów powiązanych. Po pierwsze, **narzędziem ograniczenia użytkowania e-papierosów może być podatek akcyzowy**, podnoszący cenę tych wyrobów. To samo narzędzie, zastosowane w odniesieniu do papierosów tytoniowych, w świetle wyników badania obniży poziom ich konsumpcji na rzecz wzrostu konsumpcji e-papierosów.

Wyniki badania sugerują, że nałożenie podatku akcyzowego na e-papierosy mogłoby spotkać się z przychylnością zarówno ich przeciwników, jak i zwolenników. Akcyza, zwiększając cenę e-papierosów, zmniejszy zachętę do ich używania wśród osób, dla których byłby to pierwszy kontakt z nikotyną (dotyczy to przede wszystkim osób młodych). Równoczesne zwiększenie akcyzy na wyroby tytoniowe skłoniłoby natomiast ich dotychczasowych użytkowników do zastąpienia ich e-papierosami. Efekty te rozważane łącznie można zatem uznać za czynniki pozytywnie wpływające na ogólny stan zdrowia mieszkańców danego kraju.

⁷⁷Stoklosa M. i in., *Prices and E-Cigarette Demand: Evidence From the European Union*, *Nicotine & Tobacco Research*, Volume 18, Issue 10, October 2016 (<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/27085083> dostęp: 12.11.2018 r.)

Badanie potwierdza zatem, że papierosy tytoniowe oraz e-papierosy to produkty substytucyjne, przy czym wyniki uzyskane dzięki modelowaniu sugerują, iż **popyt na e-papierosy jest prawdopodobnie bardziej wrażliwy na cenę niż popyt na papierosy tytoniowe**. Powinno być to uwzględnione przy wprowadzaniu podatku akcyzowego na e-papierosy. W Polsce w lutym 2018 r. wprowadzono akcyzę na płyn do e-papierosów, przy czym do końca 2018 r. stawka akcyzy jest zerowa, a od 1 stycznia 2019 r. wyniesie 50 groszy od każdego mililitra. Zmiany wprowadzono ustawą z dnia 12 grudnia 2017 r. o zmianie ustawy o podatku akcyzowym (Dz.U. 2018 poz. 137). W uzasadnieniu do ustawy oszacowano, że wpływy z akcyzy nałożonej na płyn do e-papierosów (oraz na tytoniowe wyroby nowatorskie) wyniosą 75 mln zł rocznie, co stanowi 0,4% przychodów akcyzowanych od papierosów tytoniowych. Ministerstwo Finansów uzasadniało jednak rozszerzenie opodatkowania nie potrzebami fiskalnymi, a zwiększeniem kontroli nad rynkiem, w tym koniecznością zapewnienia *analogicznego traktowania podatkowego wyrobów substytucyjnych względem tradycyjnych wyrobów tytoniowych*. *Wyroby, na które wprowadza się akcyzę, podobnie jak tradycyjne wyroby tytoniowe, ewidentnie należą do kategorii używek*⁷⁸.

Polska: Skutki opodatkowania akcyzą płynów do e-papierosów

Wspomniana wyżej zmiana ustawy o podatku akcyzowym skłoniła do podejmowania analiz konsekwencji wejścia w życie jej zapisów. W połowie 2017 r. przeprowadziła ją Fundacja Republikańska⁷⁹, na zlecenie British American Tobacco Polska⁸⁰ i Grupy CHIC.

Oprócz realizacji głównego celu analizy, czyli próby oszacowania wpływu wprowadzenia akcyzy na płyny do e-papierosów, autorzy badania przedstawili również **opis rynku e-papierosów w Polsce** po zmianach spowodowanych wdrożeniem przepisów zgodnych z dyrektywą 2014/40/UE. Podstawową konkluzją badaczy jest, że **rynek e-papierosów w Polsce jest trudny do oszacowania** - zarówno ze względu na niedostatecznie precyzyjne dane z lat przed wdrożeniem dyrektywy, jak i znaczące zmiany rynku nią spowodowane. Na podstawie badania wcześniej realizowanego przez Fundację Republikańską⁸¹ szacuje się jednak, że wartość rynku płynów do e-papierosów wynosi około 250–300 milionów złotych. W momencie realizacji badania producentów i importerów e-papierosów dotyczył już, wynikający z dyrektywy 2014/40/UE i przepisów ustawy z o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych, obowiązek sprawozdawczy, dotyczący m.in. wielkości sprzedaży. Źródło tych danych okazało się jednak niedostępne, z uwagi na niedociągnięcia formularzy elektronicznych, za pośrednictwem których należy składać sprawozdania, na co wskazywał Inspektor ds. Substancji Chemicznych, za usunięcie których odpowiedzialna była Komisja Europejska jako administrator systemu.

⁷⁸ Uzasadnienie do projektu ustawy z dnia 12 grudnia 2017 r. o zmianie ustawy o podatku akcyzowym (Dz.U. 2018 poz. 137), <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=1963> (dostęp: 15.11.2018 r.)

⁷⁹ Żydok R., *Skutki opodatkowania akcyzą płynów do e-papierosów. Analiza w kontekście projektu ustawy o zmianie ustawy o podatku akcyzowym z dnia 14 czerwca 2017 r.*, Fundacja Republikańska, Warszawa, lipiec 2017 r. (<http://fundacjarepublikanska.org/wp-content/uploads/2016/09/Skutki-akcyzy-na-e-papierosy.pdf>, dostęp: 15.11.2018 r.)

⁸⁰ British American Tobacco Polska jest częścią Grupy British American Tobacco, międzynarodowej firmy tytoniowej, sprzedającej swoje produkty na ponad 200 rynkach całego świata.

⁸¹ Makowski Z., Żydok R., *Opodatkowanie akcyzą e papierosów*, Fundacja Republikańska, Warszawa, grudzień 2016.

Dodatkową trudnością w opisie rynku płynów do e-papierosów w Polsce, wskazywaną przez autorów raportu, jest fakt jego znaczącego rozproszenia. Składają się na niego zarówno specjalistyczne sklepy z ofertą dotyczącą wyłącznie e-papierosów, jak i zwykle sklepy oraz kioski. Łączna liczba sklepów specjalistycznych i punktów sprzedaży płynów do e-papierosów w 2017 r. wyniosła około 2.300, wśród nich wskazano (na podstawie analizy stron internetowych):

- eSmoking World (CHIC) – 800 sklepów specjalistycznych,
- Trendy – ponad 200 punktów sprzedaży,
- Sensation – producent, produkty w 1200 punktach detalicznych,
- E-dym – 39 sklepów,
- Free smoking – 15 sklepów,
- Smooke – 26 sklepów,
- iSmoking – 17 sklepów,
- e-cygaretki – 15 sklepów.

Jak wskazują autorzy raportu, *biorąc pod uwagę udział eSmoking World w rynku i liczbę ich sklepów specjalistycznych, można szacować, że w Polsce funkcjonuje około półtora tysiąca sklepów i punktów dystrybucji wyspecjalizowanych w sprzedaży papierosów elektronicznych, liquidów i akcesoriów związanych z e-papierosami*⁸².

Ze względu na spoczywający na producentach i importerach obowiązek dokonywania zgłoszeń papierosów elektronicznych i pojemników zapasowych w Biurze ds. Substancji Chemicznych przed wprowadzeniem ich na rynek, trudności nie sprawia natomiast wskazanie liczby tych produktów, dostępnych dla polskiego konsumenta. Według danych z czerwca 2017 r. zgłoszono 2247 produktów różnych rodzajów⁸³. Dane z kwietnia 2017 r., prezentowane przez Ministerstwo Finansów⁸⁴ mówią o dwudziestu dwóch podmiotach zajmujących się produkcją i importem płynów do e-papierosów oraz wyrobów nowatorskich⁸⁵.

Chociaż polski rynek e-papierosów i płynów do e-papierosów uległ zmianom pod wpływem wdrożenia przepisów zgodnych z dyrektywą 2014/40/UE, to jak ocenili to autorzy raportu, *dziesięć miesięcy po wejściu w życie nowych przepisów można z pełną odpowiedzialnością stwierdzić, że ich egzekwowanie na wielu polach jest niesatysfakcjonujące*⁸⁶. Uzasadniając taką opinię, wskazywano m.in. na to, że:

- mimo zakazu reklamowania e-papierosów, nadal można było je spotkać (np. w postaci ulotek promujących sklepy internetowe w stacjonarnych punktach detalicznych), co potwierdzają wyniki Specjalnego Badania Eurobarometru w części realizowanej w Polsce na próbie 1008 osób (na pytanie „czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy natknąłeś się na reklamę e-papierosów?” 3% osób odpowiedziało, że często, 18% – od czasu do czasu, a 20% – sporadycznie);

⁸² Żydok R., *op. cit.*, str. 11

⁸³ Wykaz e-papierosów i pojemników zapasowych wg stanu na 9.11.2018 r. zawiera już 8659 pozycji. (https://www.chemikalia.gov.pl/wykaz_epapierosow_i_pojemnikow_zapasowych.html, dostęp: 19.11.2018 r.)

⁸⁴ Uzasadnienie do projektu ustawy z dnia 12 grudnia 2017 r. o zmianie ustawy, *op. cit.*

⁸⁵ Aktualny (z 9.11.2018 r.) wykaz e-papierosów i pojemników zapasowych zawiera 66 podmiotów. (https://www.chemikalia.gov.pl/wykaz_epapierosow_i_pojemnikow_zapasowych.html, dostęp: 19.11.2018 r.)

⁸⁶ Żydok R., *op. cit.*, str. 8

- nadal popularna jest internetowa sprzedaż e-papierosów, w tym coraz częściej firmy sprzedające rejestrują się poza terytorium Polski i UE,
- wciąż prowadzony jest import e-papierosów niezgodnych z obowiązującymi przepisami (np. brak wymaganych ostrzeżeń i informacji na opakowanie,
- niedostateczna kontrola produktów sprzedawanych w punktach handlowych (pod kątem ich zgodności z wymogami zgłoszenia do Inspektora ds. Substancji Chemicznych).

Autorzy raportu dowodzą, że niedostatki systemu egzekwowania restrykcyjnych przepisów zniechęcają do nich stosowania i sprzyjają rozwojowi szarej strefy na rynku e-papierosów. Dodatkowym ważnym czynnikiem jest tutaj **specyfika samych płynów do e-papierosów**. Ich komponenty nie podlegają regulacjom analogicznym do gotowych płynów, ponieważ są używane także w przemyśle spożywczym, chemicznym czy kosmetycznym (jak glikol propylenowy, gliceryna) lub są obwarowane mniej restrykcyjnymi regulacjami (jak nikotyna). Dzięki temu popularność zyskuje praktyka samodzielnego przygotowywania płynów na własne potrzeby przez ich użytkowników.

W celu bardziej szczegółowego opisu rynku e-papierosów autorzy raportu przeprowadzili także badanie własne. Polegało ono na **przeprowadzeniu ankiety w sklepach prowadzących sprzedaż e-papierosów i płynów do e-papierosów**. Do udziału w badaniu wytypowano 26 sklepów różnych sieci (raport nie przedstawia informacji, na podstawie jakich kryteriów), przy czym ankiety zrealizowano w 18 sklepach (14 w Warszawie i 4 w Łodzi). Ankiety przeprowadzane z właścicielami i pracownikami sklepów koncentrowały się wokół kwestii stanu rynku e-papierosów, zmian, jakie na nim zachodzą, a także poziomu wiedzy oraz opinii na temat obowiązujących i planowanych przepisów regulujących rynek.

Z metodologicznego punktu widzenia **tego rodzaju badanie nie gwarantuje wysokiej jakości wyników** - tj. takich, na podstawie których można byłoby:

- przy uwzględnieniu określonego poziomu ufności, wnioskować o całej populacji sprzedawców e-papierosów lub
- dokładnie opisać badane przypadki, w tym z uwzględnieniem różnorodnych czynników, które mogą mieć wpływ na wyrażane opinie.

Poza tym, że nieznane są kryteria doboru próby, to jej liczebność, biorąc pod uwagę standardy realizacji badań ilościowych, jest zdecydowanie zbyt mała. Tym bardziej jako nieadekwatne (mogące prowadzić do zniekształcenia odbioru wyników badania) należy określić używane przez autorów raportu sformułowania typu „znacząca większość” badanych czy podawanie wyników ankiety w formie procentowego odsetka badanych, którzy udzielili określonej odpowiedzi. Wnioski z badania można zatem donosić wyłącznie do 18 respondentów, którzy wzięli w nim udział. Wydaje się, że bardziej adekwatne (ale i bardziej czasochłonne) byłoby tutaj zastosowanie metody jakościowej, np. wywiadu indywidualnego z przygotowaną listą dyspozycji (pytań), na które badany mógłby udzielić swobodnej odpowiedzi.

W celu określenia konsekwencji wejścia w życie przepisów nakładających akcyzę na płyny do e-papierosów, autorzy raportu przeprowadzili również **analizę skutków, jakie wprowadzenie podobnych regulacji wywarło w innych krajach UE**. W pierwszej połowie 2017 r. akcyza na płyny do e-papierosów obowiązywała w 9 państwach członkowskich (Włochy, Portugalia, Rumunia, Łotwa, Słowenia, Grecja, Finlandia, Chorwacja,

Węgry). Analiza koncentruje się wokół wskazywania skutków wprowadzenia akcyzy zwłaszcza w 5 państwach (Włochy, Portugalia, Rumunia, Chorwacja, Węgry), o sytuacji w pozostałych krajach wspomina się jedynie, że *dotychczas brak jest jednak dowodów na to, że w którymkolwiek z tych krajów akcyza na płyny do e-papierosów przyniosła pozytywne rezultaty*⁸⁷. Autorzy nie uzasadniają, dlaczego do analizy wybrali te, a nie inne kraje. Wnioskują natomiast, że *doświadczenia państw, które jako pierwsze wprowadziły akcyzę (Włochy, Portugalia) dowodzą niskiej efektywności podatku akcyzowego i stanowią argument przeciwko zastosowaniu podobnych rozwiązań na polskim rynku*⁸⁸, ponieważ:

- po wprowadzeniu akcyzy, co powoduje wzrost cen płynów do e-papierosów, następuje duży wzrost szarej strefy oraz duży spadek wpływów podatkowych do budżetu (np. w przypadku Włoch w 2015 r. uzyskano jedynie 6% kwoty, której się spodziewano),
- jest to znacząca ingerencja w rynek, która prowadzi do spadku obrotów firm, zamknięcia znacznej liczby punktów sprzedaży i spadku zatrudnienia (jak w przypadku Portugalii),
- w niektórych państwach UE (jak Węgry czy Portugalia) już podjęto działania mające na celu zmniejszenie albo usunięcia obciążenia akcyzowego (Węgry, Portugalia).

Na podstawie danych z innych krajów (w tym organizacji zrzeszających producentów e-papierosów), analizy obecnych poziomów cen płynów do e-papierosów w Polsce oraz planowanych do wprowadzenia stawek akcyzy, a także wyników ankiety przeprowadzonej w 18 punktach sprzedaży e-papierosów, autorzy badania szacują **konsekwencje wdrożenia zmian w zakresie akcyzy na płyny do e-papierosów w Polsce**. Przewidują m.in., iż:

- wprowadzenie akcyzy spowoduje wzrost cen o 0,86 zł na 1 ml płynu (akcyza ma wynieść 0,70 zł na 1 ml, uwzględniono także podatek VAT),
- średnia cena gotowego płynu do e-papierosów o pojemności 10 ml wzrośnie o 92,6% (w momencie opracowywania raportu wynosiła 9,29, po opodatkowaniu wzrośnie do 17,89 zł),
- Ministerstwo Finansów przeszacowuje spodziewane wpływy z podatku akcyzowego, ponieważ nie uwzględnia wpływu wzrostu cen na popyt (a o tym, że między tymi zmiennymi zachodzi ujemna korelacja, świadczą przytoczone wyżej wnioski z badania na danych z europejskich rynków z lat 2011-2014), ministerstwo nie uwzględnia także ryzyka zmniejszenia wpływów z podatku VAT (z uwagi na wycofanie się części sprzedawców z legalnego obrotu).

Ze względu przede wszystkim na wzrost cen, który z dużym prawdopodobieństwem skutkuje spadkiem popytu, autorzy raportu przewidują **rozwój szarej strefy na rynku e-papierosów - szara strefa rozwinie się przede wszystkim w Internecie, w szczególności poprzez zakup liquidów za pomocą zagranicznych stron internetowych, pozostających poza jakąkolwiek kontrolą Służby celnej. Również sprzedaż liquidów, np. na bazarach czy targowiskach, może być bardzo trudna do wykrycia i łatwo dostępna dla użytkowników**⁸⁹. Niemożliwe będzie także egzekwowanie przepisów wobec płynów produkowanych metodami domowymi (wszystkie składniki potrzebne do ich stworzenia są powszechnie dostępne), ograniczenie wwozu gotowych płynów z innych państw strefy Schengen, w których podatek akcyzowy nie obowiązuje. Podsumowując, raport Fundacji Republikańskiej eksponując **zdecydowanie negatywne skutki nałożenia podatku akcyzowego na płyny do e-papierosów w Polsce** - minimalne przychody z akcyzy nie zrównoważą kosztów poboru podatku czy utraty wpływów z VAT,

⁸⁷ *ibidem*, str. 19

⁸⁸ *ibidem*, str. 21

⁸⁹ *ibidem*, str. 28

spadnie poziom kontroli nad rynkiem - rekomenduje, aby poziom akcyzy na płyn do e-papierosów był na tyle niski, aby nie doprowadzić do zbyt dużego wzrostu cen, co spowoduje kolejne niekorzystne konsekwencje.

Analiza, z której wnioski przedstawiono powyżej, została zrealizowana na zlecenie producenta wyrobów tytoniowych, co do których, jak uważa EUPHA (Europejskie Stowarzyszenie Zdrowia Publicznego, można żywić podejrzenia, że pod pozorem dbałości o zdrowie konsumentów wspierają rozwój rynku e-papierosów, co sprzyja rozwojowi także rynku wyrobów tytoniowych. Fundacja Republikańska deklaruje jednocześnie, że dołożyła wszelkich starań o zachowanie obiektywizmu i bezstronności, a zleceniodawcy nie mieli wpływu na tezy ani na wymowę raportu. Biorąc pod uwagę wyniki i rekomendacje płynące z innych badań analizowanych w tym opracowaniu, warto pamiętać, że wzrost kosztów używania e-papierosów może nieść ze sobą konsekwencje nie tylko rynkowe, ale również te związane ze stosowaniem wyrobów tytoniowych (w tym utratę potencjalnych korzyści stosowania e-papierosów w ograniczaniu palenia tytoniu).

Polska: Zmiany na rynku tytoniu i wyrobów tytoniowych w Polsce w latach 2001-2016

Celem analizy⁹⁰ było przedstawienie zmian dotyczących produkcji tytoniu i wyrobów tytoniowych w Polsce. Na przestrzeni lat 2001 - 2016 zmiany te były istotne, co ma znaczenie dla europejskiego rynku tytoniu i wyrobów tytoniowych (Polska jest czwartym producentem tytoniu i czołowym producentem wyrobów tytoniowych w UE). To właśnie unijne regulacje, związane z akcesją Polski do UE, a także reforma Wspólnej Polityki Rolnej, wywarły największy wpływ na rynek krajowy. Wpływ ten polegał przede wszystkim na likwidacji bezpośredniego wsparcia produkcji tytoniu oraz na stopniowej intensyfikacji polityki społecznej ukierunkowanej na zniechęcanie konsumentów do palenia tytoniu.

W ramach analizy polskiego rynku tytoniu i wyrobów tytoniowych wykorzystano **dane zastane**, gromadzone i będące w posiadaniu Głównego Urzędu Statystycznego, Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej i Ministerstwa Finansów. Wykorzystano także **literaturę przedmiotu badań, bazy danych** FAOSTAST (statystyki prowadzone przez FAO - Organizację Żywności i Rolnictwa, agencję Narodów Zjednoczonych), Światową Organizację Zdrowia, EUROSTAT oraz informacje dostępne na stronach internetowych. Analizując dostępne dane, zastosowano metodę opisową i porównawczą oraz analizę struktury i dynamiki produkcji tytoniu i wyrobów tytoniowych.

Polska koncentruje się przede wszystkim na eksporcie produkowanych wyrobów tytoniowych, jest także importerem tytoniu. Wnioski z analizy wskazują, że zarówno powierzchnia upraw, jak i zbiory tytoniu w Polsce ulegały wahaniom. W 2016 r. powierzchnia upraw wynosiła 12,3 tysiące hektarów, co stanowi 97,6% powierzchni z 2001 r. Zwiększeniu uległy natomiast zbiory - w 2016 r. zebrano 31,2 tys. ton tytoniu, czyli 130,5% tego, co w 2001 r. Jest to wynik m.in. modernizacji w zakresie uprawy tytoniu w Polsce, która należy do najbardziej

⁹⁰ Bodył M. R., *Zmiany na rynku tytoniu i wyrobów tytoniowych w Polsce w latach 2001-2016*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, 2017, tom XIX, zeszyt 6 (<http://agro.icm.edu.pl/agro/element/bwmeta1.element.agro-0c76763d-604d-4fa6-83d4-44bc8a99e3cd/c/19-6-Bodyl.pdf>, dostęp: 10.11.2018 r.)

nowoczesnych w Europie. Na przestrzeni lat 2001 - 2016 zmniejszyła się liczba plantatorów (do 8,5 tys. w 2016 r.), a zwiększyła średnia powierzchnia gospodarstwa (wynosząca w 2016 r. 1,44 hektara).

Jeśli chodzi o przetwórstwo tytoniu, to autorka analizy wskazuje, że *wskutek procesów prywatyzacyjnych oraz inwestycji kapitałowych dokonanych ze strony światowych korporacji tytoniowych aktualna struktura polskiego rynku wytwarzania wyrobów tytoniowych jest zbieżna ze strukturą ogólnoswiatową. W Polsce obecne są wszystkie koncerny tytoniowe, z wyjątkiem China National Tobacco Corporation. Skoncentrowały one 99% produkcji papierosów konsumowanych w kraju*⁹¹. Lata 2001-2016 cechowały się zmianami w zakresie bilansu papierosów w Polsce. O ile w 2001 r. przy produkcji papierosów na poziomie 80,7 miliardów sztuk 11% było eksportowanych, a 89% zużywane w kraju, o tyle w 2016 r. produkcja osiągnęła poziom 175,1 miliardów sztuk, z czego 73% było eksportowanych, a tylko 27% zużywane w kraju (wzrósł też udział papierosów importowanych w ogólnym bilansie papierosów w Polsce).

W analizowanym okresie polski przemysł przetwórstwa tytoniu ukierunkował się zatem w większym stopniu na eksport. Ma także istotne znaczenie w bilansie handlu zagranicznego w Polsce (w 2016 roku wartość eksportu wyrobów tytoniowych stanowiła 8% wartości eksportu produktów rolno-spożywczych). Towarzyszy temu spadek konsumpcji papierosów na rynku polskim, spowodowany rosnącymi cenami, coraz bardziej restrykcyjną polityką antytytoniową, a zarazem rosnącą świadomością polskiego społeczeństwa na temat zdrowotnych konsekwencji palenia tytoniu.

Analiza internetowego rynku e-papierosów w Polsce

---

⁹¹ *ibidem*, str. 47

Przedmiot analizy - internetowy rynek e-papierosów w Polsce - podlega regulacjom krajowym, dla których podstawą jest dyrektywa 2014/40/UE. Należy przy tym zaznaczyć, że Polska zdecydowała się na wdrożenie dyrektywy w wersji bardziej rygorystycznej, niż było to bezwzględnie wymagane. Artykuł 18 dyrektywy (który dotyczy wyrobów tytoniowych, ale do którego odsyła art. 20 dotyczący papierosów elektronicznych), ust. 1 mówi o tym, że **państwa członkowskie mogą zakazać transgranicznej sprzedaży wyrobów tytoniowych konsumentom na odległość**. W celu umożliwienia im egzekwowania tego prawa, państwa członkowskie współpracują w celu zapobieżenia takiej sprzedaży. Punkty detaliczne zajmujące się transgraniczną sprzedażą wyrobów tytoniowych na odległość nie mogą dostarczać takich wyrobów konsumentom w państwach członkowskich, w których zakazano takiej sprzedaży. Wśród takich państw członkowskich znajduje się również Polska.

Prowadzenie sprzedaży e-papierosów przez Internet jest zatem w Polsce niedozwolone. Wejście w życie zmian w ustawie o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych, które zakazywały m.in. sprzedaży e-papierosów na odległość, było poprzedzone licznymi, mniej lub bardziej eksperckimi, analizami, jaki wpływ wywrze to na cały rynek e-papierosów w Polsce. Większość debat wokół tego tematu toczyła się na łamach prasy. Przegląd źródeł internetowych, w tym artykułów z okresu tuż przed i tuż po wprowadzeniu nowych przepisów⁹², wskazuje, że:

- jedną ze strategii radzenia sobie z niekorzystnymi z punktu widzenia sprzedawców zmianami miało być rejestrowanie firm poza Polską, w tym przenoszenie za granicę magazynów, z których będą realizowane zamówienia, inną - przejściowe ograniczenie oferty do produktów nie zawierających nikotyny, uznawanych za „niezakazane”, zmiana nazw produktów na sugerujące brak ich związku z e-papierosami, umieszczanie na stronach informacji, że sprzedaż nie jest dostępna dla klientów detalicznych (bez weryfikacji, czy wymagany do podania numer NIP jest prawdziwy),
- wprowadzeniu zakazu towarzyszyło wiele niejasności związanych z interpretacją przepisów, m.in. w zakresie tego, czy możliwe jest prowadzenie sprzedaży przez firmę zarejestrowaną poza Polską, ale z magazynów w niej umiejscowionych,
- niewiele e-sklepów miało zamiar zakończyć działalność w sieci w momencie wejścia w życie zmienionych przepisów,
- przewidywano podobne problemy w egzekwowaniu zakazu sprzedaży e-papierosów przez Internet, jak w przypadku walki z dopalaczami, która wymagała dużego wysiłku i dostosowania działań organów ścigania do specyfiki e-przestępczości.

---

⁹² zob. *E-papierosy w sieci? Zakaz nie przeszkodzi*, GazetaPrawna.pl, 22.08.2016 r.; *W Internecie kwitnie handel e-papierosami. Sprzedawcy nie boją się nawet wysokich kar*, GazetaPrawna.pl, 15.11.2016 r.; *Jak nowe przepisy zmieniły rynek e-papierosów?*, biznes.newseria.pl, 04.01.2017 r., *Sprzedaż papierosów i e-papierosów w Internecie jednak możliwa? Omawiamy interpretację przepisów w tej sprawie*, prokonsumencki.pl, 08.03.2017 r., *E-papierosy wciąż do kupienia przez internet. Ustawa tytoniowa uderzyła tylko w najsłabszych*, money.pl, 09.03.2017 r.

Według analizy przeprowadzonej przez Fundację Republikańską⁹³ **po wprowadzeniu zakazu sprzedaży e-papierosów przez Internet pojawiło się wiele praktyk jego obchodzenia**, w tym:

- internetowe sklepy z papierosami elektronicznymi i płynami nikotynowymi nadające towar spoza Polski (obecnie głównie z Chin i Azji),
- nadawanie towaru z Azji do portu w państwie europejskim, a następnie ponowne nadanie na adres polski,
- wpisywanie nieprawdziwych informacji dotyczących zawartości przesyłek w deklaracjach celnych (zamiast papierosów elektronicznych lub ich elementów wpisywane są „elementy elektroniczne”, a zamiast płynów do e-papierosów z nikotyną lub pojemników ze stężoną nikotyną, opis sugeruje jedynie glikol propylenowy, czyli bezpieczną substancję chemiczną, która nie podlega żadnym szczególnym przepisom),
- określanie przesyłki w deklaracji celnej jako „podarunek”, a nie zakupiony produkt handlowy, co ma umożliwić odbiorcy w Polsce uniknięcie zapłaty należności celnych,
- skoordynowane akcje prowadzone w mediach społecznościowych polegające na instruowaniu klientów i potencjalnych klientów, w jaki sposób bezproblemowo zakupić i odebrać przesyłkę, np. poprzez stosowanie opisów przesyłek: „glikol propylenowy do produkcji kosmetyków” (dodatkowo sprzedawca przesyła konsumentowi chińskie karty charakterystyki - tzw. MSDS – Material Safety Data Sheet - glikolu propylenowego, by załączył je do takiego oświadczenia, co ma umożliwić mu odebranie przesyłki),
- w ofercie sklepów internetowych z e-papierosami można znaleźć czystą płynną nikotynę, pozostałe składniki płynów do e-papierosów, tj. glikol propylenowy i gliceryna, są tanie i łatwo dostępne.

W ramach niniejszego badania przeprowadzono przegląd portali sprzedażowych oraz internetowych stron sklepów prowadzących sprzedaż e-papierosów i produktów powiązanych pod kątem analizy:

- rodzaju oferowanych produktów,
- możliwości zakupu produktu za pośrednictwem strony (w tym z dostawą bezpośrednio do klienta lub do punktu odbioru).

Zidentyfikowano 13 witryn internetowych, które prowadzą sprzedaż e-papierosów i produktów powiązanych (część z nich - także produktów tytoniowych). Strony te zidentyfikowano analizując treść wpisów na forach dyskusyjnych, w wątkach dotyczących palenia e-papierosów, a także poprzez wyszukiwarkę internetową (m.in. za pomocą haseł „e-papierosy sklep”, „e-papierosy allegro”, „e-papierosy tanio”, „e-papierosy gdzie kupić”).

Tabela 4. Przegląd stron internetowych zawierających ofertę papierosów elektronicznych i produktów z nimi związanych.

⁹³ Żydok R., *op. cit.* str. 9

L.p.	Adres strony	Oferta	Możliwość zakupu produktu za pośrednictwem strony
1.	www.a-sense.pl	bazy do e-liquidów (bez nikotyny, z nikotyną), glikol propylenowy, gliceryna, aromaty (35 rodzajów), dodatki, oleje, zestawy do samodzielnego przygotowania liquidu, nikotyna	Strona oferuje sprzedaż wyłącznie „zarejestrowanym klientom biznesowym”, przy czym formularz rejestracyjny wymaga podania imienia, nazwiska i adresu e-mail, a dane dot. nazwy firmy, NIP są określone jako „niewymagane”. Brak weryfikacji wieku osoby odwiedzającej witrynę.
2.	www.fajkowo.pl	produkty tytoniowe i akcesoria do nich (cygara, cygaretki, fajki, fajki wodne, tabaki, tytonie, papierosy), e-papierosy i związane z nimi akcesoria (atomizery, baterie, bazy, liquidy, tulejki, zespoły grzewcze).	Strona zawiera widoczny komunikat: „Sprzedaż wyrobów tytoniowych możliwa jest wyłącznie dla firm na zarejestrowaną działalność gospodarczą. Zamawiając w naszym sklepie produkty tytoniowe proszę o podanie numeru NIP oraz danych firmy na którą takie zamówienie ma być zrealizowane. Jeśli zamówienie zostanie złożone - a dane firmy nie będą podane - zamówienie zostanie anulowane”. Jednocześnie możliwe jest złożenie zamówienia z dostawą Poczta Polska, kurierem, czy paczkomatem, bez rejestracji konta, jako osoba prywatna. Weryfikacja wieku osoby odwiedzającej witrynę
3.	www.e-dym.pl/pl/	liquidy, bazy i aromaty, atomizery, grzałki, baterie, akumulatory, ładowarki, a także asortyment w kategorii „warsztat” - wata, narzędzia, grzałki, druty oporowe, a także zestawy do samodzielnego zbudowania grzałki	Strona zawiera komunikaty przy każdym produkcie: „Zakaz sprzedaży wyrobów tytoniowych, papierosów elektronicznych lub pojemników zapasowych osobom do lat 18”. Sklep nie oferuje dostawy bezpośrednio do klienta, a jedynie „obsługę rezerwacji” - tj. dostawę zamówionych produktów z magazynu w Polsce do jednego z prawie 60 punktów odbioru w całym kraju. Brak weryfikacji wieku osoby odwiedzającej witrynę.
4.	vapeclubpoland.pl /	e-papierosy (zestawy), mody i pody do e-papierosów, liquidy, aromaty, bazy, atomizery, grzałki, ładowarki, akumulatory, akcesoria warsztatowe (druty, bawełna, ustniki, uszczelki, butelki, szkła zapasowe)	Podstrona „Sklep internetowy” nie działa. Konieczność skontaktowania się z jednym z 38 sklepów stacjonarnych na terenie całej Polski w celu ustalenia dostępności produktu. Weryfikacja wieku osoby odwiedzającej witrynę.
5.	www.e-zapalisz.pl/	e-papierosy (zestawy), liquidy, bazy i aromaty, baterie, atomizery, clearomizery, grzałki, mody, akcesoria	Na stronie widnieje komunikat: „Przypominamy, że płyny z nikotyną są objęte zakazem sprzedaży konsumenckich na odległość (od dnia 8.09.2016). Zamówienia wykonane przez osoby prywatne będą anulowane”. Sklep zastrzega, że realizowane będą jedynie zamówienia składane przez przedsiębiorców, ale trudno ocenić, czy zasada ta jest przestrzegana (proces rejestracji konta na stronie nie wymaga podania danych przedsiębiorstwa).

			Brak weryfikacji wieku osoby odwiedzającej witrynę, ale na stronie widnieje komunikat: „Tylko dla pełnoletnich +18 UWAGA: Produktów powiązanych z e-papierosami NIE SPRZEDAJEMY użytkownikom niepełnoletnim, dodatkowo przy zakupie/odbiorze na miejscu w siedzibie firmy zastrzegamy sobie prawo do poproszenia o okazanie dowodu stwierdzającego pełnoletność”.
6.	www.ecygaretka.pl/	e-papierosy (zestawy), pody, atomizery, systemy podgrzewania tytoniu, waporyzatory, liquidy, koncentraty, olejki CBD, bazy, akcesoria, baterie do e-papierosów, kartridże, zespoły grzewcze	Produkty związane z e-papierosami nie są dostępne w sprzedaży poprzez stronę internetową (komunikat: „Produkt niedostępny w sprzedaży internetowej. Zapraszamy do sklepów stacjonarnych”). Komunikat przed wejściem na stronę: „1. Na tej witrynie znajdują się informacje o elektronicznych papierosach. 2. Jeżeli jesteś osobą niepełnoletnią lub jeżeli nie chcesz oglądać materiałów o tej treści - opuść tę stronę !”
7.	www.ismoking.pl/	boxy, ustniki, aromaty, płyny beznikotynowe, liquidy, atomizery, grządki, baterie, akumulatory, akcesoria, e-papierosy w zestawie, bazy, koncentraty	Zakupu e-papierosów i związanych z nimi akcesoriów mogą dokonywać jedynie przedsiębiorcy w ramach sprzedaży hurtowej (wymagane jest przedstawienie wpisu do CEIDG). Opcja „dodaj do koszyka” w przypadku tych produktów jest nieaktywna. Strona zawiera listę 28 sklepów stacjonarnych.
8.	www.smooke.pl/	liquidy, koncentraty, esencje, aromaty, bazy, glikol, gliceryna, e-papierosy (atomizery, mody - zestawy, akcesoria)	Informacja o stronie: „Katalog elektronicznych papierosów, atomizerów, liquidów, baz, aromatów, pojemników zapasowych itp. prezentowany przez SMOOKE.PL jest ofertą dla podmiotów gospodarczych zainteresowanych zakupami hurtowymi. Jest to wyłącznie informacja używana do celów handlowych w relacjach pomiędzy podmiotami zajmującymi się produkcją, dystrybucją i handlem wyrobami tytoniowymi, papierosami elektronicznymi, pojemnikami zapasowymi lub rekwizytami tytoniowymi”. Rejestracja konta na stronie nie wymaga jednak podania danych firmy, możliwe jest także dokonanie zakupu bez rejestracji konta. Strona oferuje usługę dostawy kurierem, pocztą. Weryfikacja wieku osoby odwiedzającej witrynę.
9.	www.esmokingworld.com/	papierosy elektroniczne i liquidy (wyłącznie lista marek, których produkty znajdują się w ofercie stacjonarnej)	Strona zawiera listę sklepów, w których można nabyć produkty (ponad 800 specjalistycznych sklepów, ponad 6000 punktów sprzedaży). Brak weryfikacji wieku osoby odwiedzającej stronę.
10.	www.freesmoking.pl/	akumulatory, ładowarki, druty, akcesoria (bawełna, narzędzia) - w porównaniu z innymi sklepami oferta jest niewielka	Strona zawiera listę punktów sprzedaży w 6 miejscowościach. Brak weryfikacji wieku osoby odwiedzającej stronę.

11.	www.puffs.pl/	brak oferty na stronie	Przed wejściem na stronę wyświetlany jest komunikat: „Strona www.puffs.pl stanowi informację wyłącznie dla kontrahentów sieci Puffs! Nie prowadzimy sprzedaży detalicznej online. W celu obejrzenia naszej oferty odwiedź nasze sklepy stacjonarne”. Dokonanie zakupu możliwe jest tylko przez pracowników i wymaga podania hasła.
12.	www.i-dym.eu	liquidy, koncentraty, bazy nikotynowe, aromaty, e-papierosy (mody - zestawy, atomizery, grzałki, baterie, ładowarki), akcesoria	Strona zawiera informację: „Idym.eu - pierwszy legalny sklep online. Liquidy, e-papierosy, akcesoria, bazy nikotynowe”. Sklep zarejestrowany jest w Czechach, natomiast zamówienia wysyłane są z Polski (mimo że regulamin określa, iż strona służy wyłącznie do „rezerwacji towaru”).
13.	www.allegro.pl	oferta powiązana z hasłem „e-papieros” ⁹⁴ : akumulatory, ładowarki, „elektroniczne inhalatory”, „testery drutu oporowego”, boxy, parowniki, e-papierosy (zestawy)	Oferty są zróżnicowane, dot. zarówno produktów nowych, jak i używanych, a sprzedawcy to firmy i osoby fizyczne. W niektórych ofertach wprost użyto terminu „e-papieros”, kilka zawiera zastrzeżenie, np.: „Urządzenie nie jest e-papierosem. Jest jedynie elektronicznym inhalatorem, a użyte w tytule "e-papieros" jest jedynie znakiem reklamowym. Allegro nie zezwala na sprzedaż papierosów elektronicznych”.

Źródło: opracowanie własne, dostęp do stron: 17-20.11.2018 r.

Analiza oferty i warunków zakupu produktów związanych z e-papierosami, określonych na poddanych analizie stronach internetowych, wskazuje, że **w praktyce w Polsce możliwe jest nabywanie ich na odległość**. Część witryn jedynie przedstawia ofertę, nie oferując możliwości zakupu produktów poza stacjonarnymi punktami sprzedaży. Na innych zastrzega się, że zakupu mogą dokonywać jedynie firmy, przy czym trudno określić, czy i w jaki sposób sklep weryfikuje prawdziwość danych podawanych przy rejestracji konta. Jedynie w niewielu przypadkach na stronie umieszczona jest informacja, że nabywca zobowiązany jest przedstawić np. wpis do Centralnej Ewidencji Działalności Gospodarczej.

Analiza treści umieszczonych na stronach, w tym treści regulaminów, wskazuje na stosowanie specyficznej terminologii opisującej proces sprzedaży w sposób sugerujący, że sprzedażą nie jest. Często stosowane jest pojęcie „rezerwacji”, przy czym sklep internetowy zajmuje się obsługą procesu rezerwacji produktu. Przykładowy zapis z regulaminu:

(...) § 3 **WARUNKI ŚWIADCZENIA USŁUG DROGĄ ELEKTRONICZNĄ**

1. *Vaše Cigareta świadczy za pośrednictwem idym.eu usługi drogą elektroniczną obejmujące:*

1) *prowadzenie konta Klienta;*

2) *obsługę procesu Rezerwacji Towarów w zakresie wynikającym z Regulaminu;*

⁹⁴ Na dzień analizy strony (20.11.2018 r.) było około 50 ofert powiązanych z hasłem „e-papieros” w dziale RTV i AGD.

3) newsletter; (...)

§ 5 PROCES REZERWACJI

(...) 2. Informacja o Towarach przedstawiona na idym.eu stanowi oferty handlowej w rozumieniu przepisów prawa. Stanowi ona informację o Towarach możliwych do nabycia po złożeniu Rezerwacji przez Klienta oraz zaproszenie do składania Rezerwacji.

3. Informacja o cenie brutto Towaru nie stanowi oferty. Jednakże w razie podjęcia przez Klienta po zrealizowaniu Rezerwacji decyzji o nabyciu zarezerwowanych Towarów, Klient nabywa Towary po cenie brutto z dnia dokonania Rezerwacji. (...)

8. Klient chcąc dokonać Rezerwacji wybiera Towar, którym jest zainteresowany. Wybór Towaru do Rezerwacji następuje przez wybór polecenia "DODAJ DO KOSZYKA" na karcie Towaru. Klient po zakończeniu wybierania Towaru do Rezerwacji, wskazuje miejsce odbioru i ewentualnego nabycia Towaru oraz formę dokonania opłaty za Rezerwację, a następnie dokonuje Rezerwacji, wybierając przycisk „Rezerwuję i płacę”. Każdorazowo przed przesłaniem zarezerwowanego Towaru do miejsca odbioru i ewentualnego nabycia wskazanego przez Klienta, Klient jest informowany o łącznej wysokości opłaty za Rezerwację.

9. Po dokonaniu Rezerwacji, Firma przesyła na podany przez Klienta adres poczty elektronicznej potwierdzenie jej dokonania.

10. Następnie, po potwierdzeniu dokonania Rezerwacji, Firma przesyła na podany przez Klienta adres poczty elektronicznej informację o przyjęciu Rezerwacji do realizacji. (...)

12. Złożona Rezerwacja nie stanowi oferty i nie zobowiązuje Klienta do nabycia zarezerwowanego Towaru. Ewentualna decyzja o nabyciu zarezerwowanego Towaru zostaje podjęta przez Klienta po zapoznaniu się z zarezerwowanym Towarem po jego przesłaniu do miejsca odbioru i ewentualnego nabycia Towaru.

13. W przypadku podjęcia przez Klienta po zapoznaniu się z zarezerwowanym Towarem decyzji o jego nabyciu, opłata za Rezerwację w części przekraczającej koszt przesyłania do miejsca odbioru i ewentualnego nabycia zostanie zaliczona na poczet ceny brutto nabytych Towarów. Zarezerwowane Towary, których Klient nie zdecyduje się nabyć, powinny być odesłane przez Klienta na adres Firmy zgodnie z § 8 Regulaminu. Opłata za Rezerwację nie znajdująca pokrycia ani w kosztach przesłania do Klienta zarezerwowanego Towaru, ani w cenie brutto nabytych Towarów, zostanie zwrócona Klientowi na zasadach określonych w § 8 Regulaminu.

14. Jeżeli po zapoznaniu się z zarezerwowanym Towarem, Klient nie zdecyduje się na nabycie tego Towaru, powinien go odesłać na adres Firmy zgodnie z § 8 Regulaminu. W takim przypadku zostanie Klientowi zwrócona opłata za Rezerwację na zasadach określonych w § 8 Regulaminu⁹⁵.

Podsumowując, **polscy konsumenci mają możliwość nabywać e-papierosy i produkty z nimi związane za pośrednictwem Internetu**. Oferta większości sklepów jest bardzo bogata, poczynając od gotowych zestawów

⁹⁵ Regulamin platformy sprzedażowej idym.eu, <https://idym.eu/content/3-Regulamin>, dostęp: 20.11.2018 r.

e-papierosów, przez aromaty, liquidy, koncentraty, na elementach i narzędziach niezbędnych do samodzielnej budowy e-papierosa kończąc. W kontekście wprowadzenia od 1 stycznia 2019 r. zwiększonej akcyzy od płynów do e-papierosów istotne jest także, że część stron oferuje także składniki potrzebne do samodzielnego ich przygotowania, w tym glikol i glicerynę, a także nikotynę.

Rekomendacje dla dalszego badania

Biorąc pod uwagę ustalenia dotyczące tak ram prawnych, jak i zjawisk zachodzących na rynku wyrobów tytoniowych i powiązanych, rekomenduje się, aby badanie w dalszej części uwzględniło następujące zlecenia:

- Badanie powinno być reprezentatywne na poziomie mieszkańców całej Polski, w celu aktualizacji danych związanych ze stosowaniem e-papierosów w kraju.
- Badanie powinno być zrealizowane z zastosowaniem **procedury triangulacji** źródeł danych oraz metod i technik badania, rekomenduje się zastosowanie ilościowych i jakościowych metod badawczych, co umożliwi:
  - sformułowanie ogólnych wniosków dotyczących zjawiska używania e-papierosów w Polsce, w tym odsetek użytkowników e-papierosów w całej populacji, ich cechy społeczno-demograficzne, preferencje konsumentów, najbardziej popularne rodzaje produktów, częstotliwość korzystania z e-papierosów itd.,
  - pogłębienie rozumienia kwestii zidentyfikowanych na poziomie ogólnopolskim, w tym zidentyfikowanie różnorodnych czynników motywujących do rozpoczęcia i kontynuowania palenia e-papierosów, zbadanie różnych stylów używania e-papierosów (tj. różnych „trajektorii kariery palacza”) i czynników, które wpływają na ich kształtowanie się, postrzeganie szkodliwości e-papierosów (także w powiązaniu z oceną szkodliwości palenia tytoniu),
  - wzajemną kontrolę trafności wniosków formułowanych na bazie danych ilościowych i jakościowych.
- Istotna jest operacjonalizacja podstawowych pojęć opisujących przedmiot badania, w tym zwłaszcza pojęcie „użytkownika e-papierosów” bądź „palacza e-papierosów”. Należy wskazać i uzasadnić kryteria definicyjne tych pojęć, uwzględniając wśród nich m.in. te dotyczące częstotliwości używania e-papierosów, okresu, jaki upłynął od rozpoczęcia ich używania, tego, czy za „użytkownika” uznana będzie osoba, która choć raz zapaliła e-papierosa czy taka, która czyni to regularnie (i co należy rozumieć pod pojęciem „regularnie”).
- W badaniu powinien być uwzględniony komponent dotyczący wpływu nałożenia akcyzy na płyny do e-papierosów (od 01.01.2019 r. akcyza wyniesie 50 groszy od każdego mililitra) na rynek, w tym reakcje sprzedawców oraz konsumentów e-papierosów. Przeprowadzenie badania na próbie reprezentatywnej dla mieszkańców całej Polski pozwoli opisać stan „przed” i „po” tego rodzaju interwencji w rynek.

- W badaniu powinno się także uwzględnić kwestię e-papierosów jako metody wspierającej rzucanie palenia tytoniu. Przegląd wyników badań świadczy o tym, że są rozbieżności co do tego, na ile jest to istotna przesłanka do rozpoczynania korzystania z e-papierosów w Polsce (Specjalne Badanie Eurobarometru wskazuje, że nie jest to najważniejsza przesłanka dla polskich palaczy e-papierosów, inne badania sugerują, że jest jedną z najistotniejszych, tak, jak w ma to miejsce w przypadku większości krajów UE).

Bibliografia i netografia

1. Adriaens K., i in., *Differences between Dual Users and Switchers Center around Vaping Behavior and Its Experiences Rather than Beliefs and Attitudes*, International Journal of Environmental Research and Public Health 2018, 15, 12
2. Association Independante Des Utilisateurs de Cigarette Electronique, *The future of Vaping in the European Union*
3. Bodył M. R., *Zmiany na rynku tytoniu i wyrobów tytoniowych w Polsce w latach 2001-2016*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, 2017, tom XIX, zeszyt 6
4. Bogdanovica I. i in., *Cigarette price, affordability and smoking prevalence in the European Union*, Addiction, Volume107, Issue1, January 2012
5. Cardiff University, *Impacts of e-cigarette regulation via the EU Tobacco Products Directive on young people's use of e-cigarettes: a natural experiment*
6. Creswell J. W., *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013
7. Czart Ciecierski K.. i in., *Ekonomiczne aspekty palenia tytoniu i opodatkowania wyrobów tytoniowych w Polsce*, Paryż: International Union Against Tuberculosis and Lung Disease, 2011
8. EUPHA, *Facts and fiction about e-cigs*
9. EUREST Consortium, *Study on the identification of potential risks to public health associated with the use of refillable electronic cigarettes and development of technical specifications for refill mechanisms. Final Report*
10. EUREST-PLUS Consortium, *Characteristics and correlates of electronic cigarette product attributes and undesirable events during e-cigarette use in six countries of the EUREST-PLUS ITC Europe Surveys*,
11. EUREST-PLUS 2/2018 vol. 16
12. Filippidis F.T. i in., *Two-year trends and predictors of e-cigarette use in 27 European Union member states*, Tob Control 2017, 26
13. Flick U., *Jakość w badaniach jakościowych*, Polskie Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2011

14. Glantz S.A. i in., *E-Cigarettes: Use, Effects on Smoking, Risks, and Policy Implications*, Annual Review of Public Health 2018
15. Hinds J.T. i in., *Using Cognitive Interviewing to Better Assess Young Adult E-cigarette Use*, Nicotine & Tobacco Research, 2016
16. Konecki K., *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000
17. Kotz D. i in., *The Use of Tobacco, E-Cigarettes, and Methods to Quit Smoking in Germany* [w:] Deutsches Ärzteblatt International 2018; 115: 235–42
18. Lavery A.A. i in., *Associations of e-cigarette experimentation with support for tobacco control policies in the European Union, 2012-2014*, Tob. Induc. Dis. 2018, 16
19. Makowski Z., Żydok R., *Opodatkowanie akcyzą e papierosów*, Fundacja Republikańska, Warszawa, grudzień 2016
20. Malas M. i in., *Electronic Cigarettes for Smoking Cessation: A Systematic Review*, Nicotine & Tobacco Research, 2016
21. McNeill A. i in., *Evidence review of e-cigarettes and heated tobacco products 2018*
22. Miles M. B., A. M. Huberman, *Analiza danych jakościowych*, Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie, Białystok 2000
23. Ooms G.I. i in., *Sociodemographic Differences in the Use of Electronic Nicotine Delivery Systems in the European Union*, Nicotine & Tobacco Research, Volume 18, Issue 5, 1 May 2016
24. Ruokolainen O. i in., *Determinants of electronic cigarette use among Finnish adults: Results from a population-based survey*, Nordic Studies on Alcohol and Drugs 2017, Vol. 34(6)
25. Special Eurobarometer 458, *Attitudes of Europeans towards tobacco and electronic cigarettes*
26. Stoklosa M. i in., *Prices and E-Cigarette Demand: Evidence From the European Union*, Nicotine & Tobacco Research, Volume 18, Issue 10, October 2016
27. Trzasańska A. i in., *Raport z ogólnopolskiego badania ankietowego na temat postaw wobec palenia tytoniu*, Kantar Public, październik 2017 r.
28. van der Sluijs W. i in., *"It Looks Like an Adult Sweetie Shop": Point-of-Sale Tobacco Display Exposure and Brand Awareness in Scottish Secondary School Students*, Nicotine Tob Res. 2016 Oct;18(10)
29. Żydok R., *Skutki opodatkowania akcyzą płynów do e-papierosów. Analiza w kontekście projektu ustawy o zmianie ustawy o podatku akcyzowym z dnia 14 czerwca 2017 r.*, Fundacja Republikańska, Warszawa, lipiec 2017 r.

<https://ec.europa.eu>

<https://www.aerzteblatt.de>

<https://gis.gov.pl>

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov>

<https://www.mdpi.com>

<https://www.gov.uk>

<http://fundacjarepublikanska.org>

<http://bip.kprm.gov.pl>

<https://journals.sagepub.com>

<https://www.tobaccofreekids.org>

<https://tobaccocontrol.bmj.com>

<http://www.tobaccoinduceddiseases.org>

<https://onlinelibrary.wiley.com>

<https://www.acosh.org>

<https://www.aiduce.org>

<https://www.cochranelibrary.com>

<https://www.csiro.au>

<https://eupha.org>

<https://www.nihr.ac.uk/>

<https://www.mkw.nrw>

<https://www.cancer.be>

<http://www.sccs.pl>

<https://ecigintelligence.com>

<https://www.itcproject.org/>

<http://ash.org.uk>

<http://www.smokinginengland.info>

<http://www.sejm.gov.pl/>

<http://fundacjarepublikanska.org>

<https://www.chemikalia.gov.pl>

<https://biznes.gazetaprawna.pl>

<https://biznes.newseria.pl>

<https://prokonsumencki.pl>

<https://money.pl>

<https://www.a-sense.pl>

<https://www.fajkowo.pl>

<https://www.e-dym.pl/pl/>

<https://vapeclubpoland.pl/>

<https://www.e-zapalisz.pl/>

<https://www.ecygaretka.pl/>

<https://www.ismoking.pl/>

<https://www.smooke.pl/>

<https://www.esmokingworld.com/>

<https://www.freesmoking.pl/>

<https://www.puffs.pl/>

<https://www.i-dym.eu>

<https://www.allegro.pl>

